PANAIT ISTRATI

MOȘ ANGHEL

PANAIT ISTRATI

MOȘ ANGHEL

1925

Dedic prelucrarea de față
amicului meu

JACOB ROSENTHAL

căruia i se datorește, ***în întregime,***
apariția mea în literatura română

Panait Istrati
Masevaux, iunie 1925

Cititorilor mei din România

Moș Anghel nu e o traducere, ci o scriere românească: o consider egală celei franțuzești.

Aci, grăiesc în limba mea.

Nu e graiul săltăreț al directei compuneri în românește. Încătușarea primei creații -pe care am ținut s-o respect cât mai mult, din cinste profesională și ca să dau un exemplu de traducere acelora care mi-au schilodit pe Chira — încătușarea aceasta m-a strâns și pe mine amarnic. Și dacă uneori am slăbit-o, dacă pe ici, pe colo am dat drumul strânsorilor, sau dacă pe alocurea am făcut chiar mici completări cu înțeles în limba noastră, acestea sunt abateri îngăduite autorului, dar cari nu condiționează o bună traducere. Licențele mele neînsemnate rămân înăuntrul atât al cunoștinței limbii franceze, cât și al celei românești, așa cum aceste două limbi au rămas pe de-antregul în afara balamucului cuprins în traducerea Chirei, care nu e nici franțuzească, nici românească, ci șoltică.

Și să nu vie acești șoltici să-mi vorbească cu ifos despre „gramatica" din Moș Anghel, decât atunci când vreunul dintre ei va fi intrat la stăpân, ca mine, la vârsta de treisprezece ani și va fi izbutit, totuși, după un sfert de veac de „hamalâc", să scrie franțuzește și să traducă în românește mai bine de cum am reușit, ori de cum n-am reușit eu.

Cu acest prilej țin să mă achit de două datorii: întâia, către criticul Sanielevici, care, singurul până azi în critica internațională, a afirmat cu aprigă tărie că sunt un scriitor al proletariatului.

Că sunt, chiar de pe acum, asta nu știu cum a putut dânsul s-o vadă, dar că voi fi pe curând, de ceva pot să încredințez atât pe d. Sanielevici, cât și lumea muncitoare, oriunde s-ar afla ea grupată politicele. Prin asta nu trebuie să se înțeleagă că voi fi un trâmbițaș al virtuților acestei lumi, ci un om care o va arăta așa cum este ți îți va spune gândul fără înconjur: astfel înțeleg eu prietenia.

A doua datorie o am către Mihail Sadoveanu. În articolul pe care mi-l consacră, d-sa afirmă - cu riscul de a supăra pe anumiți colegi ai d-sale din Academie - că autorul franțuzescului Moș Anghel „e un fiu al acestui pământ". A spus-o cu vorba caldă de frate, și vorba lui mi-a mers la inimă, mi-a făcut bine.

N-am să-l dau de rușine.

Oricari ne-or fi drumurile hărăzite de soartă, îmi voi aduce totdeauna aminte că scriitorul Mihail Sadoveanu, uitând că e academician, a întins mâna înstrăinatului și i-a recunoscut dreptul de a lua loc lângă mormântul mamei lui.

PANAIT ISTRATI

I

Moș Anghel

În seara aceea de început de april, cătunul Baldovinești, din apropierea Brăilei, sărbătorea întâia zi a Paștelui. Prin toate ogrăzile, țăranii aprindeau glugi de stuf uscat: de peste tot răsunau focuri de pușcă – închinăciuni creștin–ortodoxe aduse de sătenii noștri pomenirii Aceluia care fu cel mai bun dintre oameni.

În căsuța lui moș Dumitru – mezin între doi frați și două surori – veniseră de la orașul vecin mama Joița și fiul ei unic Adrian, ca să petreacă împreună sfintele sărbători.

Mama lui Adrian era întâia născută în familie, rămăsese văduvă încă de pe când își purta pruncul în brațe, și acum, când acesta împlinea optsprezece ani, tot văduvă se afla, trăind din munca brațelor sale.

Nu prea era loc de găzduit în fostul cămin părintesc, căci fratele Dumitru, deși tânăr, era înconjurat de o numeroasă familie. Buna soră se mulțumea însă și cu un colț al încăperii, în vreme ce Adrian – bucuros să–și revadă leagănul copilăriei – se ducea să se culce cu unchiul său în fânul din podul grajdului, să–i asculte poveștile ca altădată și să–i istorisească fapte de pe la oraș.

De altfel, chiar și fără musafiri, unchiul Dumitru tot prin pod, pe câmpuri și prin bălți își petrecea nopțile de vară, ceea ce făcea pe Adrian uneori să se mire:

– Matale te culci în pod, iar nevasta, cu copiii; ce viață e asta?!

– De, băiete, sunt nevoit… Altmintrelea, cum să–ți spun: *copchiii să–mbulzesc prea repede!*

– Iaca vorbă! și când te dai jos din pod?

– Mă duc la baltă, să tai stuf!…

– Și când te–ntorci de la tăiat stuf?!…

– Mă urc în pod!…

– Atunci de unde vin „copchiii"?!…

– Dumnezeu îi trimete.

Deși oameni săraci, se mai aflau la masa lor și alte câteva neamuri din sat. Cina strămoșească – un borș de miel, cu miel fript, cu cozonaci și ouă

roșii – fu veselă, plină de glume; la sfârșit, moș Dumitru ieși afară ca să dea și el foc glugii și să sloboadă focurile de pușcă tradiționale.

Toată laia de copii, ba chiar și cei mari, îl urmară. Noaptea era înstelată. Dumitru trase cu urechea la zgomotul îndepărtat al trenului care se ducea spre Galați, și zise:

– Trece „ixpresu" de opt…

Apoi dădu foc stufului. Numaidecât, flăcări fumegânde se înălțară drept către cer, în mijlocul țipetelor asurzitoare ale copiilor, cari dănțuiau împrejurul glugii ca niște drăcușori cu fețe roșii. Zarva fu și mai mare când Dumitru descarcă cele două țevi cu fultuială oarbă ale puștii sale de vânătoare, zicând, cu credință creștină, după fiecare foc:

– Christos a–nviat!

În clipa asta, mama Joița își luă fiul de braț, îl trase mai la o parte și–i zise pe un ton poruncitor și cam sugrumat:

– Dă fuga la părintele Ștefan, vărul nostru, și roagă–l din parte–mi să vie aici pe curând. Apoi, întinde–o până la moș–tu Anghel și adu–l cu tine!…

Adrian tresări ca și cum i s–ar fi cerut să ia un șarpe în mână:

– Ce spui mamă!… Cum să–l aduc pe moș Anghel, când știi bine că el e supărat pe toată lumea și nu vrea să mai vadă om în ochi?!…

– Tocmai pentru asta trebuie să vie aici. Spune–i că–l chem eu, sora lui mai mare. Aleargă iute!…

Adrian se supuse, luă un băț, strigă pe Sultan, dulăul, și dispăru în noapte fără ca cineva să–l fi văzut.

În această familie de dezmoșteniți, fratele Anghel era al doilea născut. O crâncenă soartă se abătuse peste capul lui și făcuse, dintr–un om voios și bun creștin, un învrăjbit și un păgân.

Copii de țărani iobagi pe pământul boieresc, cei doi frați și cele două surori se pomeniseră, la moartea tatălui lor, stăpâni doar pe grinzile căsuței părintești, pe arborii din grădină și pe butucii de viță. Țarina nu era a lor. Și asta–i hotărî să se răspândească pe alte meleaguri, afară de Dumitru, mezinul, care rămase să poarte de grijă mamei văduve. Surorile plecară să trăiască cu doi greci înstăriți, care își râdeau de căsătoria legitimă. Iar micuțul Anghel, în vârstă de–abia de nouă ani, se duse la Brăila și intră băiat de prăvălie la un crâșmar. El avea un adânc dezgust pentru munca cu palmele pe ogorul altuia.

Timp de zece ani, "Agheluță" stătu neclintit la același stăpân, om de ispravă, care–l răsplăti cu mărinimie pentru slujbele aduse. Apoi, reîntors în satul lui, se îndrăgosti cu patimă de cea mai săracă fată din cătun, cu care se căsători pe loc. Fiind scurt de vedere, fu reformat de ostășie, cumpără o bucată de pământ și deschise crâșmă pe drumul mare dintre Brăila și Galați, la ieșirea din sat.

Întreprinderea îi fu norocoasă, mai ales că vremurile de belșug cari urmară războiului cu turcii îi ajutară mult. După zece ani de crâșmărit, izbuti să agonisească o avere care îi îngădui să cumpere o altă bucată de pământ, între sat și crâșmă, sădi arbori altoiți și vie renumită, clădi acareturi mândre, cu grajd și pătule, aduse vaci de rasă, păsări, oi, porci și toate cele trebuincioase unei gospodării de om chiabur. În curând, „curtea lui Angheluță" avea să fie pizmuită nu numai de către iobagii cătunului, ci și de însuși moșierul domeniului. Alexandru Vulioti, care deseori, oprindu–și brișca dinaintea cârciumii lui moș Anghel, îi spunea acestuia cu vădită pică:

– Tu, măi Angheluță, te iei la întrecere cu mine! la te uită: vaci tărcate, cai cerchezești, ba până și bibilici bune de nimic, până și porumbei rotari, cum numai la curtea mea se văd! Ce–i cu tine, mă?…

– Ce să fie, „boierule": nimic nu–i de furat în tot ce vezi! răspundea gospodarul cu semeție.

Dar dacă norocul îi fu mare în treburi bănoase, nefericirea îi păștea în căsnicie. Nevasta lui era o femeie trândavă, chiondorâșă, greoaie în tot ce făcea, murdară până la dezgust și cu totul nevrednică a conduce o astfel de gospodărie. Nepăsarea ei mergea până la a lăsa toate nevoile curții pe seama unui argat trudit, iar dânsa, lungită pe o țoală la umbra unui nuc, dormea ceasuri întregi, cu gura căscată și plină de muște, în vreme ce pruncul se tăvălea în scutece scârnave și țărână, bocind prin preajmă–i. Vaci nemulse, vite neadăpate zbierau de sete și de neorânduială. Casa, ograda, vraiște; intra, ieșea cine voia.

Anghel sângera văzând cum i se prăpădește munca. Țintuit la cârciumă, singur se lupta cu valurile de cărăuși; ziua și noaptea în picioare, el găsea cu greu clipa de răgaz când să dea o fugă până la „curte". Adrian își aminti cum, într–o zi de vară, îl văzuse pe unchiul său spărgând toate geamurile casei din cauza scârnăviei de muscă, atât de gros depusă, că împiedica lumina de a pătrunde în odăi. Femeia dormea dusă și nu se deșteptă tot

timpul cât ținu sfărâmatul geamurilor. Anghel trecu pe lângă dânsa, o privi cum sforăia, îi scuipă în obraz și plecă. Ea își continuă somnul.

Crezând să facă din ea cu răul ceea ce n–a putut face cu binele, o bătu adesea. Nevrednica se tâmpi și mai tare. Atunci, în neputință de a ține piept la două întreprinderi, bietul om se văzu nevoit să vândă toate dobitoacele, părăsi avutul în voia soartei și nu mai dădu pe la femeia lui decât o dată pe lună. Iar ca să înlăture de sub ochii copiilor săi priveliștea unei astfel de mame, el îi ridica pe măsură ce împlineau vârsta de cinci ani și–i depunea la o rubedenie a sa de la Galați, unde se ducea de mai multe ori pe an, ca să urmărească de aproape creșterea ce li se da.

Cu chipul acesta, el rupse ultima legătură ce–l mai ținea de nevastă–sa. Căsnicia din dragoste, năzuințele omului cu stare, gospodăria care trebuia să fie cea mai înfloritoare din partea locului căzură toate în ruină: „curtea lui Angheluță" deveni un mare grajd omenesc. În locul frumoasei crâșmărese, cu poalele–n brâu, zorind după treburi – așa cum visase Anghel s–o vadă pe femeia sa – o umbră mototolită zăcea acum pe un colț de prispă ori se strecura cu pași tărăgănați de–a lungul pereților stropiți cu noroi și prin curtea pustie.

La început, neobositul soț mai speră să–și readucă nevasta în simțiri, înșelând–o pe față. N–o făcea din înclinare firească, ci, așa, ca să–și răzbune dragostea batjocorită și poate, cine știe, să–și „trezească" femeia, pe care tot o mai iubea. Dânsa ascultă spusele, văzu cu ochii și nu făcu nici un caz. Somnul îi era mai scump. Ba nu–și mai dădu nici osteneala de a se spăla pe obraz și adormea mâncând.

Dar răutatea omenească atotpizmuitoare nu fu mulțumită numai cu durerea casnică a omului înstărit: nenorocirile soțului nu–i fură îndeajuns. Și într–o noapte, cunoscând lipsa de pază, dădură foc orășeneștilor acareturi.

Din odaia crâșmei, Anghel privi printre obloane flăcările cari mistuiau frumoasa–i locuință cu acoperiș de tablă galvanizată și rămase surd la strigătele celor ce–l chemau în ajutorul propriului său avut. Își zicea, înghițind amarul: „Numai dacă ar arde și ea!"

Ea nu arse; și continuă să doarmă la umbra celor scăpate de la pârjol de către vecini, până în ziua când, înjunghiată de o aprigă răceală. Creatorul – care o trimisese pe pământ ca să arate bărbaților câte rele se pot ascunde din–dosul unor frumuseți femeiești –o chemă la el, ca să înspăimânte cu dânsa pe ticăloșii din Purgatoriu.

Moartea ei neașteptată, oricum, nu lăsă rece pe nefericitul Anghel. Adrian fusese adesea martor al înduioșărilor lui la amintirea celei plecate din lume tot așa de mutește după cum trăise.

Nepoțelul iubit și alintat venea din când în când să citească unchiului minunății de prin cărți: să–i explice „sistemul planetar", „facerea lumii", „ce e cerul" –învățături de care bravul cârciumar era veșnic setos.

Și de câte ori, pe frumoase nopți cu lună, colindând amândoi printre ruine, n–a văzut Adrian pe moș Anghel scoțând batista și ștergându–și lacrimile!

Pustiu înfiorător… Sub acoperișurile prăbușite: grinzi arse, lemnărie ciopârțită, sfărâmături de mobile putrezeau claie peste grămadă în băltoacele formate de ploi prin camere. Pe alocurea, nu se mai vedeau decât bucăți de zidărie. Grajdul cel mare, rămas neatins de foc, părea că se tânguie după acele mândre vite, cari prea fuseseră pizmuite de oameni pentru ca să fi putut dăinui. Cucuta, căprișorul, dracila creșteau înalte cât un stat de om în frumoasa curte de altădată.

–Vezi, Adriene? îi spunea bietul om, cu glasul sugrumat de durere, vezi tu țintirimul ăsta? El se datorește pe jumătate oamenilor, iar cealaltă jumătate, soartei. Dacă aș fi moștenit acareturile astea de la părinți, aș fi îndrituit pe cojani să mi le prăpădească, deși ei nu se duc să dea foc conacelor boierești. Dar casa asta era ieșită din sudoarea frunții mele, după douăzeci de ani de trudă. Și nu era un lux, ci tocmai cât trebuie unui om să trăiască omenește, el și familia lui, iar nu ca dobitoacele. Nu mi se poate nici imputa de a fi fost avar: flămândul găsea oricând la mine cu ce–și potoli foamea; și când veneau sfintele sărbători, gândul meu era totdeauna la văduva fără sprijin și împovărată de copii; la Paști, îi duceam ouă, cozonac, ciozvârta de miel; la Crăciun, bucata de slănină și halca de porc. Nu făceam pomană, ci numai datoria mea; Dumnezeu mă ajutase, ajutam și eu din ce aveam de prisos și fără să mă mândresc. Nici n–aveam dreptul, căci văzusem pe alții întrecându–mă în bine: erau aceia cari își împărțeau bucata de pâine cu flămândul întâlnit pe drum.

Putea–va oare cineva să mă învinovățească de a fi despuiat pe mușteriii mei ca să mă îmbogățesc? Nici atât. Dacă câștigul mi–a fost mare, a fost din cauză că mă duceam la podgorii să aduc vinul și rachiul, când curgeau ca niște râuri în ani de belșug. Pe cărăușul care intra iarna în prăvălie, cu mustața plină de chiciură, eu nu–l priveam ca pe un mușteriu, ci ca pe un

frate trudit. Îi strângeam mâinile înmărmurite și–i făceam loc lângă sobă. Pentru a–i adăposti vitele, am ridicat o perdea cum nu se mai afla la cinci poștii împrejur; iar pentru brațul de fân ce li–l aruncam dinainte, nu primeam să fiu plătit. Vinurile și rachiurile mele erau dintre cele mai bune și pot să jur pe lumina ochilor că nu le–am „botezat" niciodată, așa cum se obișnuiește peste tot. Și când vedeam că omul și–a băut tainul și că, luat de patimă, voia să treacă măsura, să–și bea mintea și să–și uite de treburi, eu îi vărsam un pahar de la mine și–l sfătuiam să–și vază de drum. Adesea, eram nevoit să i–l arăt. Astfel eram ca un fel de slujitor al lui, căci stăteam în picioare ca să–l aștept din zori și până în miez de noapte. Ba nu pregetam să mă scol din pat și să deschid cui bătea în ușă, chiar după închidere, uitând că aș fi putut să mă pomenesc în fața unui răufăcător.

Dar pilda binelui nu servește la mare lucru – și dacă pământul nu e locuit numai de nemernici, mâna unui singur ticălos, între o sută de drepți, ajunge ca să–l prăpădească. Mâna asta mă pândea și pe mine în întuneric, gata să mă izbească. Ea nu putea să–mi ierte belșugul. Ea nu suferea ca eu să fiu altceva decât o mână râioasă, asemuitoare ei, bună să ceară de pomană ori gata să lovească pe furiș. Și ea mă lovi. Îi fu ușor, nevasta dormea.

O, Adrian!… Aci, mâna ticălosului întâlni în ajutor, ca să pustiască, mâna mult mai ticăloasă a Soartei –și amândouă se uniră în îndeplinirea faptei grozave!…

Făcut–am un păcat îndrăgind pe cea mai frumoasă fată din sat? îndrăgește cineva pe cea mai urâtă? Nu știu. Ceea ce știu astăzi e că am fost orb în dragostea mea și că n–am căutat să văd dacă sub patul dragei mele era măturat, dacă dindosul urechilor ei nu era murdar și dacă picioarele îi erau spălate.

Adriene, în ziua când ți se va aprinde pieptul de focul sfânt care l–a ars pe–al meu, adu–ți aminte de cuvintele mele: și înainte de–a te arunca cu trupul și cu sufletul în brațele putreziciunii omenești, fă ce n–am făcut eu: uită–te sub patul mândrei tale, cată dindosul urechilor ei și vezi–i picioarele ascunse în ghetișoare frumoase. Iar dacă cumva uiți de vorbele mele, amintește–ți de cimitirul ce–l vezi aci! Umple–ți ochii cu grozăvia acestui prăpăd; privește buruienile astea sălbatice care cresc ca o blestemăție aruncată pustiului omenesc; grajdul ăsta care–și jelește vitele; zidurile astea afumate cari își strigă disperarea către cer; grămezile de tablă ruginită și scâlciată, cari străluceau pe vremuri ca o oglindă în soare, de pe un acoperiș

ce se ridica mândru de dreptul omului de–a trăi în curățenie și înlesnire, nu ca sobolul temător de lumină.

Amintește–ți! Și dacă sângele tău pătimaș vrea să te târască la genunchii celei mai frumoase fete din partea locului, opune–te, cheamă în ajutorul tău aceste ruini și zi–ți așa: „Moș Anghel și–a zdrobit viața fiindcă a iubit orbește pe cea mai frumoasă fată din satul lui, fără ca mai întâi să–i fi căutat sub pat, nici dindărătul urechilor, nici la degetele picioarelor…" Și înlătură de la tine mâna soartei nemiloase!…

După moartea femeii sale, Anghel continuă timp de câțiva ani să lase în părăsire o locuință nestrăjuită. Își propusese să–i redea strălucirea cuvenită, doar în ziua când copiii vor fi în stare s–o stăpânească. Ridicându–i tot ce avea mai de preț și îngrămădindu–l în jurul dughenei, el începu să ducă o viață de pustnic, de un pustnic care lua obiceiul de–a gusta cam prea des din rachiul ce–l vindea mușteriilor.

Om voinic, înalt, bine făcut, mers mândru, barbă frumoasă, creață și căruntă ca și părul, unchiu Anghel impunea tuturora. Vederea–i scurtă, care–l făcea să–nainteze cu pieptul în pieptul celui ce intra pe ușă, pentru ca să–și dea seama cu cine avea de–a face, impresiona și mai mult. El era om bun, dar nu prea suferea să fie sâcâit, cum nu suferă mai toți aceia cari „ajung" prin puterile lor. Conștient de ale sale, Anghel le înzeci ca să–și atingă scopul, care era, spunea el, „să prefacă ruinele într–un palat", în ziua când copiii vor fi demni de el. Astfel, cu toate nenorocirile, trecea drept un om avut.

Dar adevărata lui avuție, fericirea și nădejdea lui, erau cei trei copii pe cari îi creștea la Galați: un băiat de șaptesprezece ani și două fetițe de opt și zece ani. Flăcăul urma să–și ia bacalaureatul peste un an, apoi: „Voi vedea, zicea el într–o zi mamei lui Adrian; după ce va ieși din gimnaziu, se va duce să–și facă stagiul de un an în armată. Dacă are gustul armelor, aș vrea să fac din el un ofițer, un braț voinic și priceput pentru apărarea țării; dacă nu, își va alege meseria care–i va plăcea."

Din fetele sale nu voia să facă altceva decât „bune gospodine", să le înzestreze și să le mărite la oraș.

Omul își propune…

Într–o zi de iarnă viforoasă, pe când sta cu gândurile sale și privea la viscolul care mătura întinsa câmpie singuratică, patru oameni intrară în crâșmă, patru necunoscuți.

Așa cum îi era obiceiul, el dădu cu pieptul înainte ca să–i recunoască, dar inima i se strânse ca și coarnele melcului când sunt atinse: mutrele nu–i plac.

„Dacă oamenii aceștia sunt cumsecade, nu mai cred inimii mele!" își zise, strângând în buzunarul cojoacei revolverul, care nu–i lipsea niciodată.

– Bună ziua, Angheluță!… făcură cei intrați; e cald la tine!…

– Bun venit, călători! Ger, hai?

Dar adăugă în gând: „Dracu m–a luat! Astea–s glasuri de sugrumători!…"

– Ni–e foame, Anghelache, și–am vrea să bem… Se știe că vinul tău topește gheața!…

– S–o fi zicând… Eu știu însă că este o gheață pe care nici un vin nu poate s–o topească.

– Ha, ha!… Ești șugubăț, Angheluș!… Și care–i gheața asta?

– Ei bine, trebuie s–o cunoașteți: i se spune „inimă de câine", dar e greșit, căci se nedreptățesc bietele animale astea, care sunt niște adevărați prieteni, răspunse cârșmarul, arătând lângă dânsul doi câini ciobănești care nu–l slăbeau de–un pas. – Ei… ai gânduri negre! Nu–i lumea așa de rea…

– Se poate… Dar când cineva e, ca mine, crâșmar la drumu mare, vede câte alea și doarme noaptea cu un ochi deschis.

Această fățișă încunoștiințare făcu pe clienții noștri să simtă cu cine aveau a face. Fură serviți: pâine, slănină, vin.

– N–ai vrea să ne scoți olecuță de vin proaspăt, Angheluș?… Întrebă unul care făcea pe pisica blândă.

Unchiul rânji în sinea lui: „Aha! Mă poftiți la capcană!…" Răspunse:

– Acuși scosei un urcior de cinci oca!… Dacă cunoașteți la vin, o să–l simțiți pe limbă că–i proaspăt.

Asta le încurcă socotelile. Dar ei nu erau degeaba hoți. Ceva mai târziu, unul ieși afară pentru o „treabă mică". Anghel înțelese că acesta era semnalul de atac: banditul se ducea să facă de strajă. Îngălbeni și se ținu gata. Un moment, îi veni în gând să scoată arma și să strige: „Sus mâinile!". Își zise însă că poate să fie prada unei închipuiri înșelătoare.

Câteva clipe în urmă, părerea sa de rău fu amarnică.

Cei trei mușchetari vorbeau, în dorul lelei, de lucruri care n–aveau nici cap, nici coadă. Ei cerură chibrituri. Unchiul își zise: „Haiti! Acu–i acu!..

Dârz la inimă și la pas, cu mâna dreaptă pe armă în fundul buzunarului, el se apropie și le întinse, cu stânga, cutia de chibrituri. Cel mai țeapăn

dintre tâlhari dădu s–o ia, domol, tot vorbind în lături, dar când fu s–o atingă dintr–o săritură înșfăcă pumnul crâșmarului ca într–o menghină; și dacă în aceeași clipă nemernicul căzu trăsnit de glontele plecat din buzunarul victimei sale, ceilalți nu mai dădură timp lui Anghel să scoată arma: îi sfărâmară pe loc țeasta, cu reteveiurile, în vreme ce dulăii le sfâșiau groaznic pulpele picioarelor. Amândoi fură culcați la pământ, unde zăcea și stăpânul lor, într–un lac de sânge. După care ispravă hoții luară în grabă banii ce se aflau în tejghea și fugiră lăsând în urmă–le mărturia netăgăduită a tălhăriei lor: tovarășul greu rănit.

Moș Anghel scăpă atunci de la o moarte sigură datorită numai neputinței ucigașilor de–a lua cu dânșii pe soțul doborât de glonte. Ei fuseseră așa de rău mușcați de câini, încât de–abia își mai putură târî picioarele.

La vrun ceas după crimă, câțiva cărăuși trecură pe la cârciumă, ridicară din sângele lor pe victimă și pe bandit, ambii încă în viață, și–i transportară la Brăila, unde fură tămăduiți amândoi.

După cincizeci de zile de spital, unchiul ieși slăbit, dar nu pierduse decât sângele. Șase luni mai târziu avea să piardă ceva ce–i era mai scump decât viața: pierdu pe cele două fetițe, înecate în Dunăre, împreună cu altă lume, pe când se plimbau în bărci, care, surprinse de valuri, se răsturnară.

Aici el văzu de aproape mâna neagră a soartei nemiloase.

Dar omul acesta era menit să cunoască toată grozăvia cuvântului românesc: *Să nu dea Dumnezeu omului, atâta cât poate să ducă pe umeri!* Și câte nenorociri nu poate un om să ducă pe umerii lui!

Întors de la biserică, unde dăduse o liturghie spre odihna sufletelor celor două copile rămase fără mormânt, moș Anghel se zăvorî în crâșmă și, timp de câteva ceasuri, se plimbă cu mâinile în buzunare. Apoi deschise larg ușa, se opri în prag și scuipă drept înainte, ca în obrazul cuiva, zicând:

– Na! Soartă ticăloasă… Tu mă–ncovoi, dar eu mă–ndrept și te scuip în față: na!

Și scuipă încă o dată.

Îi rămăsese flăcăul, ultima flacără care să–i lumineze noaptea creierului său, răpus de durere și de rachiu.

Soarta suflă și în această flacără și o stinse…

Unsprezece luni după angajarea fiului său într–un regiment de cavalerie și a doua zi după primirea unei scrisori în care tânărul îi spunea că dorește să rămâie în armată, cel mai nenorocit dintre oameni închidea prăvălia –

fericit de vestea primită, tot fericit! – și încăleca pe Roibu ca să se ducă în târg să tocmească meșteri pentru reconstruirea caselor arse.

Nu făcu însă două sute de pași, când un poștar călare îl opri în drum și–i înmână o telegramă. Inima nu–i spuse nimic. Desfăcu hârtia liniștit, și citi: „Fiul dumitale. Alexandru Anghel, a căzut de pe cal într–o șarjă de cavalerie și a murit pe când…

Foaia îi scăpă din mâini; un răget de tigru îi ieși din piept; se înălță în scări și se rostogoli la pământ ca un stâlp ce se prăbușește.

Astfel, moș Anghel își bău paharul până la drojdie.

S–ar crede că această culme a nenorocirii ar fi trebuit să–i aducă și sfârșitul. Da' de unde! Ceea ce putea să–i vie ca o ușurare, adică moartea, nu veni; și nimeni n–a știut de ce omul ăsta nu și–a pus capăt zilelor.

Nu s–a omorât. Dar se ucidea zilnic, înghițind fără întrerupere păhăruțe din rachiul lui cel mai tare.

Procesul de descompunere al acestui om, tată duios, bun cetățean și creștin cu evlavie, e cea mai fioroasă din tragediile pe care autorul acestor rânduri le cunoaște. Aci e descris numai începutul. Sfârșitul ei – tristețe care rupe inima – va fi povestit mai departe.

Feciorul său fiind mort, Anghel ceru ca înmormântarea să se facă în cătun. Ea fu urmată de toți locuitorii. Și când puștile traseră salvele, în momentul scoborârii coșciugului, toată adunarea, în lacrămi, se aruncă în genunchi. Plângeau ostașii, plângea și ofițerul care comanda onorurile militare. Un singur om nu plângea: tatăl.

În picioare, descoperit, cu pălăria în mână, el sta pe marginea groapei și privea coșciugul în fund.

În clipa asta, un cojan se rupse din mulțime, se aruncă la picioarele sale, îi înlănțui genunchii și strigă:

– Anghel!… Anghel!… iartă–mă: eu am dat foc casei tale! Fă–ți dreptate!… Da' iartă–mă–ntâi!…

Anghel întoarse capul și privi îndelung la omul care se tăvălea la picioarele sale, se frigărea ca pe cărbuni aprinși și răcnea:

– Iartă–mă!… Și omoară–mă!… Aruncă–mă în temniță!…

El rosti:

– Iertat să fii…

Și plecă… Nimeni nu îndrăzni să–l urmeze.

Ajuns acasă, desprinse din pereți icoana împodobită cu busuioc a Sfintei Fecioare ținând în brațe pe lisus, precum și portretele regelui, reginei

și al prințului moștenitor; luă un hârleț, făcu o groapă în grădină, le așeză în fund și le acoperi cu pământ.

Apoi se zidi în cârciumă și se dădu cu trup și suflet rachiului.

Din ziua aceea și timp de un an nimeni nu știa dacă se afla cineva înăuntru, ori de nu cumva prăvălia era pustie. Locuitorii treceau parcă temători, se smereau în fața ferestrelor cu perdelele trase și își căutau de drum. Moș Anghel ieșea noaptea, însoțit de–un câine, și se ducea să rătăcească printre ruinele caselor arse. Ziua, împietrit cu coatele pe masă și cu bărbia sprijinită în pumni, bea păhăruț după păhăruț, fără să se–mbete, și printr–o crăpătură a obloanelor privea la dărâmăturile fostelor acareturi.

Când se împlini anul grozavului doliu, pustnicul redeschise crâșma, sau, mai curând, tot ținând–o închisă, dădea de băut unuia și nu dădea altuia, fără ca cineva să fi înțeles vreodată pe ce motiv se baza atât refuzul, cât și preferințele sale. Trecătorii îi respectau ciudățenia voinței, nenorocirile lui fiind cunoscute de toate satele megieșe. De altfel, el nu mai aducea nici un fel de băutură nouă, căci avea hruba plină de vinuri și de rachiuri.

Adrian și mama lui fuseseră singurele făpturi omenești cărora Anghel consimțise să le vorbească de două ori în cursul anului care urmă redeschiderii. Mereu așezat la fereastră, cu sticla și paharul dinainte, cu câinele lângă el, cu ușa zăvorâtă, unchiul privea neîncetat printre perdele. Adrian văzu un car oprindu–se și doi oameni venind să bată în obloane. Anghel stătu nemișcat, și cărăușii plecară. Un alt car trecu; fără să se dea jos, omul strigă din drum:

– Anghel!… Aș vrea să beau un pahar! Fu servit.

În seara aceea de Paști, ducându–se la unchiul său, după porunca mamei. Adrian se gândi la toate aceste nenorociri și–și zise: „Mama se înșală când și–nchipuie că am să reușesc să scot pe moș Anghel din vizuina lui!…"

Într–adevăr, însărcinarea nu prea era ușoară, căci nu era vorba numai de o vizită, ci de o împăcare. Cei doi frați, Anghel și Dumitru, se sfădiseră, cu opt ani în urmă, la moartea mamei lor, pe o ticăloasă chestie de moștenire. N–aveau de moștenit decât bulendre, dar Anghel, care era avut și gata oricând să ajute pe fratele său, o ținea morțiș cu împărțitul:

– Vreau să am un leu moștenire de la mama, ca să–mi cumpăr un șirag de mătănii, pe care să le spânzur la icoană și să știu că sunt de la mama!…

Dumitru pretindea, cu drept cuvânt, să rămâie stăpân pe ale casei, ca unul care îngrijise de bătrână până la moarte. Mama lui Adrian se opunea din răsputeri la împărțire. Sora cealaltă însă, deși înlesnită, și mai ales Anghel, își cereau fiecare partea. Și în focul certei, mezinul aruncă o sudalmă fratelui său. Acesta îl pălmui. Atunci Dumitru săvârși greșeala de–a izbi cu bățul în frunte pe Anghel, însângerându–l. Lovitul ieși din casa părintească, zicând celuilalt:

– N–am să mai intru aici, și nici tu la mine, până nu mi–i săruta în fața lumii talpa ciubotelor!…

De–atunci au rămas certați. Înainte ca Anghel să–și fi pierdut copiii. Dumitru se opusese cu încăpățânare la rugămințile sorei de a se duce să ceară iertare fratelui supărat; iar după aceste morți năprasnice, nimeni nu mai îndrăznise să–i tulbure sihăstria cu un fleac.

Acum, mama lui Adrian voia cu stăruință să–și împace frații. Chemând pe cel jignit, în loc să meargă cu toții la dânsul, ea se bizuia pe durerea lui, care trebuia să–i fi înmuiat mândria, precum și pe precăderea pe care, ca soră mai mare, o avusese întotdeauna în ochii fraților ei, mai ales în ochii aceluia care, deși bogat, ceruse împărțirea împiedicată de dânsa, femeie sărmană.

Erau ceasurile nouă seara când Adrian ajunse la crâșma unchiului. La fereastra dinspre miazăzi, care dă spre sat, se vedea lumină. Tânărul se cutremură, gândind la omul de din dosul acelor perdele trase. El se apropie de geam și lipi urechea. Nici un semn de viață, afară doar de lampa care arde. Sultan, nerăbdător, lătră. Câinele unchiului îi răspunse, dar perdeaua nu se mișcă. Adrian știa câ era zadarnic să bată, își sprijini fruntea de cercevea și zise, cu sfială:

– Unchiule! Eu sunt!… Adrian… am să–ți spun ceva.

O clipă de așteptare, apoi perdeaua se dădu la o parte; mâna pustnicului făcu semn băiatului să treacă la ușa crâșmei. Moș Anghel veni cu lampa să deschidă. Adrian intră, urmat de Sultan.

De la prima aruncătură de ochi înlăuntrul slab luminat al prăvăliei, inima i se strânse și mai tare. Tristețe a lucrurilor părăsite de mâna minunată a omului, ce puternic e graiul tău!… Nu mai erau pahare și sticle pe tejghea; nici pâine pe masa mare, nici slănină spânzurată de tavan ca niște bucăți de

scândură groasă; nici covrigi înșirați pe vergea… Pulbere, uitare, părăsire, pace ucigătoare…

În mijlocul acestui nou țintirim, moș Anghel, cu gheba pe umeri, tot înalt, dar gârbovit, vai, încovoiat, omul care mergea pe vremuri cu pieptul înainte și cu capul sus, ca un leu, moș Anghel își privea nepotul cu aer liniștit. Adrian îi apucă cu ambele mâini mâna sa liberă și i–o sărută, gata să plângă. Fără să scoată o vorbă, unchiul îl duse în odaie.

Aci, aceeași părăsire. Pereții, goi și îngălbeniți, nu mai răspândeau plăcutul miros de văruială proaspătă. Patul, un adevărat culcuș de cerșetor, murdar și răvășit, părea că se răzvrătește el însuși împotriva unui trup greu de nenorociri. Soba rânjea prin toate crăpăturile–i negre de fum. Tavanul cu corzile lui afumate și pline de case de păianjen; ai fi zis o potcovărie. Două scaune hodorogite, masa, o pușcă cu două țevi, spânzurată în cui de cureaua ei, precum și alte câteva hârburi, era tot ce se putea vedea. Pe masă: clondirul cu rachiu și paharul. Biblia, un catastif cu plaivazul legat de sfoară, o pâine începută și un cuțit.

Adrian izbucni în plâns.

Moș Anghel, așezat pe scaun, îl trase lângă dânsul și–l sărută, pentru prima oară de la nenorocirea care puse vârf celorlalte. Cu glas bărbătesc, dar dogit, lipsit de sunetu–i de altădată, el îi zise, părintește:

– Sunt mulțumit că te văd, Adriene… dar, ia spune–mi, de ce plângi?…

– Unchiule… e cu putință!… Să mănânci pâine goală… În sfânta zi de Paște, când până și câinii gustă azi din cozonac!… Ce blestem!…

Adrian își șterse lacrimile și, privind pe unchiul său în față, îl văzu surâzând cu bunătate, bunătatea neîndurată a omului ucis de suferință. Capul începea să pleșuvească, obrajii erau palizi, barba și părul albiseră cu totul; iar hainele și cămașa: murdare și fără nasturi.

Răspunse nepotului cu un grai și mai stins:

– Dacă numai de atâta lucru plângi, liniștește–te și spune–mi de ce–ai venit la mine?

– Am venit să te–ntreb dacă mai dușmănești pe moș Dumitru…

– Nu mai dușmănesc pe nimeni…

– Ai vrea să–i ierți greșeala?…

– Nu mai am de iertat nimic și nimănui…

Anghel răspundea cu lipsa de însemnătate cu care ar fi zis: „Pâinea e pe masă", ori: „Afară e întuneric".

– Ei bine, adăugă Adrian, cam cu șovăială, mama mă trimite să te rog să vii astă–seară până la noi.

– Mama ta te trimite… repetă moș Anghel, clătinând din cap. Mama ta e o sfântă, Adriene…

Apoi, după un moment de cugetare, adăugă:

– Da' tu ce zici?… Să viu?

– Mă mai întrebi, unchiule?… Eu o vreau din tot sufletul!

– Și ceilalți o vor?

– Bineînțeles; toată lumea o dorește…

– Dacă e așa, iaca: o vreau și eu, ca voi toți…

Ce amarnic „o vreau și eu" fu rostit de buzele sale cari surâdeau neiertător!… Ce înfrângere a oricărei voinți!… Adrian se înspăimântă.

Ieșiră împreună, însoțiți de câinii lor.

*

Părintele Ștefan, pe care Adrian îl înștiințase în treacăt, era un bătrân de optzeci de ani. El nu mai slujea la biserica din Cazasu, se retrăsese în căscioara lui de la Baldovinești și aducea mari foloase consătenilor săi, ținându–le loc de judecător și de sfătuitor înțelept. Vederea i se cam slăbise; dar picioarele nu se dădeau bătute nici când o lua la sănătoasa lângă un om tânăr. Cum locuia în vecinătatea lui moș Dumitru, își luă toiagul și merse să bată la ușa acestuia.

La ivirea feței sale apostolice, încununată de barbă și plete gălbui–fumurii, toată adunarea se ridică în picioare și–i sărută dreapta, pe care o punea de cincizeci de ani sub buzele păcătoșilor.

– Hristos a–nviat, feții mei!… zise el, cu glasu–i obișnuit de biserică.

– Adevărat a–nviat!… i se răspunse.

Mama lui Adrian, din capul mesei, îl pofti să ia loc pe scaunul ei, pe care preotul îl și ocupă fără multe mofturi, ca un drept al său; iar ea rămase în picioare, se lipi cu spatele de perete și încrucișă brațele la piept.

Cei de față, oarecum nedumeriți de această vizită neprevăzută, întoarseră cu toții privirile spre sora mai mare, cătând o lămurire. Dânsa, slabă, dreaptă, cu obrajii întinși, își plimbă ochii, cu bunătate, pe deasupra adunării și cuvântă:

– Te–am chemat, părinte Ștefane, cu gând să–ți cer ajutorul matale ca să–mpăcăm astă–seară pe frații mei Dumitru și Anghel… – sper să vie și acesta numaidecât. După cum știi, iată opt ani de când nu–și mai dau mâna,

se ocolesc și lasă să treacă cele mai sfinte sărbători fără să guste pâinea și vinul laolaltă. Ți se rupe inima. Nu vreau să trec în ochii nimănui drept o femeie fără pată. Am și eu păcatele mele, între care ăl mai mare e c–am dat naștere unui copil care n–are tată, după ce am trăit zece ani cu un om, fără să fi avut binecuvântarea bisericească… Dar cel mai trist dintre păcate cred că e dușmănia, orice dușmănie între oameni, și cu atât mai amarnic între doi frați…

– Eu nu mai dușmănesc pe fratele Anghel… Întrerupse Dumitru, posomorât.

– Sunt bucuros s–o aud, Dumitre… făcu preotul, numai atât că nu te–ai prea grăbit să ne–o spui mai curând…

– Vezi că el a fost nedrept cu mine…

– Da; el a fost nedrept cu tine, încuviință slujitorul dreptății, dar tu ai fost nelegiuit cu dânsul: l–ai lovit și ai însângerat pe fratele tău mai mare. Ai uitat sfânta credință a părinților noștri, care spunea că *„acela care va lovi pe fratele său mai mare îl va purta în cârcă pe lumea ailaltă"* –, ba chiar le și vedeau umbrele în luna plină.

Dumitru tăcu. Soră–sa continuă:

– E adevărat: Anghel a fost nedrept atunci. El n–a ținut seama de faptul că Dumitru a purtat de grijă bătrânei noastre mame, în vreme ce noi am apucat fiecare încotro ne–a mânat ursita. Dar Anghel, ca om cu avere, voia să–l ajute pe frate–său mai mic să–și refacă un cămin; și aci stă vina lui Dumitru; el era mândru, nu voia să datorească nimic celui înstărit. Bănuiesc chiar că–l dușmănea de pe–atunci. Astfel, cearta și bătaia mocneau în sufletul lui ca jarul sub cenușă – și s–au bătut. Acuma, sărmanul Anghel și–a răscumpărat toate păcatele: nefericirea l–a despuiat de tot ce avem mai omenesc în noi, și azi el nu se mai numără printre cei vii decât cu bietu–i trup, care de–abia se mai târăște. Din parte–mi, aș fi vrut mai curând să–l văd mort, căci ce face el acum e mai rău decât moartea. El bea, dar băutura îl bea pe dânsul: i se dă ei cu sufletul.

N–am mai fost pe la dânsul de la Crăciun, și nici el nu mai dă pe la nimeni. Odată i–am spus că dacă nu se lasă de rachiu, mai de dorit ar fi să moară. El mi–a răspuns: „Am și murit…" Dar eu tot nădăjduiesc că l–om putea smulge băuturii. Mai ales sfinția sa părintele Ștefan ar avea poate o înrâurire hotărâtoare asupra lui. Dacă vine astă–seară la noi, ne–om duce să–l vedem mai des. De asta îl rog pe fratele Dumitru să–i ceară iertare, cu umilință…

În clipa asta ușa se deschise largă și, în cadrul ei, apăru deodată moș Anghel cu Adrian dinapoia lui. El voia să se ție drept și credea că surâde. Cu veșmintele dezmățate, cu gheba mototolită pe umeri, ciubote pline de noroaie d–anțărț și căciula–n mână, l–ai fi luat drept un bătrân cerșetor.

El salută ca pe alte vremuri:

– Bună seara, cinstită adunare!…

Ivirea lui fără de veste în halul acesta disperat mișcă pe toată lumea. Dumitru și sora sa izbucniră în lacrimi. Cel dintâi căzu la picioarele nenorocitului frate și–i sărută cizmele. Cealaltă îi plângea pe mâini, care miroseau a rachiu.

– Sărmane frate!… sărmane frățior!… cum ai ajuns!…

Moș Anghel, netulburat de nimic, ridică pe fratele său și–l îmbrățișă, precum și pe soră–sa. Se duse de sărută mâna preotului, o strânse pe–a celor de–o seamă cu dânsul și–o lăsă pe–a sa să–i fie sărutată de cei tineri. Apoi se așeză la locul ce i se făcu la celălalt capăt al mesei, în fața părintelui Ștefan.

În tăcerea ce urmă, singure se auzeau sughițurile înăbușite ale fratelui și sorei, care continuau să plângă.

Anghel își șterse surâsul binevoitor, de îndată ce luă loc la masă. Privirea i se încruntă. Zise:

– De ce plângeți?… Ce îndreptați cu lacrămile?…

Liniștea veni, dar nimeni nu îndrăznea să vorbească. Bătrânul preot țintea cu ochi pătrunzători pe nefericitul său văr, aproape tot atât de îmbătrânit ca și dânsul. El îi zise, cu glas hotărât, plin de bunătate:

– Anghel, mă socot în dreptul meu să–ți aduc aminte c–ai intrat aci, în sfânta zi de Paști, fără să rostești salutul oricărui bun creștin ortodox.

Mustratul, vădit neștiutor, întrebă nedumerit, ca și cum venea de pe alte tărâmuri:

– Ce salut, părinte?

Preotul îi înțelese starea de necunoștință și lămuri cu răbdare:

– Ei bine, vorba noastră cuvioasă: „Hristos a înviat!".

Anghel plecă fruntea, atinse cu degetul o fărâmitură de pâine ce se afla dinaintea lui, pe masă, apoi, căutând drept la preot, răspunse:

– Eu nu cred că Hristos a înviat!… Morții nu înviază.

– Anghel!… ești un nelegiuit! Hristos nu–i un „mort", ci Fiul lui Dumnezeu, și Dumnezeu el însuși!… exclamă omul bisericii, mereu stăpân

pe sine, dar cu vocea cam tremurătoare.

– Nu știu nimic… făcu Anghel, nepăsător.

– Zicând aceasta, scoase dintr–un buzunar al ghebei o sticlă cu rachiu, din alt buzunar un păhărel, îl umplu pe–ndelete, în văzul tuturora, și puse sticla la loc. Din pahar sorbi o dușculiță, pe care o plimbă prin gură înainte de–a o înghiți, apoi așeză păhărelul pe masă, cu băgare de seamă ca și cum s–ar fi temut să nu–l vadă răsturnându–se.

Cei de față se priviră înmărmuriți. Mama lui Adrian făcu mâna streașină deasupra ochilor și plânse în tăcere. Anghel, neclintit, nu înțelese nimic din groaza pricinuită, își preumblă ochii cu liniște pe deasupra mesenilor, ca și cum ar fi săvârșit fapta cea mai firească. Și, într–adevăr, pentru el, firească devenise, tot săvârșind–o de–o sută de ori pe zi, de trei ani încoace, singur în odaia lui, în afară de putința oricărei mustrări.

– Sărmane Anghelache!… compătimi preotul. Te plâng… ai încetat nu numai de a fi creștin, dar chiar și de–a fi om!

Drept orice răspuns, Anghel își reluă păhărelul, îl duse domol la buze și trase o nouă înghițitură. Pe urmă, cu un aer plictisit, zise, ca pentru sineși, parcă i–ar fi scăpat un geamăt ușor:

– Eu nu știu de ce m–ați făcut să viu aici…

Atunci, soră–sa, care sta în dreapta lui, își șterse lacrimile, îi luă o mână și–i zise ca unui copil:

– Dragă frățioare… Te–am chemat fiindcă dorim să te readucem în sânul nostru, să te iubim și să te facem să ne iubești. Nu–ți mai place viața?!… Nu–ți mai place nimic?!…

– Dacă–mi place, ori dacă nu–mi place, e totuna… Și tot nimic… Dar de ce te ostenești cu mine, soro?

– Cum așa, Anghelache? Sunt sora ta mai mare, și nenorocirile tale sunt și ale mele…

– Asta nu–i adevărat! Ai suferit și mai suferi nefericirile matale, dar nu pe ale mele.

– Ce fel vorbești tu, frate?… Suferim, da, prin legăturile sângelui nostru.

– Nu sunt nici un fel de legături: dacă–mi retez un picior, sângele meu curge, nu al matale.

– Oricum… chinurile sufletești le simțim îndeobște.

– Nimic, nimic… Să fie o vorbă în vânt ce–oi spune acuma: dacă ți–ai pierde mâine băiatul, eu aș suferi, dar matale–ai muri!…

Soră–sa tăcu, trist încredințată de dreptatea vorbelor lui; iar el gustă iarăși din rachiu.

Preotul reîmprospătă cunoscuta pildă biblică:

– Anghel, adu–ți aminte de Iov!… Nenorocirile lui au fost cel puțin tot atât de mari cât și ale tale, dar el a rămas neclintit în credința lui. Gândește–te că noi ăștia, păcătoșii, nu putem pătrunde cugetul Domnului. Cine știe dacă suferințele taie nu sunt tot atâtea încercări pe care ți le trimite Atotputernicul, ca să facă apoi din tine unul din aleșii săi?…

Anghel se sfredeli în scaun; ochii săi luciră. El voi, parcă, să răspundă, dar cuvântul i se opri în drum. Chemă pe Adrian, care sta într–un colț, și–l așeză la stânga sa, între dânsul și Dumitru, apoi zise cu ceva mai multă tărie:

– Vere Ștefane! Minciuni urâte trebuie să mai sălășluiască și în poveștile voastre bisericești. (El tutuia preotul.) Mintea mea nu–i în măsură să–ți răspundă cum se cuvine, dar iată aci pe nepotul nostru, el știe mai multe decât noi…

– Unchiule, întrerupse Adrian, n–aș vrea să fiu amestecat în neînțelegerile dumneavoastră; nu–s de vârstă, și convingerile mele ar putea să rănească pe părintele Ștefan.

Moș Anghel îi puse o mână pe umăr și–l încredință:

– Băiatul meu, n–ai să rănești pe nimeni. Suntem aci între noi, aproape în familie. Și, spre binele meu, ai să ne spui adevărul așa cum l–ai aflat din cărți. Nu mai trăiesc acum decât pentru adevăr. Dar de doi ani de când tot citesc, cum pot, în *Biblie*, nu fac decât să mă–ncurc și mai rău. Cum îți lămurești tu, Adriene, că atâta înțelepciune s–așterne în cartea asta, alături de tot felul de basme, de bunăoară, snoava asta cu Iov?

Adrian, turburat de căutătura ageră a preotului, răspunse:

–Lămurirea e că figurile biblice sunt în afară de adevărul istoric. *Biblia* e o carte cuvioasă, bună pentru credincioși. Ea îți cere să crezi, nu *să cercetezi*.

– Spune–mi, atunci, dacă ai putea tu să crezi într–un Dumnezeu care ucide năprasnic pe toți copiii unui tată, așa, de gust, ca să–l încerce?… Ar trebui să aibă o inimă de adevărat tâlhar!…

La cuvântul acesta, preotul se ridică, fript:

– Vă las!… zise el. Locul meu nu mai e într–o casă în care Dumnezeu e batjocorit!…

– Ăsta e tot ajutorul pe care poți tu să–l dai unui Iov ca mine? întrebă moș Anghel. Trei copii am avut, și pe toți trei i–am pierdut. Ce nelegiuire am săvârșit, oare, pentru ca Dumnezeul tău să mă pedepsească cu atâta cruzime?

– Nenorocitule!… Mila cerească te alesese ca să te treacă în rândul mucenicilor ei, care se bucură de viața veșnică!…

–Mila ta cerească ar fi făcut mai bine să mă lase să mă bucur de viața de om pe pământ, care–mi plăcea, și să nu facă din mine un bețiv fără familie și fără Dumnezeu.

–Nimeni nu–i vrednic să judece faptele Domnului!…

Zicând acestea, preotul blagoslovi și plecă.

– Anghel, îi zise soră–sa, după plecarea vărului lor, n–ai fost cuviincios cu părintele Ștefan; ai uitat că e preot.

– Dimpotrivă, soro, tocmai fiindcă e preot am ținut să–i spun că nu mai cred în snoave popești. A lor e vina, dacă astăzi eu nu mai am credință în Dumnezeu. De ce s–au apucat să ne dea un arhitect atotputernic și care se amestecă întruna în viața noastră?

Nimic nu e adevărat în povestea asta. Dar adevărul trebuie să fie undeva. Unde? Nu știu. Ce știu e că trăim, suferim și murim prostește, fără să știm nici de ce, nici cum. Mai știu că marea noastră greșeală e că alergăm prea tare după fericire, pe când viața rămâne nepăsătoare dorințelor noastre; dacă suntem fericiți, e din întâmplare; iar dacă suntem nenorociți, e tot din întâmplare. În marea asta plină de stânci, care e viața, barca noastră e dusă în voia vânturilor și, oricât am fi de iscusiți, nu putem ocoli mare lucru. Și e zadarnic să–nvinuim pe cineva, ori să ne punem nădejdea în ceva; ești sortit fericirii, ca și nefericirii, înainte de–a ieși din pântecul mamei tale. Fericit e cel ce simte cât mai puțin, ori deloc. Nimicul pe care–l cere, viața i–l dă. Și nenorocit e cel ce simte și vrea; el n–are niciodată îndeajuns.

Adrian își petrecu unchiul la vizuinea lui. Anghel se opri înaintea ușii și zise nepotului său în momentul despărțirii:

– Adriene!… Am să mor pe curând, căci mațele îmi sunt arse de rachiu. Privește–mă bine și adu–ți aminte, ori de câte ori vei voi să scuipi pe un bețiv, că eu, unchiul tău Anghel, om curat și iubitor de viață curată, am ajuns bețiv și am murit bețiv *din vina nimănui*.

II

Moartea lui Moș Anghel

Pe drumul desfundat de ploi primăvăratice, care duce de la Brăila la Baldovinești, căruța cu doi cai a lui moș Dumitru hurducăia groaznic. Adrian, așezat pe chilnă, alături de unchiul său, se plânse acestuia de dureri în pântece și-l rugă să înceteze trapul. Caii, mulțumiți de-a nu mai alerga, strănutară în aerul proaspăt al dimineții și o luară la pas. Atunci, în liniștea care urmă zgomotului de fierărie deșurubată, Adrian își îndreptă corpul înțepenit și privi cu desfătare la câmpia neagră și tăcută a acestui mijloc de martie, încă amorțită de lungul somn al iernii.

Moș Dumitru, deși țăran de ispravă, cinstit și deschis, era cam posac de felul lui și avea obiceiul, uneori, să caute împrejur cu coada ochiului. Curios de a-și revedea nestatornicu-i nepot, pe care-l crescuse până la vârsta de șapte ani și care sosea acum dintr-o călătorie prin Egipt și Siria, el îl cerceta în ascuns. Adrian băgă de seamă și se simți stânjenit în plăcerea lui.

– Unchiule, îi zise cam cu asprime, dacă cumva vrei să știi ce fac în clipa asta, n-ai decât să te întorci spre mine și să mă privești în voie, nu pe furiș, ca polițiștii. E un lucru neplăcut.

Drept răspuns, mustratul scoase din buzunar „chișca" cu tutun și se puse să-și răsucească pe-ndelete o țigară; apoi, mai mult în zeflemea, i-o întinse nepotului său, știindu-l în neputință de a fuma tutun negru. Adrian mulțumi și aprinse o bună țigare egipteană.

– Tu nu mai ești acuma *de-ai noștri*, făcu țăranul, izbind cu amnarul în cremene, ca să aprindă fiului.

– Iartă-mă, unchiule!… Am uitat să-ți dau să aprinzi. Iar după o clipă, cu ochii țintă în zare, adaugă: E din pricină că-s turburat de multe lucruri… Mai întâi, întoarcerea mea prăpăstioasă, care a făcut atâta supărare mamei… Țarina asta neagră, pe care o uitasem… Și mai ales gândul de a revedea pe moș Anghel în halul în care zici… Ia spune-mi, nu știi de ce mă cheamă?

– Nu știu… M-a înștiințat ieri-seară, printr-un cărăuș, că vrea să te vază musai în ast' dimineață.

– Mai ține deci cârciumă?

Dumitru cătă la el, ca încremenit:

– Nu cumva ești zevzec?! Când îți spun că de trei ani e la pat și că-l mănâncă viermii de viu, n-ai vrea, poate, să se scoale și să dea de băut drumeților? înainte de toate, n-a mai rămas decât scheletul de el; și, pe urmă, a băut tot, tot… Băut singur!

Adrian se cutremură și păli. Dumitru voi să-l îmbărbăteze:

– Cată să fii tare, dacă nu vrei să dai în vo boală ieșind de la el. De bună seamă, nu-i glumă să vezi un om în halu ăla. El îi mai rău ca Iov. Dac-ar trebui să credem spusele lui popa Ștefan, Iov cică s-a sculat din boleșniță și și-a regăsit, în viață, copchiii morți și vacile furate, da' Anghel n-o să mai găsească nimic și n-o să se mai scoale niciodată. De la Iov încoace, vremurile s-au schimbat; Dumnezeu nu mai face minuni. Poate că tot din vina noastră.

– Cine-l îngrijește? întrebă Adrian, gâtuit de groază.

– Nimeni… Adică da; are un băiețoi pe lângă el; nu cred să-l cunoști. De câți ani n-ai mai călcat prin cătun?

– De vreo șase ani.

– Ei bine, iată ce s-a petrecut:

Acum vo patru ani, un băiat a venit să se pripășească în sat. De unde? Dumnezeu știe… Bâlbâie așa de tău, că nu-i chip să-i prinzi o vorbă din zece. Ni s-a făcut milă de el. Câțiva creștini l-au adăpostit, l-au hrănit, și-au căutat să-l facă să câștige codrul de mămăligă. Dar Dumnezeu a fost nemilostiv cu el; sărmanu' băiat, nu era în stare să păzească nici măcar două oi; le pierdea și venea acasă cu bățul și dăsaga, urlând și dând din mâini ca un luat de ducă-se pe pustii. Nimeni nu-nțelegea un cuvânt din tot ce blogodorea. Așa că a stârmocit pe la toate ușile și a mâncat tot felul de chelfăneli. La urmă s-a pomenit în țărâna drumului. Anghel l-a luat pe lângă el și a pus pă jăndarmi să afle de unde s-o fi izvodit, dar fără folos. Acuma se zvonește că i-ar fi lăsat în ascuns ce i-a mai rămas din avut, prea puțin lucru, de altfel, căci butoaiele sunt goale și crâșma-i părăginită. Da' și moștenitorul nu face mai mult decât crâșma și decât butoaiele. Slujba lui, nu face nici ea mai mult decât trebuințele stăpânului, și din partea asta, e de văzut ceva nemaipomenit pă pământ.

Iarna, ca și vara, băietanul e afară la jocuri, și ca să nu se-nă-bușe lângă bietul frati-meu, care e un hoit viu. Anghel, țintuit de boală, cu trupul numai răni nesimțitoare, are nevoie să-și bea păhărelul de rachiu, la fiece sfert de ceas. Dar nu mai poate ridica clondirul și nici glas n-are să strige pe băiat, care-i mereu pe-afară. Atunci, ce i-a trăsnit prin cap? Ei bine, și-a luat un

țignal ca acela al vardiștilor; și când îl apucă nevoia de băutură, începe să fluiere. Băiatul cunoaște soroacele și vine la pont, ca un ceasornic, să se joace pe lângă fereastra deschisă și să tragă cu urechea la țignal. Asta, în timpul verii. Iarna, ferestrele sunt bătute-n cuie; toate crăpăturile astupate; iar nătângu aleargă cu sania. Ce-i de făcut? Să intri și să ieși mereu, asta răcește odaia și sâcâie pă argat. Iaca cum într-o zi bolnavul băgă de seamă că o gaură de mărimea unui pahar străbătea peretele în dreptul ferestrei. Un șomoiog de paie ține gaura astupată împotriva frigului. Firmieru o destupă numai când trebuie să asculte. Bineînțeles, uneori mai uită și el să vie la țanc. Atunci, Anghel, singur cu soarta lui, cam fluieră mai mult decât se cuvine, ca să-și aibă papaciocu. Da' el știe să ierte. Și dac-ar vrea să facă altfel, n-ar putea. Pripășitu ăsta e un trimis al Domnului ca să îngrijească pe un om putred: iar boleșnița fratelui e făcută să dea mijloc de trai unui pribeag fără cuvânt… Bagă de seamă, apropiindu-te de crâșmă, vestește-te, nu încerca să intri fără voia năzdrăvanului, că te plesnește ca mutu! Nici nu știi când te pomenești cu ciomagu-n frunte. Umblă nedespărțit de băț.

Căruța se opri la o răspântie. Moș Dumitru zise:

– De aci poți să te duci pe jos.

– Matale nu mergi? întrebă Adrian.

– Nu… Am treabă… E și mai bine să te duci tu, singur.

Adrian își luă bună ziua de la unchiu-său și se îndreptă spre cârciuma lui moș Anghel, pe care și-o închipui mai jalnică decât casa mortului.

Drumul era noroios; pașii se scufundau ca într-o cocă lipicioasă. Dinainte-i și de jur-împrejur, întinsă singurătate neagră, rece, umedă, presărată ici și colo de căsoaie albe cu ferestre albastre. De prin toate hoarnele ieșeau lungi coloane de fum.

Adrian avea acum douăzeci și cinci de ani. În ultimii șase ani, el nu petrecuse decât doar câteva luni pe an în orașul său; restul vremii, o parte la București, unde se avântase nebunește în mișcarea socialistă, iar cealaltă parte, în străinătate, unde viața lui aventuroasă pricinuise multă supărare mamei sale și lui moș Anghel, care cerceta de aproape faptele nepotului său.

Înverșunatul alcoolic încercase în repețite rânduri să aibă o întrevedere cu nestatornicul pribeag, care făcea de toate și nu se oprea la nimic, dar nu fusese chip să pună mâna pe el. Adrian apărea și dispărea ca o arătare.

De astă dată fu apucat la timp; Dumitru venise dis-de-dimineață să-l ia cu căruța. A trebuit să cedeze.

Da, *să cedeze*. Căci nu cu dragă inimă se ducea el să vadă pe omul cu soarta înspăimântătoare. Frica lui era acum mai aprigă decât în seara aceea de Paști, seara „împăcării" celor doi frați. I se părea că se înfățișează dinaintea unui tribunal, unde faptele sale aveau să fie judecate și de unde avea să iasă osândit.

„Își cere basamacul fluierând dintr-un țignal…"

El se opri la amănuntul acesta, care i se părea o culme a nenorocirii unchiului său.

Tot rumegându-și gândurile și tot întrebându-se de ce o fi ținut musai bolnavul să-l vadă și să-i vorbească, el se pomeni pe neașteptate dincolo de cătun, la vreo sută de pași de ceea ce s-ar fi putut numi altădată o dugheană. Atunci își domoli pasul și cercetă locurile, cu răsuflarea gâfâind de emoție. Curiozitatea lui dorea mai întâi să descopere pe faimosul băiat, infirmier și cerber, care era mereu pe-afară. Cu ochii săi miopi, cătă împrejurul casei. Nimic nu se mișca. Departe, pe drumul Galaților, câțiva cărăuși se strigau între ei, în vreme ce, sub un cer de plumb, nenumărați corbi învârteau hora, făcând singurătatea și mai pustie.

Adrian se apropie ca un vinovat, cu înfrigurare. El văzu că acoperișul cârciumii era pe jumătate refăcut cu stuf nou. Din marea perdea care adăpostea pe vremuri vitele cărăușilor, nu mai rămăsese nici urmă. În locul ei, o căpiță de paie umede, turtită. Însăși cârciuma se scufundase de vreo palmă în pământ. Ușa și cele două ferestre se aplecaseră într-o rână. Cât despre geamuri, starea lor de murdărie întrecea pe-a acelora sparte pe vremuri de mândrul stăpân al mândrelor acareturi arse. ‚Aci trage de moarte acum omul care a iubit atât de mult curățenia!" gândi Adrian.

Nevăzând nici urmă de băiat, se îndreptă spre ușă. În clipa asta, caraghiosul de păzitor apăru de din dosul căpiței, amenințând cu o bâtă mare și bodogănind, ca un fel de chelălăială de câine bătut, un șir de vorbe neînțelese. Adrian, liniștit, se opri în fața acestei arătări puțin obișnuite.

Îmboborojit cu o scurteică în zdrențe, care-i ajungea până la genunchi, lung în craci ca un cocostârc, cu picioarele goale și pline de noroi, băiatul acesta ducea cu greu, pe un gât subțire și întins, o căpățână în formă de dovleac turtit care se clătina neîncetat între umeri. Adrian îl privi cu mirare și dezgust:

– Vreau să intru la unchiu-meu, zise dânsul. Drept orice răspuns, stârpitura îi împiedică trecerea și amenință cu ciomagul; apoi, asigurându-se

că străinul n-avea de gând să pătrundă cu sila, deschise, dispăru înăuntru și trase repede zăvorul.

Adrian văzu șomoiogul care astupa gaura din perete, îl scoase și lipi urechea. O sporovăială asurzitoare, dobitocească și pe nerăsuflate, îi izbi auzul, dar vocea lui moș Anghel nu răzbi până la el.

În sfârșit, ușa cârciumii scârțâi în țâțâni și ciudatul odagiu pofti pe tânăr să intre, arătându-i drumul cu o întinsătură de braț caraghioasă și troică în același timp.

Adrian se pomeni în vechea crâșmă, care nu mai era acum decât un depozit de ramuri tăiate pentru foc. Tejgheaua de stejar, strălucitoare altădată, zăcea sfărâmată într-un colț, precum și o grămadă de clondire, carafe și pahare cu toartă. Printr-o mare spărtură a tavanului se vedea cerul. Hruba se prăbușise; un miros greu de mucegai umplea aerul. Ploile și zăpezile transformaseră pământul bătătorit într-o mlaștină. Locurile astea mute își răcneau atât de tare deznădejdea, încât Adrian se simți pironit locului. El își zise, cu inima săgetată de priveliștea acestei năruiri a unei vieți de om harnic: „și aci nu-i decât tinda!"

Biruind gândul ce-i venea de-a o rupe la fugă, el deschise ușa odăii bolnavului. Năprasnică duhoare de hoit și de privată. Ochii săi, înțepați de țipirig, se închiseră, lăsându-i de-abia vremea să vadă de pe la spate, o tigvă lustruită ca o bășică umflată, precum și un braț, cu pielea pe os, ce atârna pe marginea patului plin de țoale scârnave.

Adrian se lăsă în genunchi și își lipi fruntea de mâna asta de schelet, rece ca gheața. Bolnavul nu se mișcă.

*

– Ridică-te… Adriene… Și îndură-mă…

Adrian se înfioră. Nu era o voce de om, graiul bărbătesc al lui Anghel, ci o miorlăitură ieșită din nasul unui copil murind de oftică.

El se ridică cu pălăria în mână și stătu drept, smerit, în mijlocul odăii, în fața bolnavului. Bolnavul acesta nu era unchiul său Anghel, ci un moșneag cu obraz de mumie; cu ochi mari, strălucitori, lipsiți de pleoape și scufundați în două orbite goale; cu nasul lungit și subțiat ca un vârf de cuțit, cu buzele fripte și cu gura întredeschisă. O cunună de peri albi înconjura ceafă de la o tâmplă la alta. Barba, creață și neagră pe vremuri, nu mai era decât o învălmășeală de câlți fumurii. Împreună cu cele două brațe de schelet care se bălăbăneau în mânecile cămășii, era tot ce se vedea apărând

dintr-o grămadă de saci, velințe și ghebe rupte. Era tot ce rămăsese din moș Anghel.

……………………………………………………………

– Șezi, colo… pe scaun. Ți-e scârbă?

– Nu, unchiule; sunt nefericit de-a te vedea în halul ăsta.

– Ești nefericit… De ce? Eu nu sunt.

– Totuși, trebuie să suferi groaznic!…

– Dezamăgește-te, Adriene… Nu mai sufăr deloc.. .Capul singur mai trăiește… Restul… nu-l mai simt. S-a sfârșit cu… *restul*. Dar capul!… Ce minunat lucru!

Anghel tăcu un moment, și privi țintă la nepotu-său; apoi, cu încredințare:

– Trebuia să mor de-acum trei zile… fiindcă nu mai aveam nimic de cugetat, când Irimia veni spre seară să-mi spună că te-ai întors… Atunci am mai zăbovit, așteptându-te…

– Ce vorbești, unchiule? Nu poți să zăbovești moartea când vine, afară numai dacă nu cumva aveai de gând să te omori!

– Așa e… încuviință Anghel cu blândețe; cunosc și eu legea asta firească… Dar, ia spune, nepoate: tu care știi atâtea lucruri frumoase din cărți, ești tu sigur că lumea a sfârșit de-a învăța?

– O, nu! fău Adrian; mai rămân multe de învățat!

– Prea bine… Și printre astea multe, poți să socotești și pe următoarea, de la unchiul tău Anghel: cugetul e mai tare ca moartea. El nu poate s-o înlăture, dar poate s-o sâcâie.

Tânărul crezu că bolnavul aiurează; îl ascultă din bună-cuviință. Pe țeasta lui chelită el văzu semnele rănilor căpătate cu prilejul groaznicei ciomăgeli, a cărei victimă fusese în propria lui prăvălie.

– Te uiți la capul ăsta sfărâmat!… zise Anghel; ei bine, în locul meu, un om cu cugetul șovăitor ar fi putut muri de două ori, căci prin cuget moare omul. Când distrugerea se apropie, creierul tare se opune, luptă, se ia de piept cu moartea și, uneori, înlătură pentru moment sfârșitul. Îl întârzie. Așa, de bunăoară, în ziua snopirii mele îmi dădeam bine seama de leșinul care venea, neînvins, și amenința să mă arunce în somnul neștirii. Și cu toate că leșinat la vedere, cugetul lupta țeapăn; auzeam tot ce vorbeau doctorii; nici o clipă nu m-am lăsat cuprins de necunoștința care ar fi putut să devină veșnică! Mă gândeam mereu la viață.

Anghel se opri un moment ca să răsufle. Adrian crezu că se află în fața unuia din acei faraoni îmbălsămați, din muzeul „Bulac", din Cairo, un faraon ai cărui ochi redeschiși nu mai clipeau. Pielea obrazului, mișcătoare, uscată, străvăzătoare, lăsa să se vadă toate oasele feței deasupra cărora aluneca, întinsă ca o foaie subțire de pergament, amenințând parcă să se rupă la fiece mișcare.

Și iată că mâna care sta ascunsă către perete se ridică cu încetineală și duse la gură un țignal de cositor, legat cu o sfoară de degetul cel mic. Serios, grav, moș Anghel scoase câteva șuierături scurte și des repetate. Se vedea bine că suflarea nu venea din plămâni, ci din gură. Brațul se odihnea pe țoala care-i acoperea pieptul. Ochii, deschiși înfiorător, cătau la Adrian cu o străşnicie, de-ai fi zis că vor să-l pironească în zid.

– Vrei ceva, unchiule? zise tânărul, ridicându-se.

– Stai la locul tău! Nu știi ce-mi trebuie.

În clipa asta, ușa se deschise ca împinsă de vânt și furiosul infirmier intră în odaie. Stăpân și slugă schimbată o privire înțelegătoare; apoi, acesta din urmă luă un clondir cu rachiu care se afla lângă pat, umplu păhărelul și-l răsturnă în gura bolnavului. După care treabă dispăru.

Adrian privise muteşte la scena asta. El aștepta o lămurire de la unchiul său, dar acesta, neclintit, își reluă ideea:

– Te văd neîncrezător și plin de bunăvoință față de ce-ți spusei… Nu mă supăr: e greu să înțelegi ceea ce n-ai trăit. Ascultă, deci…

De trei ani de zile, n-am mai pus piciorul jos din patul în care mă vezi. Trei ierni, trei primăveri, tot atâtea veri și tot atâtea toamne de când stau culcat pe spate și mă uit la tavanul ăsta înnegrit. E vremea cea mai puternic trăită din toată viața mea. De-un an nu mai mănânc și nu mai dorm aproape deloc, iar de șase luni încoace, deloc, deloc; nici o fărâmitură de pâine, nici o clipă de somn. În schimb, beau, beau rachiul ăsta. Ziua, băiatul mi-l varsă pe gât, după cum văzuși. Noaptea, ca să nu pier și ca să nu scol din somn pe sărmana ființă, sug buretele ăla de pe masă, pe care îl îmbibez cu rachiu. Dimineața e uscat ca iasca, ars de buzele mele…

Adrian își acoperi fața cu mâinile:

– Vai, unchiule, strigă el, ce groaznică viață!…

– Groaznică, zici tu, nepoate? Groaznică? O fi… Dar e dreaptă, potrivită soartei mele… Am voit fericirea întreagă, fericirea ușuratică, îndestularea cărnii deșarte… Și ca s-o am, m-am zbătut aprig. Douăzeci de

ani de luptă, pentru ca să dobândesc o femeie frumoasă, care adoarme mâncând; acareturi înfumurate, cari ard ca paiele; vite, cari dispar; copii, cari mor; aur, care-ți aduce lovituri de măciucă; o cămașă curată, care e murdară a doua zi. Toate astea trebuincioase unui trup care s-a desprins de capul meu, care mi-e tot așa de străin ca și boarfele care-l acopăr, trupul ăsta care putrezește acuma, care nu mai e decât un hoit!… Am petrecut o viață de om, un sfert de veac, sclav al acestei putreziciuni, pe care aș vrea s-o văd mâncată de corbi, așa cum e în clipa de față roasă de viermi. Un sfert de veac… Și nici într-un moment n-am băgat de seamă că aveam un cap, un creier, o lumină pe care putregaiul și viermii nu pot s-o atingă.

Înăbușit de sforțarea făcută, bolnavul tăcu câtva timp. Adrian, îndurându-i cu greu privirea, se întreba dacă nu cumva unchiul său avea să-i facă vreo mustrare. Chiar așa era;

– Adriene!… Te-am chemat ca să-ți spun că sunt nemulțumit de tine!…

Biciuit, tânărul tresări:

– Nemulțumit de mine, unchiule?!… Și de ce?

– Fiindcă ești un desfrânat!… Fiindcă uiți lumina din capul tău și cuvintele mele de altădată!… Asta e îngăduit multor mii de oameni de rând, ca mine, dar nu ție. Adriene, m-auzi? nu ție! Creierul tău a cunoscut lumina din cea mai fragedă copilărie. Ți-aduci aminte când, la cincisprezece ani - vârsta la care atâția alții se joacă cu zmeul! - tu veneai la moș Anghel, în crâșma lui curată și primitoare, să-i vorbești de tainele cerului și să te faci iubit? Ți-amintești cum stăteam, eu și bravii mei cărăuși, și te ascultam atârnați de buzele tale, de unde izvora înțelepciunea cerească?

Ah! Trecutul ăsta! îl văd ca și cum ar fi fost ieri… Afară, zăpadă și crivăț.. . În crâșmă, căldură binefăcătoare, muncitori guralivi, dor de viață… Tăiam slănina fără să cântăresc, fără să socotesc, fără calicie și turnam vinul cu o mână darnică, împinsă de inimă… Mâncam, beam, lăudam pe Dumnezeu și te ascultam pe tine, care tălmăceai făpturile ziditorului, înmulțeai lumile, măsurai stelele și-ți băteai joc de prostia popească!… Ha!… ha!… Asta-mi plăcea!… Le plăcea și cărăușilor. Câte unul întreba: „Cine e băiatul ăsta care grăiește ca o carte?" „Cine să fie altul decât nepotul meu! răspundeam eu, mândru de tine… Și de mine, care nu știam nimic. E singurul fecior al sorei mele mai mari, o drăgăstoasă care n-avea pereche la douăzeci de ani!" și înșfăcând urciorul, umpleam, de la mine,

bărdacele de lut care sufereau de secetă ca țarina pârjolită de soarele lui Cuptor!…

……………………………………………………………

Dar, hait!… Departe, departe de mine, aste cumplite amintiri!.. . Iar tu, Adriene, nepoate, tu trebuie să mă asculți, tu îmi datorești supunere! Tu nu trebuie nimic să nădăjduiești, nimic să aștepți de la viața care zdrobește pe om, care putrezește trupul și te face să uiți că ai un cap.

Ce înseamnă nerușinarea asta pe tine?… Ce e îmbrăcămintea asta făcută pe măsură?… Ce e gulerul ăsta înfumurat?… Ce sunt manșetele astea strălucitoare?… Ce?… Îi trebuie toate aceste împopoțoneli unui tânăr care cunoaște lumina cerului și știe ce-a pățit unchiul său Anghel?…

Plin de respect, Adrian plecă fruntea. Răspunsuri țapene îi veneau pe limbă, dar nu îndrăznea să le rostească. Și în vreme ce dânsul se mira în tăcere de asprimea unchiului său, acesta începu să fluiere cu răbdare, cu încetineală pe năbădăiosu-i slujitor, care sosi pe fugă, umplu paharul, îl vărsă în gura stăpânului său și plecă, bălăbănind din cap și din mâini.

– Acum câțiva ani, reluă Anghel, o istorie murdară mi-a ajuns la urechi: înhăitându-te cu o tinerime stricată, nedemnă de lumina ta, te-ai dus într-o seară la un bal de mahala din Brăila și-ai întors capul unei copile. În aceeași noapte te-ai culcat cu ea. A doua zi o părăseai și-o ștergeai la București. Două săptămâni mai târziu, poliția te căuta cu mandat de aducere, iar după o lună erai osândit la cincisprezece zile închisoare pentru „răpire de minoră".

Adrian roși până după urechi:

– N-am „răpit" nimic, unchiule… Minora s-a urcat în trăsură din proprie voință; nu se urca cu mine pentru întâia oară. Victima acestei afaceri am fost eu… Altfel, ar fi trebuit, după lege, să fiu osândit la trei ani de închisoare.

– Se poate… Dar tu nu știai că o minoră n-are „voință" și că se află sub epitropia părinților ei?

– Nu ceri niciodată părinților ei pe fata cu care vrei să te culci.

– Înțeles! Dar nici nu te culci cu fata care te trimite a doua zi la pușcărie!

Unchiul așteptă un răspuns. Adrian tăcu. Cel dintâi urmă:

– Nu numai de-atâta am să te mustrez. Știu că după daravera asta, mama ta a căzut greu bolnavă de rușine. Părinții copilei au venit să-i ceară

să le iei fata în căsătorie. Așa că pe când tu te plimbai la București, toată mahalaua urla împotriva mamei și a fiului desfrânat. De asta tu te sinchiseai atât de puțin că, aflându-te în nevoie, ai scris acasă cerând bani. Biata femeie, de-abia sculată din boală, a trebuit să se deșeleze pe albia de rufe, să strângă gologani și să te scoată din încurcătură… Dacă tu numești asta dragoste de bun fecior, mă-nchin.

Dar ai să vezi că știu mai mult decât atât… Rușinea pățită a silit pe mă-ta să-și adune bulendrele și să se mute în plină iarnă, ba chiar să plătească o chirie mai scumpă decât îi da mâna. În sfârșit, ieșit din închisoare, ai șters-o din nou la București, ți-ai frecat coatele cu socialiștii, ai fost arestat și te-au bătut ca pe hoții de cai. Urmările: o lună de spital, sănătate zdruncinată și cuvânt de-a pleca să te îngrijești în Egipt, unde ai crăpat de foame și ți-ai adus aminte de mă-ta.

Ah, Adriene!… Nu știu ce-ți lipsește mai mult: inima, ori priceperea? Am văzut atunci pe biata soră… Galbenă, prăpădită, venea, pentru întâia oară în viața ei, să-mi ceară bani ca să trimeată fiului ei. Mi-a fost milă nu de tine, ci de dânsa, și i-am deschis cu dragoste punga.

Adrian izbucni în plâns, căzu la picioarele patului împuțit, apucă mâna uscată și rece a unchiului său și-o sărută cu umilință:

– Iartă-mă!… iartă-mă… sunt un ticălos!.. . - Foarte bine!… Te căiești!… Și căința aduce îndreptarea. Silește-te să te-ndrepți, și te iert de pe-acuma; și ai să fii Adrian al meu, nepotul meu, fiul de suflet al lui moș Anghel, al ăstui moș Anghel ce-l vezi putrezind pe țoalele astea din greșeala de-a fi voit nevasta prea frumoasă, casa prea înfloritoare și cămașa prea curată. Dar basta!

– Ce trebuie să lac, unchiule? îngână tânărul, reluându-și locul.

Anghel ridică cu greutate brațu-i de schelet, ca și cum ar fi voit să arunce un blestem:

– Să-ți întorci fața de la tot ce lingușește… Să fărâmi dorințele deșarte… Să înăbuși glasul cărnii care putrezește… Și să te avânți, cu tot sufletul, în nemărginirea gândirii, singurul nostru sprijin în timp de primejdie. Iată tot ce-am să-ți spun.

– Dar, unchiule, îndrăzni Adrian să spună, matale dușmănești astăzi tot ce-ai iubit ieri…

– Drept… Lucrurile astea, iubite ieri, m-au adus unde mă vezi astăzi.

– Totuși, iubim tot ce ne face plăcere: femeia frumoasă, casa înfloritoare și cămașa curată. Patimile noastre o impun și simțurile o cer.

– Închipuiri, Adriene, închipuiri!… Patimile și simțurile fac o zarvă nepotrivită cu puterea lor de binefacere.

– E zarva inimii noastre…

– Inima noastră e o dușmancă! răcni muribundul într-o supremă sforțare, care-l secătui.

Cuvintele sale nu mai aveau sunetul vocii omenești, ci mai curând niște șuierături scoase pe nări. O lungă tăcere urmă acestui strigăt răstit. Capul, întors spre perete, se înțepeni; de asemenea și brațele. Adrian crezu că unchiul avea să-și dea sufletul.

Nu, moș Anghel tot mai cugeta. El se întoarse către Adrian și-l cercetă cu ochii săi de spaimă, care mărturiseau, mai bine decât vorbele, crâncena dezbatere a creierului său. Fără să-și slăbească din ochi nepotul, Anghel fluieră tare din țignal, tare și grăbit, ca și cum ar fi voit să-i probeze că-și bate joc de moarte. Băietanul sosi în goană, unchiul își înghiți porția de basamac, își linse buzele-i albe și zâmbi victoriei sale asupra neantului…

*

– Inima noastră!… Biata noastră inimă… Adriene… să-i plângem de milă! Un pumn de carne ce nu încetează de a bate… Un nap care poartă în el veșnicia, care e izbit de mișcarea veșnică de îndată ce întâlnește căldura pântecului femeiesc, când nu trebuie să fie mai mare decât un vârf de ac. Crește și bate, suferă, se bucură și bate neîncetat, de la naștere până la moarte. Haide… Să fim drepți cu această dușmancă. Ne dă cam mult de furcă, e adevărat, dar o face din mărinimie. Ha… Iacătă și amintirile… Blestemate amintiri!… În sfârșit… Hai să mai trăim o clipă din trecutul ăsta grozav!…

……………………………………………………………

Dacă izvorul lacrimilor mele n-ar fi secătuit, bucuros aș plânge nițel de mila omului ce fusei acum douăzeci de ani… Urcam pe-atunci, culmea fericirii, și sângele meu în fierbere mă făcea să trăiesc o sută de vieți deodată. Nimic din ce se petrecea în jurul meu nu-mi era străin, bucurie ori durere. La nuntă, ca și la încăierare, Anghelache era părtaș. Eu eram ăla care bea întâiul și cel din urmă pahar cu vin și tot eu țineam cel din urmă la trânteală!… Căci - Dumnezeule sfinte! - bine mai e să-ți auzi tâmplele trosnind, când sângele lui Hristos face „gluglu", coborând pe bageacul nostru în văpăi, după cum e bine să burdușești coastele unui neobrăzat care-

ți râde în nas. Și se știe că la sărbătorile noastre, sângele Domnului se amestecă adesea cu sângele păcătoșilor de noi.

Tocmai așa s-a întâmplat și la Crăciunul de care vreau să-ți povestesc.

De altfel, tu trebuie să-ți amintești puțin, căci aveai șase ani și s-a nimerit să fii părtaș la învălmășeală. ……

Sărbătorile noastre creștinești de altădată!… Hotărât, omul nu-i decât un biet animal!… Scurgerea anilor îi încearcă, îi schimbă simțirile și-i vatămă sufletul mai lesne decât dobitoacelor, cari rămân aceleași, în ciuda vremii.

Dacă i-am pune față în față cu stârpiturile de azi, am avea dreptul să-i numim lei pe strașnicii flăcăi din tinerețea mea!… Se găseau și nevoiași, dar pe aceștia nimeni nu-i lua în seamă. Când, în vreo crâșmă din Petroiu, din Cazasu, ori din Nazâru, cineva rostea numele cătunului nostru, gândul celor de față se ducea drept la câțiva oameni: mai întâi, la Irimia, voinic între voinici; apoi (de ce nu?) la Anghel!… Pe urmă la Neculai, prietenul meu; la Vladimir; la Costache Lungu și la atâția alții, mai puțin vestiți, dar toți deopotrivă de neînvinși la muncă și la nuntă, la poarcă și la bătaie!… Astăzi…

Ah!… Adriene… Scuipă tu pentru mine, că eu nu mai pot scuipa!… Astăzi nu mai vezi decât pocitanii, care se sperie de umbra lor și se lasă bătuți de neveste!…

În ajunul acelui Crăciun - chefliu și sângeros totodată - am trimis acasă la părinți un butoiaș de zece vedre de vin, șase claponi grași și tot atâția purcei de lapte, ca să fie fripți pe varză.

E prea mult, vei zice tu, pentru duzina de guri care aveau să se adune la masă. Se poate, pentru lepădăturile din vremea ta, care se scârbesc de mâncare după a treia îmbucătură și se îmbată c-un cinzec de vin. Pentru noi… Ce mai treabă mare!…

Îl văd și acum pe vărul Ștefan, preotul care știa pe dinafară *Biblia* și cele patru *Evanghelii*, mort anul trecut. El avea, pe-atunci, șaizeci de ani împliniți, niște măsele de tigru și o bărbăție de cocoș. Preoteasa, femeia lui, o iapă cu șalele țapene și cu obrajii ca doi bujori, purta sarcina celui de-al optsprezecelea copil, ceilalți șaptesprezece: toți în viață și sănătoși. Ah!… Ar fi trebuit să vezi fălcile acestor fețe bisericești îndată după

binecuvântarea cuvenită, care fu scurtă din cauză că preotului îi lăsa gura apă!… Bărbia sfinției-sale zdrobea copanele, oasele, zgârciurile, de parc-ar fi avut de-a face cu sământă de floarea-soarelui, pe când cuvioasa-i barbă se învârtea pe piept ca o piatră de moară.

Alături de preot, mama, știutoare de datoria ei la zile mari și habotnică până-n vârful unghiilor, lupta voinicește cu sfintele sarmale… Fratele Dumitru, arțăgos și șmecher, alegea cu îndemânare bucățile cele mai bune… Irimia înghițea fără să aleagă și fără să mestece, orice-i cădea sub mână, pe când Costache Lungu, lung de mădulare ca și în vorbă, preumbla nesfârșitele lui mâini pe tot cuprinsul mesei, „umfla" tot, vorbea puțin și făcea pe alții să vorbească, pentru ca să le „umple gura cu vânt".

– Îngăduit îi este omului să fie lacom, părinte Ștefane?

– Îngăduit, fiule, îngăduit…

– Nu-i un păcat?

– Nu-i păcat ce intră în gură; păcat îi ce iese din gură…

– Povestește-ne o întâmplare de la Sfânta Cină…

– Pe urmă, fiule, pe urmă…

Și dă-i din fălci cu ronțăiala, de-ai fi zis că e ceasul ospățului între porci, mai ales că râgâielile grozave, ieșite din burți doldora, făceau să se cutremure cele două rânduri de bănci, de la un capăt la altul al mesei.

Șapte bărbați și șase femei în totul, așezați câte trei perechi, de fiecare parte, iar în capul mesei, cu fața la răsărit, părintele Ștefan ne întrecea pe toți cu statura lui de uriaș. Eram disperați că ne întâmplasem să fim treisprezece, „pontul dracului", dar ne mângâiam adăugând adunării pe piticul care ne slujea la ospăț, un bătrânel vesel și glumeț, care se tăbârcea printre noi, plimbând borcanul de-o vadră.

Și de-ndată ce gurile se descotorosiră de îndopare, capetele se-ntoarseră spre chefăluială, iar gâdlejurile spre garafe. Vinul hițos curgea gârlă, și cu el, snoavele. Apoi, Dumitru prinse între degetele-i minunate fluierul lui ciobănesc și iată-ne pe toți în picioare, popa cu noi! Un joc nebunesc se încinse în jurul mesei încărcate cu oale și farfurii. Chiotele și bușeala făcură să dârdâie casa. Într-un târziu, preotul și preoteasa, scăldați în sudori, plecară să ne dea o pildă de cumpătare. Și noi, ca să le prețuim pilda, ne puserăm să benchetuim și mai cu foc!…

Dar pentru mine, în seara aceea, nu era vorba numai de zaiafetlâc… Un fapt de seamă trebuia să aibă loc, și însemnătatea lui nu scăpa nimănui. Ba

chiar înflăcăra și despărțea, în două tabere aproape egale, gândurile bărbaților care se aflau la masă.

Era vorba să mărităm pe mama ta, și alegerea mea se oprise la prietenul Neculai, care era de față, gospodar cu oarecare avere și văduv, fără copii. Irimia și Costache Lungu aveau să susție pe omul meu și să mă urmeze în tot ce avea să se-ntâmple, căci, din păcate, mama ta nu era cu totul slobodă. Pe departe și cu îndemânare, ticălosul de frate-meu. Dumitru, mi-o luase înainte cu un om al lui, tot un Neculai, bărbat plăcut de altfel, negustor de pește la Brăila, câștigând bănet și trăind vârtos. Pescarul se afla și el printre noi. În afară de Dumitru, candidatura lui mai era sprijinită și de vărul nostru Tudor, de care ne cam temeam cu toții, din cauză că era om cu toane și pehlivan nevoie mare. Tudor era frate de cruce cu Neculai al lui.

Și iată-ne, față-n față la masă, potrivnici hotărâți, patru de partea noastră și trei de partea lor, dar Tudor ar fi putut cu ușurință să se bată cu doi dintre cei mai tari. Mă-ta se afla așezată în rândul lor. Până unde mergea însă dragostea ei față de Neculai al lor, nimeni n-ar fi putut s-o spună. Se știa totuși că în viața ei necăjită de multe ori se lăsase să fie ajutată de negustorul de pește, care o urmărea cu dărnicia lui.

Și ce ciudată ființă și biata soră-mea asta!… Frumoasă, la treizeci de ani, ca o fată de curând măritată; plăcută și veselă din fire, cântând și jucând ca nimeni alta, o vedeai sălbăticindu-se și stricând cheful tuturora, de îndată ce ne atingeam de neatârnarea ei, de îndată ce era vorba s-o mărităm. Și asta numai din cauza ta: gândul că noul ei bărbat ar putea să fie grosolan cu tine, o făcea să fie rea ca o tigroaică. Prin tine, cineva ar fi putut s-o câștige ori s-o piardă; tu ai fost și în seara aceea râma cu care am încercat cu toții s-o prindem în undiță.

Prietenul meu Neculai te iubea și venea adesea la noi ca să se joace cu tine. Erați tovarăși buni, tovărășie pe care ne bizuiam ca să ne ajungem scopul. În seara acelui Crăciun, Neculai venise cu buzunările pline de cofeturi, pe care ți le arunca necurmat în patul unde dormeai și te deșteptai după cum era și zarva. Faptul acesta plăcea mamei tale, dar avu darul să ațâțe pe celălalt Neculai, care, neștiind cum să pună capăt jocului vostru, scoase un pol de aur și ți-l zvârli în pat, zicându-ți:

– Na, Adriene; ai cu ce să-ți cumperi zece kilograme de cofeturi!…

– Da… dar cofeturile alea au să pută a pește!… făcu prietenul meu, amintind dezgustul fetelor de măritat pentru meseria de pescar.

– E mai bine decât duhoarea de băligar!… răspunse cu bățoșeală cel dintâi, râzându-și de starea țăranului.

Înțepăturile astea veninoase căzură către miezul nopții, când singur vinul era răspunzător de cuvintele noastre. Lui Tudor îi sări repede țandăra. Și ce era mai de temut e că dânsul nu se îmbătase deloc. Ca să văd până unde era ajuns de băutură, îi pusei piedică pe când trecea pe lângă mine ca să iasă afară; tâlharul se ținu bine pe picioare…

……………………………………………………………

Anghel păru sleit de răsuflare. Povestirea îi secătuia slabele-i puteri. El tăcu pe neașteptate. Fața lui nu mărturisea nimic, nici tulburare, nici oboseală. Aceeași încremenire, aceiași ochi groaznic deschiși. Și din nou își fluieră căpățânosul; din nou mai trase o dușcă. Apoi, cu grai mai odihnit, reluă:

– Când mă gândesc astăzi în liniște și caut la ciudățenia vieții pătimașe a oamenilor, mă întreb dacă nu cumva n-om fi niște adevărate păpuși, prada vreunui diavol care trage de sfori și ne face să dănțuim pe placul lui. Căci, oricât de puțin am fi fost oameni cu judecată în seara aceea, lucrul cel mai ușor de văzut era că mă-ta avea tot atâta poftă să se mărite, cât aveam noi să bem păcură!… Dar vinul și fierbințeala sângelui nostru ne făcură să ne uităm scopul și, dintr-una într-alta, ajunserăm să băgăm de seamă că nu mai era vorba să măritäm pe nimeni; că era vorba, nici mai mult, nici mai puțin, să ne burdușim coastele, să ne spargem capetele ca niște surzi.

Mă-ta, la rându-i, femeie cu plăcere drăcească de-a se răzbuna pe bărbați, și pentru care mulți își rupseră oasele în tinerețea ei, ajută așa de bine diavolului, că sângele nostru luă foc, și focul ăsta fu cât p-aci s-o înghită și pe dânsa. Cunoscând întrecerea dintre cei doi Neculai, ea îi zăpăci și mai tare, cântând o neghiobie de mahala de pe vremuri și în care numele Neculai revenea mereu la urmă:

„Hai, hai, hai,
Sărută-mă, Neculai!…

Da: *sărută-mă Neculai*, dar care dintre amândoi? și cum fiecare împingea din răsputeri ca să ajungem cât mai repede la sminteală, Neculai al meu își zeflemisea tizul, trăgea la ocheade și, pe sub masă, făcea soru-mi cu piciorul. Tudor urlă:

– Sfinte Hristoase! O s-o facem lată!…
– Lată rău, vericule!… Încuviințai eu.
Biata mama se ridică înfricoșată. Tot făcându-se că strânge masa, adună toate cuțitele care erau la îndemâna noastră, dar văzând că singur Tudor rămăsese înarmat cu un junghi înfipt la brâu, se duse să i-l ceară:
– Tudore, băiatul mamii!… Dă-ncoace junghiul…
Îngâmfat, Tudor îl scoase și-l aruncă în ușă. Bătrâna îl luă.
Apoi, venind cu aghiazmă și prăftoriță, boteză odaia, ne tămâie pe toți și se rugă:
– Dumnezeule mare!… Gonește pe Necuratul din astă casă, unde a venit să-și vâre coada și să-nvrăjbească pe oameni!… Trimite-l, Bunule, pă pustii!… Fie-ți milă de noi păcătoșii, spre lauda Fiului Tău, care s-a născut astăzi!…
Iar către mă-ta:
– Ieși de-aicea, fata maichii!… Du-te și mai ațâță focu-n tindă… Și roagă-te… Tu ești pricina răului!…
Toți bărbații se opuseră la plecarea „pricinii răului"!… Irimia psalmodie:
– La-să-ne fru-moa-sa pri-ci-nă a ră-u-lui!… Ce-am de-ve-ni noi băr-ba-ții, fă-ră fru-moa-sa pri-ci-nă a ră-u-lui!… Cavalul lui Dumitru răsună îndrăcit. De sub degete și de pe buze, viersul și cuvintele se revărsară:

Dul-du, dul-du, du-l du…
Dragu-mi-i paharu plin!…
Dul-du, dul-du, dul-du…
Și omul tânăr, nu bătrân!…
Dul-du, dul-du, dul-du…

Dintr-o săritură, toată lumea fu în picioare, și sârba făcu să se cutremure pământul. Tot jucând. Dumitru cânta din caval și mugea:

Săi, opincă, bate tare!…
Să s-audă la hotare!…
Dul-dul…

Și Costache Lungu:

Vinul bun și sfânta lene
Uită furca-n buruiene!…

Și lelița de soră-mea:

Dragu mi-i omu voinic
Când să-ntinde pă colnic!…

Iar Tudor, cârcotaș:

Dragu mi-i să bat, să zvânt,
Să culc omu la pământ!…

Neculai al lor:

Vinu-i rău, ocaua mică,
Crâșmărița frumușică!…

Și Neculai al meu ne dădu de rușine:

Nu-nvârti pe lelea iute
Că se fâsâie și pute!…

…………………………………………………………

– Să bem!… Să bem!… sus bărdacele!…
– Să bem frățește!…
Băură m frățește, doi câte doi, cu brațele încrucișate, capetele apropiate, ulcelele la gură. Și abia apucai să văd pe mama ta bând frățește cu prietenul meu Neculai, care se nimerise lângă dânsa, că, în aceeași clipă, bărdaca lui Tudor zbură ca vântul și se sparse în capul prietenului meu…
Ăsta fu semnalul, scânteia… Clipa care urmă fu o grozavă încăierare!… Oalele, farfuriile se făcură țăndări în capetele noastre. .. Mesele și băncile se răsturnară… Lampa se sfărâmă și se stinse… Rămaserăm pe întuneric… Și sub palida lumină a lunii, care bătea în zăpadă și se răsfrângea în geamuri, cineva ar fi putut să vadă o înverșunată luptă, în care șapte bărbați, șapte prieteni și rude, se bușeau vârtos, se însângerau cu

vrăjmășie, fără să crâcnească și fără să știe de ce. S-ar fi întâmplat poate chiar moarte de om, dacă - atunci când nimeni nu se gândea să se domolească -vocea glumeață și înciudată a pescarului n-ar fi răsunat pe neașteptate ca o trâmbiță de pace:

– Sfinte Papuc!… La naiba, ce? o să ne scărmănăm așa până-n zori de zi!… Mie mi-e sete!…

Încăierarea se opri ca și cum ar fi fost trăsnită din senin! Râsete și încuviințări înflăcărate răspunseră strigătului nebănuit al unui vrăjmaș care se săturase de bătaie…

– Lumină!… Aduceți lumânări!… Și mai ales vin!… Unde sunt femeile?… Unde e piticul?…

Femeile, care fugiseră îngrozite, veniră cu lumânări aprinse, dar mama ta dispăruse, și tu, cu dânsa. Toate cercetările prin curte și prin șoproane fură zadarnice. Înșfăcându-te în brațe, singură comoară și singură grijă, ea o pornise pe jos spre Brăila, în plină noapte, înfruntând zăpada, frigul și lupii!… Se ducea spre gospodăria ei de văduvă geloasă de neatârnare și pătrunsă de singura-i datorie: aceea de a-și crește feciorașul!… Pentru dânsa se isprăvise cu cheful… Truda avea să înceapă chiar de a doua zi…

Dar asta era treaba ei. Treaba noastră fu s-o uităm pe loc, să golim odaia, să aducem vin și să încingem o vijelioasă chindie după cavalul lui Dumitru. Toți, în jiletci, cu fețele însângerate, cu veșmintele în zdrențe, cu vrajba potolită și în culmea chefului, îi traserăm un joc de duduitelea, strânși coapsă-n coapsă, bătându-ne joc de răni, ca și de piticul care țopăia în mijlocul nostru, cu urciorul pe cap, cu o mână-n șold și ferindu-se de loviturile de picior pe care i le trimeteam în spate.

…………………………………………………………

Către revărsatul zorilor, ghiftuit de mâncăruri și beat mort, luam drumul cârciumii, singur, înfășurat în șubă, luptând cu omătul până la genunchi și nesinchisindu-mă o clipă de ziua Judecății de Apoi, pe care o vezi sosită.

Bolnavul tăcu… După puțin, își chemă servitorul și își bău porția de rachiu, în vreme ce Adrian căuta urma unei greșeli în istorisirea pe care o ascultase:

– Eu nu văd, unchiule, păcatul pe care crezi că l-ai săvârșit și care ar merita o astfel de pedeapsă cerească… Ai trăit după cum îți erau simțurile.

Anghel voi să râdă, dar nu făcu decât să-și înspăimânte nepotul cu o strâmbătură fioroasă.

– Nu vezi nici un păcat?! Sărmane prieten, ce-ți trebuie atunci pentru ca să-l vezi? Să-ți povestesc lucruri cumplite? Ei bine, iată ceva mai scurt și mai cuprinzător: Era pe vremea când mai speram să-mi trezesc femeia din somn, înșelând-o. Irimia, care nu de surda era fiul năbădăiosului pătimaș ce fu Cosma, mă lua uneori cu el și-mi dădea prilejuri de crailâc pe pleașcă. Dușman mărturisit al popilor, din cauză că tatăl său fusese ucis de mâna unui popă, omul acesta petrecea alegându-și ibovnicele printre soțiile și fetele slujitorilor altarului. La vârsta de șaizeci de ani, tânăr și mândru ca un stejar, el izbutea cu ușurință acolo unde un flăcău nu făcea nici o ispravă.

Irimia îmi arătă poteca. Iar cuibul de dragoste, la Cazasu. Ca să te duci, o jumătate de ceas călare, e de-ajuns. Îl făcurăm întâia oară ca și cum n-am fi căutat nimic. Era, așa, „ca să bem o dușcă", pe la vreun tovarăș. Crâșmarului îi place întotdeauna să gustărească și să paraponisească vinul altui crâșmar.

Ne aflam în toamnă… Vin nou, pastramă bună. Printr-un băiețel din sat, trimes la preoteasa nevrednică, aceasta făcea cunoscut lui Irimia că sfântul ei soț era dus de-acasă. Singur preot la Cazasu, el îndeplinea slujbe care îl chemau departe de comună, prin nenumărate cătune megieșe. Evlavia și eresurile țăranilor aveau nevoie de el în orice moment. Orice pricină era binevenită pentru a da fuga la popă, îl chemau pentru un botez, pentru o cununie, pentru o grijanie, ori pentru o înmormântare; și cu aceeași grabnică nevoie era chemat ca să ușureze durerile facerii unei femei sau ale unei vaci; ori ca să gonească stafiile dintr-o casă blestemată; să boteze o țarină stearpă; să slujească pe la pomeni și soroace; să citească rugăciuni pe o cangrenă, pe hainele unui om bețiv, pe capul unui nebun, ori pe acela al unui bolnav de ducă-se-pe-pustii. În sfârșit, se știa că între două slujbe la biserică, bietul popă era mereu călare, cu lucrurile preoțești la subsoară, gata să-și înceapă colindarea, de unde se întorcea uneori noaptea, târziu. Sufletele obidite îi luau urma și-l mânau din casă în casă, ca pe o Mesie a ținutului!

Mai e oare nevoie să-ți spun, Adriene, că omul acesta cinstit, drept și neobosit slujitor al credinței lui, nu merita jignirea noastră? Că merita și mai puțin o muiere și o fiică deopotrivă de stricate amândouă?

Iată ce nu m-am întrebat în ziua în care, condus de Irimia - să nu-l mai ție pământul - fusei mulțumit ca un cocoș văzând ocheadele cu care mă săgetau ochii focoși ai fiicei, nevasta unui biet poștaș, mereu pe drum și el, ca și socru-său. Eram mândru de barba mea neagră, de părul meu creț, de cămașa mea curată și de cizmele mele de lac!… Nu m-am gândit nici la răul pe care-l făceam aproapelui meu, nici la acela care avea să-mi ucidă sufletul. Și cu toate că sufletul meu nu era făcut pentru acest soi de plăcere, l-am gustat totuși. L-am gustat așa de bine, că am mai revenit.

De altfel, amândouă năpârcile erau făcute ca să uiți lângă ele tot ce nu era poftă trupească. Dumnezeu singur știa de ce lipise aceste plăgi de dorinți păgâne pe corpul unuia dintre slujitorii săi cei mai virtuoși. Preoteasa susținea că nici Dumnezeu nu știa de ce și ne lămurea această stângăcie cerească într-un chip glumeț: „știți poate, ne spunea dânsa, că Dumnezeu nu fu singur în ziua facerii omului și că Necuratul era de față… El se amesteca în toate, voia să fie pretutindeni și-l sâcâia neîncetat, în lucrările sale, pe Atotputernicul, care se apăra de dânsul cum putea. Privind la albeața orbitoare a aluatului divin, pe care Domnul îl frământa ca să scoată dintr-însul făptura lui cea mai desăvârșită, pe om, Necuratul avu o poftă neînvinsă de-a o murdări. Dar Creatorul o păzea cu mare grijă. Atunci, înșelând buna-credință a Stăpânului, Diavolul îi puse repede întrebarea următoare, arătându-i în același timp soarele care se ascundea din-dosul unui nor: «O, Doamne, tu care ești așa de înțelegător, de ce ai făcut ca un nor neputincios să spulbere strălucirea unui astru atât de puternic și să întristeze pământul, întunecându-l?» «Am făcut-o, răspunse Domnul, fiindcă vreau ca toate lucrurile pământești să fie văzute în lumini deosebite și pentru ca omul să n-aibă nici o siguranță, să se îndoiască de orice, afară de puterea mea». Împelițatul ascultă și se prefăcu că rămâne încurcat, dar în vremea asta izbutise să atingă cu coada aluatul dumnezeiesc, care deveni pe loc cenușiu. Ziditorul băgă de seamă și se miră. «De ce te miri? rânji Necuratul; coca ta pare cenușie din cauză că lumina s-a schimbat!» Dumnezeu se simți strâns în chingă și, din deșertăciune, nu voi să se dea bătut. El puse coca în tipar, îi dădu chip omenesc, suflă deasupra ei și-l făcu astfel pe Adam. Dar, vai, necurățenia luase și dânsa ființă!… Ea face parte din noi, și iac-așa!"

Și iac-așa!… Iacă niște ochi umezi și strălucitori cari străpung inima ca vârfurile de suliță… Iacă niște buze nerăbdătoare, cari n-așteaptă decât

atingerea mustății și mușcătura bărbatului… Iacă niște sâni ascunși cu meșteșug pentru ca să fie și mai bine văzuți… Iată două lelițe, iată doi crai, patru făpturi pe de-a-ntregul stăpânite de coada Satanei! Nici urmă de amintire în noi de cugetul dumnezeiesc! Nici o virtute, nici o cuviință, nici o rușine, nici un respect! Două muieri și doi hăndrălăi, străbătuți de la creștet până-n tălpi de nemăsurata coadă a împielițatului!…

Și-am mușcat, Adriene, am mușcat din fructul oprit! și fructul ăsta mi-a plăcut așa de tare, că am devenit mai bun în legăturile mele cu oamenii. Iertai nevestei somnul ei păgubitor și n-o mai bătui. Față de cei nevoiași îmi îndoii mărinimia; iar cu cei care mă furau fusei mai împăciuitor. Și de dimineață până seara roboteam cu inimă voioasă…

Dar iacă!… Și *iacă* ăsta fu altceva… *Căci*, spune Eclesiastul: *toate până la o vreme! O vreme pentru a râde, și o vreme pentru a plânge; o vreme pentru a îmbrățișa, și o vreme pentru a se depărta de îmbrățișări…* Vremea asta sosi.

Într-o după-amiază înăbușitoare de vară, gustam, împreună cu Irimia, din plăcerea oprită și trecătoare, în casa preotului, casă îndepărtată de sat și singuratică. Poștașul se afla la treaba lui, iar popa era dus cu Zi-ntâiul prin cătune. Ne credeam la adăpost de orice surprindere și făceam să trăiască cu nesaț bucata de lut atinsă de coada Satanei, când mâna răzbunătoare a Domnului dădu ușa de perete, și în pragul ei apărură, ca niște grozavi judecători, preotul și ginerele său!… Plini de colb, galbeni ca ceara și drepți ca doi arhangheli, cel dintâi ținea în mână căldărușa și sfeștocul, iar celălalt, un băț noduros și geanta de scrisori.

Ei rămaseră pe prag, neclintiți, fără un cuvânt, dar noi cei patru vinovați sărirăm într-un ungher al odăii. Irimia înșfăcă un cuțit și fu gata să se apere. Eu încremenii de rușine. Femeile aplecară capetele cu falsă smerenie. Și iată că glasul Atotputernicului răsună prin gura slujitorului său batjocorit, dar tare în nenorocirea lui.

El zise cam aceasta:

„Pace vouă, răufăcătorilor!… Și pace să fie și cu voi, femei nerușinate!… Tu, Irimio, aruncă arma tăioasă, căci un preot, oricare ar fi jignirea ce-l lovește, nu intră în casa lui, nici în oricare alta, cu gândul să se răzbune!… Domnul singur va să judece pe cel drept și pe cel nedrept… Asta-i tot ceam să-ți spun ție, om fără inimă, fără rușine, fără milă. Dar ție, Anghele, ție vreau să-ți vorbesc mai mult, căci tu nu ești lipsit de inimă, nici de rușine, nici de milă. Ești nefericit, Anghele, în căsnicia ta, o știu… Dar tu

cauți mângâiere în nefericirea altuia? Nu-ți vorbesc de mine. Eu sunt destul de tare ca să duc pe umeri o cruce pe care Domnul o îngreuiază, din zi în zi mai mult, ca să-mi rupă carnea care a dorit fericirea trupească, pentru ca să-mi aducă aminte că *o femeie frumoasă și lipsită de bun-simț e ca un belciug de aur la nasul unui purcel*. Dar privește pe băiatul ăsta care e lângă mine, care e ginerele meu din mânie cerească și care tremură ca o frunză moartă fiindcă se vede lovit de moarte în fericirea lui trupească, lovit de tine, om care nu ești lipsit de inimă, nici de rușine, nici de milă… Privește-l, Anghele, și află că *o pedeapsă strașnică amenință pe acela care părăsește cărarea!*… Am părăsit-o eu cărarea cea dreaptă, voind pentru mine singur femeia asta hărăzită de Dumnezeu ca să fie a tuturor oamenilor. Și iată, îmi primesc acum pedeapsa… Tânărul acesta a părăsit cărarea cea bună, strivind o dragoste curată și deschizând brațele lui unei fete care avea să fie necinstită, fata mea… Și el își primește pedeapsa… Tu, Anghele, îți vei primi-o pe a ta!… Nu-ți doresc nici un rău, dar răul e în tine; căci dacă e îngăduit patimei omenești să cadă peste ciumă luând-o drept curățenie, nu e îngăduit să te molipsești cu bunăștiință. Haide, ieșiți de-aici!… Pacea să fie cu voi, dar temeți-vă de Dumnezeu și de viermii cei neadormiți!

Ai auzit, Adriene? Viermii cei neadormiți!… Ei bine, iată-i!… sunt aci, sub zdrențele astea care-i acoperă, pe ei și hoitul meu viu… Mă rod cu încetul, de un an… Și de un an nu mai am nimica viu, decât creierul, capul.

S-a isprăvit cu moș Anghel!… Totul s-a topit!… Praful s-a ales de mândrele lui acareturi; de mândrii săi copii; de barba lui neagră; de cămașa lui curată; de cizmele lui de lac… Topit, corpul care n-a cunoscut niciodată osteneala și boala!… Și ceea ce niște grozavi ciomăgași n-au izbutit să prăbușească, viermii cei neadormiți au prăbușit!…

Singur creierul luptă cu bărbăție… El îmi slujește de felinar nestins într-o noapte fără de sfârșit, noapte care a început în seara când fiul meu a fost coborât în groapă… În clipa aia felinarul s-a aprins… Și n-a mai fost untdelemn pentru altă întrebuințare. Totul pentru el, pentru flacăra lui…

Așa am ajuns la mântuire!…

Șaizeci de oale de lut netrebnic care voiau să cuprindă pământul! Iată-le întinse în nesimțire!… Atâtea trebuințe, atâtea dorințe, atâta zbucium și atât de puțină veșnicie… Doamne, de ce fuseși așa de stângaci cu cea dintâi făptură a ta!… Capul, desigur, ne-ar fi fost de-ajuns.

Unde, în altă parte, mai bine decât în creier, găsit-am eu nemărginirea?… Și când mă gândesc că această nemărginire a fost redusă la nimic, respinsă ca un bob de nisip într-un colț al hârcei mele, ea, singura noastră veșnicie!… Toată încăperea umplută numai cu tărăboi… O tobă mare, care potopește ființa ziua și noaptea… Un foc de paie, care vrea să ardă templul, dar care nu face decât să-l afume, să-l înăbușe și să-l pustiască…

Cuget, de șapte ani, la tot ce se poate cugeta… Am citit de trei ori *Vechiu* și *Noul Testament*… *Eclesiastul* a spus într-un singur ceas tot ce se poate spune asupra vieții; niciodată n-o să se poată spune mai bine, nici mai mult, chiar dacă cineva ar cuvânta zece mii de ani fără întrerupere. Și , cu toate astea, *tot deșertăciune e și aci, tot goana vântului!…* Acolo unde înțeleptul acesta găsește un dram de fericire, încă nu-i fericire. Căci nu e vorba să găsești plăcere în viață, ci s-o faci să dureze - și nimic nu durează în lume… De altfel, nimerit ar fi să știm la ce pot sluji toate astea…

Iată de ce am părăsit viața și m-am întors către moarte.

Ești mort de îndată ce nu mai guști nimic… Sunt mort de trei ani… Dar nu sunt liber decât de șase luni, din ziua în care pleoapele mele s-au înțepenit deschise asupra veșniciei - și asta-i tot ce-am putut să fac să dureze… Ziua, ca și noaptea, mă lasă deopotrivă de nepăsător… Mă aflu peste tot; văd tot; simt tot; și nimic nu mă mișcă… Bucuria și durerea sunt piedici în drumul libertății…

De mai multe ori era cât p-aci să-mi iau tălpășița către cerescul Nimic, dar am simțit-o întotdeauna la timp. O simți. Când începutul Celui Nesfârșit s-apropie, îți vine să verși, și ceva te apasă la rădăcina nasului… Atunci, o clipă de nebăgare de seamă, și te-ai dus pe copcă.

Odată mă jucam în felul meu cu viața și cu moartea. Era în iarna trecută. Nu știam dacă era ziuă ori noapte; de mult asta nu mai are pentru mine nici o însemnătate. Mă plimbam… Cutare amintire veselă din trecut mă făcea să înclin spre viață, cutare alta, tristă, mă îmbia la moarte. Un țipăt disperat ce venea din depărtare mă umplu de dezgust: erau urletele de durere ale unui porc pe care îl înjunghiau în cătun, în ajunul Crăciunului… Uah!… Îmi amintii de porcii pe care îi înțepenisem sub genunchiul meu; de câte ori înfipsesem cu meșteșug cuțitul în inima care bătea aproape de subsuoara stângă, ori în golul molceluș al gâtlejului, după cum credeam mai bine… Uneori sângele cald îmi țâșnea în obraz… Dobitocul se zbătea sub

mine, apoi ochiii i se împăienjeneau, era mort; îi dădeam una cu palma plină de sânge și treceam la altceva, la viață, așa cum dai o palmă pe bucile unei cumetre și treci mai departe…

Întâmplarea asta mă posomorî… Haosul năvăli de pretutindeni… Nemărginirea, amintirile se stinseră… Creierul îmi fu cuprins de o dulce lene, adormitoare… Un nod mi se urcă din stomac… O greutate între ochi… Mă duceam… Îmi zisei: „Prea bine!"…

Deodată, trei glasuri de băieți răcniră în cor la fereastră:

Bună dimineața la moș-Ajun!…
Bună dimineața la moș-Ajun!…
Bună dimineața la moș-Ajun!…

Apoi, ușa se deschise largă frigului și vieții, și smintitul meu, însoțit de trei băiețandri, intră în odaie, unde aripa morții mai fâlfâia încă. Sărmanul nevoiaș se sculase în zori, ca să-mi facă plăcerea asta, și atrăsese către crâșma fioroasă ceata de colindători care umbla cu moș-Ajunul!… Se împlinise șapte ani de când glasurile lor voioase nu se mai apropiaseră de ferestrele mele… Și n-aveam ca să le dau nimic din ce se dă de obicei: nuci, roșcove, covrigi, smochine…

Le dădui gologani. Ei îmi urară o „grabnică însănătoșire" și plecară, luând cu ei aerul rece și viața.

Privindu-i ieșind, uitai de moarte și-mi veni să plâng… Era Crăciunul, în sat… Și moș Anghel, bunul creștin de altădată, n-avea nici o nucă, nici o smochină, nici un covrig, ca să le dea băieților care umblă cu *Bună dimineața la moș-Ajun!*

*

Gura lui Anghel se lungi de la o ureche la alta, lăsând să se vadă două șiruri de dinți galbeni-negricioși, cari îi dădeau înfățișarea unui cap de mort. Adrian nu putu să-și dea pe loc seama dacă bolnavul murise, ori numai îi venea să plângă. Mâna dreaptă, aruncată afară din pat, începu să tremure într-o mișcare neregulată, care se îndrepta pe dibuite spre sticla de rachiu, pusă la piciorul patului. Adrian înțelese și se ridică să-l servească.

– Vrei să bei, unchiule?

– Da… repede… mă-năbuș…

Adrian umplu păhărelul și-l deșertă în gura deschisă. Paharul clănțăni între dinți, ca și cum bolnavul ar fi fost cuprins de friguri.

Efectul rachiului fu grabnic; alcoolicul se liniști.

– Am să mor numaidecât, Adriene… Drept orice moștenire, îți dau sfatul următor: opune-te din toate puterile, și până nu-i prea târziu, bucuriilor deșarte. Ele ne fac să suferim cel mai mult… Și e păcat!… Bucuria deșartă vrea să aibă viața noastră întreagă. Arde un butoi cu untdelemen și ne dă în schimb o măslină. E puțin. Prea puțin. Câinii ne ajung în patimă, dar ne întrec în cumințenie.

Aş fi vrut să-ți dau o pildă de nebunie omenească povestindu-ți viața lui Cosma, tatăl lui Irimia și rubedenie a noastră îndepărtată. Nu mă mai simt în stare… Povestea e prea lungă… Într-o zi, Irimia ți-o va istorisi el singur, și mai bine decât mine…

Dar eu îi iert lui Cosma ceea ce îmi iert mai puțin mie și deloc ție. Cosma n-avea creier; eu am avut numai o jumătate; tu însă știai la douăzeci de ani ceea ce noi n-am știut-o nici la cincizeci; tu știai că plăcerile ușoare ne fac să credem că ele sunt viața întreagă, că, în afară de ele, nu mai e nimic, pe câtă vreme tocmai dimpotrivă e adevărat. Acest dimpotrivă eu l-am știut prea târziu… Cosma nu l-a știut niciodată. Adrian se crezu în drept să-și spună gândul:

– Nu e nici o știință, unchiule, care să poată înfrânge o mare patimă, fără ca în același timp ființa însăși să fie înfrântă…

– Ce numești tu înfrânt?… întrebă Anghel, iritat.

– Numesc înfrânt omul care-și impune o altă viață decât aceea care i-a fost hărăzită.

Anghel clătină din cap:

– Ăsta e un om înfrânt? Atunci, cum numești tu pe omul ce nu-și impune o altă viață decât aceea care i-a fost hărăzită?

Adrian nu voi să ațâțe pe bolnav și tăcu, dar acesta îl întrebă din nou:

– Cum îl numești, nepoate?… Nu vrei s-o spui?… Nu se cheamă oare *moș Anghel* omul care n-a voit să-și impună o altă viață decât aceea cu care a fost menit?… Cunoști tu pe acest moș Anghel?… Vrei să știi unde a ajuns, trăind viața care i-a fost sortită?… Ei bine, Adriene, descoperă-mă!… Haide, înlătură boarfele astea; înfățișează-ți icoana lui moș Anghel, care n-a voit să-și impună alt trai decât cel hărăzit de soartă!… Înlătură și privește, mândre nepoate!… Ceea ce vei vedea, te va încredința mai bine decât o mie de cuvântări… Haide, ridică țoalele!…

– Scutește-mă, unchiule. Mi-e groază, îngână Adrian.

– Îți poruncesc să mă descoperi și să privești!… strigă Anghel cu sforțare.

– Iartă-mă, unchiule, fie-ți milă!…

Anghel, tremurând, duse cu greutate mâna stângă la buze și începu să fluiere. Băiatul sosi și voi să-i toarne rachiu. Stăpânul său îl opri:

– Nu… Nu vreau să beau. Curăță-mă întâi…

Zănatecul începu să arunce cu furie la pământ toate bulendrele; și pe măsură ce corpul se dezvelea, o duhoare de stârv umplea încăperea. Odată cu cea din urmă velință, Anghel strigă:

– Apropie-te, Adriene, și privește, în numele dragostei pe care am avut-o întotdeauna pentru tine!…

Cuprins de groază. Adrian se apropie, iar slujitorul îi făcu loc, înțepenindu-se ca un jandarm caraghios la picioarele bolnavului. Dar abia apucă bietul tânăr să vadă cele două rânduri de țurloaie și ciolane încremenite, albăstrui, precum și burta golită de mațe; abia ochii săi zăriră măciuliile șoldurilor străbătând prin pielea ruptă, că pe loc își acoperi fața cu mâinile și dădu buzna spre ușă răcnind:

– Grozăvie!… Grozăvie!… Ăsta e moș Anghel?!…

În aceeași clipă, un bătrân voinic, sumbru la față, bărbos și zdravăn de statură, intra în odaie. Adrian se izbi de pieptul lui larg. Musafirul îl prinse în brațe:

– Ce-i, Adriene? Te-nspăimânți de moș-tu?

La cuvintele acestea, Anghel întoarse capul spre cel ce intra și-i strigă:

– Irimio! Irimio!… Oprește-l… Nu-l lăsasă plece, rogu-te… Aci… aci… pe loc… vreau să-i povestești năprasnica viață a lui Cosma… Vreau s-o aud înainte de-a muri… Vreau să te aud spunând tânărului ăsta adevărul asupra nemerniciei patimilor. .. Bucuria înșelătoare a lui Cosma și suferințele lui vădite… Plăcerile zadarnice și scrâșnirile-i de dinți… Arată-i cruzimea Dumnezeului nebun care a făcut carnea pentru ca s-o chinuiască… Prăpădul care pândește pe cel ce se lasă târât de furia simțurilor… Dovedește-i, Irimio… Spune-i. Vorbește-i… de… de… Cosma.

Anghel tăcu pe neașteptate. Ochii i se pironiră în tavan. Mâinile i se încleștară.

– Haide… Irimio… Începe!… Istorisește cine-a fost Cosma…, mai adăugă Anghel, cătând în grindă.

Adrian voi să țipe, dar Irimia îi astupă gura cu palma. Apoi, rotind niște ochi fioroși, îl apucă de mână și începu, cu glas răsunător, întretăind cuvintele și uitându-se, când la muribund, când la Adrian:

– Cosma a fost omul cel mai pătimaș din vremea lui… Viața sa a fost o vijelie străbătută de trăsnete… Inima lui a cunoscut bucurii mari și chinuri supraomenești. Și Cosma a fost pedepsit cu moartea pentru nedreptățile, silniciile și greșelile lui.

………………………………………………………

Povestitorul se opri, dădu drumul mâinii lui Adrian și se aplecă peste fața încremenită a lui moș Anghel, pe care o cercetă o clipă. Apoi, cu privirea întoarsă către Adrian, Irimia vârî două degete în ochii larg deschiși, care țințeau cu înfiorare tavanul. Dar moș Anghel își păstră ochii mereu deschiși asupra nepătrunsei Veșnicii.

III

Cosma

Irimia trase pe Adrian, îngrozit, în crâșma părăginită. Aci, el puse pe masa dărăpănată o dăsagă grea, pe care o aruncase jos la intrare; din dăsagă scoase o pâine de un kilogram, o bucată de slănină, o ceapă mare și un cuțit de bucătărie. Apoi, năzdrăvanul strivi ceapa cu pumnul, ciopârți pâinea și slănina și începu să îmbuce ca un căpcăun, făcând din ochi lui Adrian să-i urmeze pilda.

Adrian, fără să răspundă acestei poftiri, căzu sleit pe o bancă, încrucișă brațele pe masă și își culcă fruntea pe ele. Irimia nu stărui și înghiți tot. O singură dată pregetă să se urnească din loc, ca să-și scoată un urcior de cinci litri de vin. Din urcior își turna mereu într-o cană de pământ de-o oca, din care bea.

După o jumătate de oră, pâinea, slănina, ceapa și o bună parte din vin luaseră calea pântecului. Când Adrian se uită la dânsul, Irimia își fuma luleaua și zâmbea sub mustățile sale groase. Tânărul îl privi ca pe-o arătare de necrezut. Irimia îi răspunse mișcând cu repeziciune sprâncenele-i albe, coama de păr cărunt și căciula care se înălța peste ele ca o căpiță pitică de fân. Ochii săi negri și mari, limpezi ca ai unui copil, erau singura mărturie de dragoste în acest morman de sălbăticie: ei glăsuiau cel mai încrezător, cel mai sincer limbaj prietenesc. Restul era un amestec respingător: barba vâlvoi; veșminte țepene de jeg și noroi; cămașă de cioban înnodată la gât cu sfoară; labe de urs, făcute să omoare un bou cu o lovitură de pumn. Și ca și cum Adrian ar fi avut nevoie de-un adaos de sălbăticie, Irimia apucă oala plină cu vin, o dădu peste cap și, în loc să răsufle, mușcă din marginea ei ca dintr-o felie de pâine, ronțăi în măsele bucata ruptă și scuipă măcinătura pe masă.

Amândoi oamenii se priviră mutește în albul ochilor: Adrian, uluit, bătrânul, uluitor.

– Nu cunoști obrazul ăsta, mânzule? Din întunericul întâiei tale copilării n-ai păstrat nici cea mai slabă amintire? Odată, pe o iarnă grea, am întâlnit noaptea o biată femeie cu poalele scoarță de ger și am luat-o în căruța mea. Ne duceam amândoi spre Baldovinești. Pe drum, ea își deschide inima, îmi dezvăluie necazu-i: văduvă; un copil de cinci ani sfârșindu-se de-o boală neînțeleasă; orice speranță de vindecare, pierdută. Sosim în cătun, la părinții

femeii; apuc mânușițele slăbănoage ale omulețului; îmi împlânt ochii în ochii lui, țintiți într-ai mei și strig, în mine însumi, cu glas de tunet: „Vreau, o! puterilor diavolești ale vieții, vreau ca fiul acesta să se vindece! Ai să te vindeci, micuțule! N-ai să mai plângi și ai să dormi! M-auzi tu? Pacea, sănătatea, viața vor fi cu tine. Amin!". Și , pe loc, omulețul căzu din mâinile mele în brațele somnului, pe care nu-l mai cunoștea de mult. Și s-a vindecat, s-a făcut mare și frumos, așa cum se află în fața mea!… Nu cunoști obrazul ăsta, mânzule?

– Dumneata ești, Irimio, călătorul ciudat care a făcut minunea asta cu mine?

Irimia încuviință din cap. Adrian îi luă mâna păroasă și i-o sărută. Mâna mirosea a câine ud.

Afară ciuruia o ploaie măruntă și în două cu negură. Prin spărtura acoperișului de trestie, prăbușit într-un colț al crâșmei, negură și ploaie măruntă pătrundeau într-un vârtej domol.

Sluga căpățânoasă dădu buzna în prăvălie și cătă cu spaimă la cei doi oameni. Gâfâia din greu. Irimia îi zise:

– Acuma, dragul meu, nu mai ai nimic de făcut aci… S-a isprăvit și cu tine!… Haide, du-te, sărmane, du-te și culcă-ți greaua căpățână pe șina drumului de fier. Ai să fii ușurat de-o viață prea grea pentru umerii tăi, tot așa de grea ca și bietul tău cap… Du-te! fă cum îți spun: e spre binele tău.

Nenorocitul dispăru după cum venise.

–Ție, Adriene, care ai umeri ca să suporți viața, am să-ți povestesc istoria lui Cosma, tatăl meu.

*

– Cea mai veche dintre amintirile mele se petrece la începutul pământului, pământul îndepărtat al celei mai îndepărtate copilării ale mele — iată șaptezeci de ani împliniți. Și când cineva poate să-și aducă aminte de un lucru trăit cu șaptezeci de ani în urmă, acolo e începutul pământului.

Stam pe un trunchi de copac și mă oglindeam într-un lac, întocmai ca un cotei de trei săptămâni care se uită prostește cum îl bâzâie musculițele la nas. În jurul meu, pădure de copaci drepți, împlântându-și vârfurile în nori. Nu puteam să cat la ei decât lungit pe spate. Prin apropiere, zgomot de șivoi furios, în față, o colibă; oameni spătoși, cu poturi largi în șolduri, precum și femei cu catrințe învârstate, intrau și ieșeau vorbind tare și dând din mâini. Deodată, țipete se auziră în colibă; femeile cu catrințe frumoase fug care

încotro. Apoi, bărbați ce se iau de gât; iată că sosește în grabă unul, cel mai voinic dintre toți și care-mi era obișnuit; el aduce liniștea. Toți pleacă, afară de ăsta din urmă și un altul, care-mi era tot așa de cunoscut, dar ce lucru straniu! Cel voinic sare în spinarea celuilalt, mai puțin voinic, și se lasă dus în cârcă prin toată ograda, până ce se prăvălesc amândoi la pământ. Nu pricep nimic din toată istoria asta și continui să mă oglindesc în lac.

……………………………………………………………

Icoana amintirii care urmează acesteia e mai limpede. Vorbeam. Celui mai țeapăn, dintre amândoi oamenii, îi ziceam: *Cosma*; pe celălalt îl numeam *Ilie*. Nu prea făceam haz de nici unul din ei, afară doar când mă urcau pe cal și mă plimbau. Atunci, neștiind ce să mai fac de plăcere, le dădeam palme. Încolo, trăiam singur.

Ne aflam acum pe marginea unei ape așa de întinse, că de-abia îi zăream malul din față. Copacii cu crăcile aplecate își înmuiau ramurile în apa ce curgea lin. Din vreme în vreme, soseau necunoscuți în bărci, pline cu tot felul de boccele înväluite, și sosirile astea îmi pricinuiau multă inimă rea: nimeni nu înțelegea cât de mare poftă aveam să mă urc și eu în vreuna din scoicile alea și să lunec ca dânșii pe apă. Dar într-o dimineață, folosindu-mă de nebăgarea lor de seamă, m-am urcat într-o barcă goală, am tăiat cu briceagul funia care o priponea de copac și iată-mă lunecând cu încetineală dintru-ntâi, apoi mai repede, și la urmă luat de iuțeala scurgerii. Eram așa de voios că, neavând cui trage palme, mi-am tras mie însumi. Nețărmurită pânză de apă, brâu uriaș, ivindu-se dintr-o zare și dispărând în zarea opusă. Soarele o argintea, o aurea și o făcea să plescăiască. Singur pe întinderea ei, n-aveam decât o dorință: să lunec cât mai iute. Vai, o luntre se puse în urmărirea mea și Ilie mă prinse. Adus în fața lui Cosma, acesta îmi spuse nu știu ce, căci eram așa de necăjit, că nici nu-l luam în seamă, dar simții numaidecât mâinile lui grele apăsându-mi umerii pe dinapoi. Mă opusei din răsputeri sarcinei care se îngreuia neîncetat, apoi răsuflarea lui Cosma îmi fripse ceafa, genunchii îmi trosniră, mă prăbușii, aproape leșinat. Nu știam încă ce e o pupătură pe obrajii mei, dar după întâmplarea din dimineața aceea începui să îndrăgesc pe Cosma. Îl îndrăgii și mai mult în noaptea care urmă acestei dimineți, căci, trezindu-ne din somn, în sărite, la alarma dată de Ilie, Cosma stropi cu gaz bordeiul și-mi porunci să-i dau foc, ceea ce făcui pe dată. Puțin în urmă, pe când galopam în goana mare, ținut în brațe de Ilie și primind în obraz nămolul, pe care mi-l zvârlea cu

copitele calul lui Cosma - mă întorsei să văd flăcările și-mi zisei: „Isprava asta, eu am făcut-o!"

Neclintită, strălucitoare, pe bolta înstelată a cerului de vară, și rotundă ca o tavă de argint, spânzurată drept deasupra capetelor noastre, luna ne lumina fețele la câteșitrei, precum și poiana de verdeață înconjurată de brazi înalți, când, dintr-o dată, Cosma se izvodi ochilor mei așa cum fu întotdeauna: ocrotitor și despot.

Aveam cam vreo nouă ani, dar eram vânjos ca o rață sălbatică. Aerul liber din toate anotimpurile și viața rătăcitoare de prin toate ținuturile mă învânoșaseră. Zăcerea îmi era necunoscută (și îmi este încă și azi).

În ziua dinaintea acestei nopți fermecătoare și neuitate, mi se întâmplase o mare pățanie. Fără nici o pricină și nici o lămurire, Cosma ne poruncise să părăsim un lagăr foarte potrivit contrabandiștilor și ne cărase, cu arme și calabalâc, în locul acesta râpos, prăpăstios și singuratic, unde și-a ințărcat dracu copiii. Hotărârea asta despotică nemulțumise pe toți oamenii, și era drept: oricât ai fi prigonitul tuturor vânturilor, viața gospodărească se lipește de contrabandist ca mușchiul de copac. Cunoști lume; iubești și te legi. Bineînțeles, când primejdia o cere, lași totul baltă și te cărăbănești, dar nu-i mai puțin adevărat că peste tot lași fâșii din inima sângerândă. Singur Cosma nu se lega de nimic alt decât de libertatea lui. El singur - deși drăgăstos până la gingășie - nu lăsa în urma lui nici măcar un fir de păr din bogata-i chică. Ilie, de asemenea, era stăpân pe inimă, dar o făcea din pricină că inima nu-l sâcâia prea mult; el iubea ca un om cuminte; era înțeleptul bandei, înțelept mai presus de însăși libertatea lui, această întâie comoară a contrabandistului.

Porunca de plecare, dată pe când flăcăii își dezmierdau ibovnicele, avu ca răspuns un murmur de obștească răzvrătire. Cosma întinse pistoalele și tună:

– Să se cărăbănească muierile de-aci înainte să răsuflu de trei ori! și ăla care o sări pe cal în coada celorlalți n-are decât să-și urmeze ibovnica!…

Femeile se năpustiră aproape de-a berbeleaca pe povârnișul râpei. Voinicii se supuseră. Și timp de opt ceasuri ne tărbăcirăm din greu prin pârloage și prundișuri, fără să poposim decât o dată, la namiezi și de-a-n picioarele.

Acuma, trupa dormea… În rariștea scăldată de blânda revărsare a luminii din lună, de-abia ne trezirăm din somnul întâi. Cosma aștepta o

ștafetă. Ea sosi.

– Ei bine? cercetă căpetenia; avut-am dreptate?… ori nu sunt decât un iepure fricos?

Țăranul se apropie și-i sărută mâna:

– Dreptate ai avut, Cosma… Cam pe la toacă, a sosit și cârc-serdarul cu o puzderie de poterași pe locul taberei tale.

Semeț, Cosma se zgândări în nas și porunci lui Ilie:

– Înnumără-i treizeci de galbeni, ca să-i împărțească ibovnicelor părăsite!… Cât despre ibovnici, să fie mulțumiți că le-am scăpat pielea; femei se găsesc peste tot!…

Ilie dădu banii și tăcu… Tăcu, dar era tăcerea neliniștitoare a înțelepciunii care are ceva de spus; și când Ilie cocea o împotrivire și n-o spunea, Cosma știa mai dinainte că n-avea dreptate. Și cum? el, Cosma, să fie prins cu o slăbiciune? Asta nu! niciodată!…

– Ilie! Tăcerea ta mă plictisește… Spune ce-ai de spus, dar bagă de seamă: dacă ai dreptate, te smintesc!

– Poți să mă smintești, Cosma; dreptatea e cu mine!

– Dacă e așa, scoală-te și întoarce spinarea!…

Ilie se sculă; Cosma îi sări în cârcă; și, încovoiat sub povara a optzeci de ocale, Ilie începu să facă înconjurul luminișului.

Cât ai fuma o lulea, el se ținu zdravăn, apoi sudoarea începu sà-i picure din vârful nasului aplecat spre pământ. Nici unul, nici celălalt, nu scotea o vorbă, în vreme ce luna le plimba umbra pe pajiște. Și iată că Ilie începe să horcăiască, se clatină și se prăvale. Cosma îl lasă, se așează turcește și trage din lulea, privindu-l. Dar îndată ce văzu că Ilie se mișcă, Cosma se îndreptă spre un brad și se puse cu capu-n jos, cu picioarele și jumătatea trupului în sus, pe copac:

– Spune, acuma, Ilie, dreptatea ta…

Galben, Ilie își șterse fața, aprinde luleaua și zice, cu grai domol:

– Banul, Cosmo, nu vindecă inimile rănite de dragoste, el le jignește… Mărinimia ta e ca a cârc-serdarului: când acesta siluiește pe vreuna din fecioarele noastre, el îi dă o salbă cu galbeni, și fecioara se aruncă în puț cu salbă cu tot. Mărinimia ta, Cosmo, e mai scârboasă decât a cârc-serdarului; acesta e un împilator; lui, nici o fecioară nu i se dă; pe câtă vreme tu ești un răzvrătit; la tine curățenia vine singură. Și cu ce-o răsplătești tu? Cu galbeni, ca și cârc-serdarul!…

Cosmo, tu ești voinic, dar n-ai dreptate…

Ilie tăcu, și tăcerea lui fu pașnică. Țipătul unei păsări de noapte făcu să răsune întunericul pe vârfurile brazilor. Luminișul intra în umbră, pe când fața lui Cosma începea să se învinețească, iar frumoasa-i barbă se boțea, strivită între bărbie și piept.

*

Nici prin gând nu-mi trecea că eram fiul lui Cosma. Nu știam nici că Ilie era fratele lui. Dar iată că într-o zi își vâră dracu coada, și aflu tot, fapt care prilejui o daraveră mare. Întâmplarea asta căzu la vreo doi ani după noaptea din poiana argintie. Aveam unsprezece ani. Cosma îmi înnumăra anii și-i însemna cu un chef de fiecare dată. Împlinirea celui de-al unsprezecelea an fu vijelioasă și îmi pricinui o mare durere la falcă.

În ziua aia ne aflam într-o pădure de sălcii de pe malul Dunării, numai noi trei. Cosma mă înnoi din cap până-n picioare, fripse un miel la frigare și-l înecă cu un bun vin negru.

– Ai unsprezece ani astăzi, Irimio! îmi zise el la masă. Ai să-mi arăți astăzi, dacă ești în stare să te ții pe cal. La anul, am să-ți dau luleaua, și de-aci în doi ani, flinta.

După hodina mâncării, Cosma mă puse pe șa, potrivi scările la măsura picioarelor mele și în clipa de-a porunci s-o iau la goană, vârî un ardei sub coada calului. Pișcat, dobitocul se avântă ca o săgeată, și negreșit că el se gândea la tăun, pe când eu mă gândeam să-mi câștig luleaua și flinta, anii următori. Agățat de șa, priveam în jos și mi se păru că pământul se făcuse o apă alergătoare. Galopul lui Cosma pe calul lui Ilie îmi răsună în spate. Și ca tot ce ostenește și trebuie să se oprească o dată, se opri și telegarul meu, gâfâind și plin de spumă.

Reîntorși în pădurea de sălcii, Cosma îmi dădu plosca plină cu vin negru, și-mi zise:

– S-o dai de dușcă, fără să răsufli și până voi sfârși eu de numărat zece.

Băui. Și când Cosma sfârși de numărat zece, plosca era goală, eu plin, și ne răsturnarăm amândoi pe iarbă. Pământul păru și el să se răstoarne. Apoi, am adormit.

La deșteptare, soarele apusese. Un focșor de vreascuri pâlpâia între Cosma și Ilie, prefăcându-le fețele păroase în chipuri de aramă, înnegrite și țepene. Mă așezai și eu turcește, între ei, și privii în foc.

– Ești un viteaz fiu al pădurii, Irimio. Te îngădui.

Zâmbii și răspunsei:

– Ești dator să mă îngădui, Cosmo.

Cosma păru să tresară, se întunecă și săgetă pe Ilie cu o căutătură cruntă. Ilie se lăsă străpuns.

– Ia spune-mi, pui de lele, de ce sunt dator să te îngădui? Dar bagă de seamă: dacă ai dreptate, te smintesc!

– Poți să mă smintești, Cosmo; nu-i mai puțin adevărat că, acum trei zile, o babă vrăjitoare, cu buze băloase și care aduna vreascuri prin pădure, m-a sărutat și mi-a spus că sunt fiul tău, născut din fiica ei și că Ilie ți-e frate și mie unchi.

Roșu de mânie, Cosma sări în sus:

– Blestemată să fie lepădătura aia! și fiindcă urechile tale au auzit ce nu trebuia s-audă, ai să-mi slobozi numaidecât întâiul tău foc de flintă!… Dar sprijinește-te de-un copac și strânge vârtos patul armei împotriva umărului: dacă cumva te plesnește patul și-ți rupe falca, te-zvârlu în Dunăre!…

De mare bucurie, îi trăsei câteva palme lui Cosma, ridicai greaua armă și slobozii întâiul meu foc de flintă. Dar patul mă izbi în falcă și mă trânti la pământ. Repede fusei în picioare și-mi reluai locul lângă foc.

Cosma mă cercetă la obraz:

– Nu-i nimic… Vino acuma să te pup, nu din gingășie - asta-i treabă muierească - ci fiindcă ți-ai scăpat zilele: dacă te schilodeai, te-aș fi înecat, căci nevrednicii încurcă lumea și fac umbră zadarnică pe pământ.

El mă sărută pe amândoi obrajii. Ilie își deschise brațele cu un avânt neobișnuit:

– Vino să te pup și eu! Într-adevăr, Irimio, te-ar fi înecat!…

Focul ațipea molcom. Obrazurile se acoperită cu întuneric.

Crângul de sălcii se strânse împrejurul nostru, ca și cum s-ar fi temut să nu fie înghițit de Dunăre care își repezea valurile semețite de bezna nopții.

Cosma se lungi pe spate, asemănător unui trunchi de copac, și începu să grăiască aproape în șoaptă:

– Frate și fiu sunt vorbe fără nici un rost, ca tată, mamă și soră. Se întreabă cineva vreodată care e fiul unui câine, ori cine e tatăl lui? Venim pe lume. Dumnezeu știe cum, iată totul. O singură încredințare este, și ea e a mamei, care își vede fătul ieșindu-i din pântece. Ea singură poate să spună: „Ăsta-i copilul meu". Copilul nu poate să spună: „Asta-i mama mea". Ce știe el?… Toate doicile sunt mame pentru ochii cari le privesc în vremea suptului.

Așa, de bunăoară, eu și cu Ilie am avut același tată, zice-se, care tată avea trei neveste, dintre care două fuseseră mamele noastre. Și iată-ne frați! Dar ce știm noi?

Flăcăiandri, am văzut în casa părintească un talmeș-balmeș de bărbați și de femei care uluia pe bietele slugi. O secătură, ce-și zicea că e căpetenia haremului, întindea tot untul pe pâinea sa, încuia tot aurul și voia să aibă numai pentru dânsul pe toate femeile din casă. Nouă, ne poruncea să ne rugăm lui Dumnezeu, și se ruga el însuși, dracu știe de ce.

Într-o zi, mă apropiai de o fetișcană, care-mi frigea ochii; fui biciuit. Fata asta era soră-mea, născută din cutare mamă, îmi lămuriră. Tatăl era mereu el, același țap nătâng. Dar ce știam eu? și ce nevoie aveam să știu?

Într-o altă zi, Ilie luă o mână de aur și o dădu unui om căruia îi arsese casa, uneltele și toate vitele. Ilie fu bătut până la sânge. Toată hărmălaia încuviință această pedeapsă, afară de surioara cu ochii de văpăi. Ea fu bătută la rându-i, fiindcă a îndrăznit să cugete altfel decât hărmălaia.

Dar veni și ziua când trupul meu se făcu greu ca plumbul. Atunci, într-un gând cu Ilie, răvășirăm toată casa, luarăm aurul, îi traserăm o chelfăneală așa-zisului nostru tată și-o tulirăm spre sloboda pădure…

Da, Irimio, Ilie e fratele meu, nu fiindcă ne tragem din același tată, ci fiindcă trăim în aceleași păduri. Și tu ai să fii fratele și fiul nostru, pentru că ești vrednic de a fi: ca și noi, tu iubești vântul care biciuie obrajii; calul care zboară spre mântuire; flinta care seamănă moartea printre dușmanii nemernici; vinul mărinimos; friptura mustoasă; luleaua prietenă și mâna omului răzvrătit. Mai târziu, vei cunoaște încă o bucurie care vine de la femeie și e deopotrivă celorlalte… În ziua aceea, sângele ți se va înveninа și vei face mult rău în jurul tău. Dar răul, ca și binele, sunt două puteri ale aceleiași vieți, și viața se sinchisește prea puțin de ce gândim și de ce ne privește. Pentru că suferința și bucuria sunt două îndrumări potrivnice ale aceluiași vânt orb. Mână-ți barca cum vei crede, trăiește și mori.

…………………………………………………………

Un cal sfornăi zgomotos. Cosma își lipi urechea de pământ și ascultă; apoi, sprijinindu-se de flintă, se ridică și se duse să dea o raită. Clisa gemu sub pașii lui grei. Ilie îl privi îndepărtându-se, puse luleaua la o parte, scuipă și povesti cam cele ce urmează:

– E numai din întâmplare că tu te afli aci. Fără întâmplarea asta ar fi trebuit să fii azi un rob al pământului, un supus al asupririi, până în ziua

când răzvrătirea ți-ar fi izbucnit în inimă, căci ți-ar fi izbucnit, fără greș; puiul de lup nu-i făcut să fie ținut în zgardă la ușa stăpânului.

Cosma te-a însămânțat, fără să se sinchisească de ce-o urma, așa cum face el întotdeauna, din blestemăția sângelui său. Dar blestemăția asta nu-i un lucru șovăitor. E o tărie care poate să se măsoare cu puterea Satanei, la fel de răspunzătoare și știutoare de rău.

Într-o zi, ne aflam tăbărâți pe o colină împădurită cu pini, și mulțumiți amândoi de traiul nostru, când, un fluieraș de cioban răsună. Îl ascultarăm, vrăjiți. Viersul se apropie, se desluși, apoi un glas femeiesc izbucni și întrebă: „O fi un ciobănaș, ori o ciobăncuță?"

În aceeași clipă, pământul dudui. Sărirăm în picioare. În fața noastră, o țărăncuță, cu fluierul de soc în mână, ne măsura cu privirea. Ea nu zise dintru-ntâi nimic și ne sfredeli în ochi, cu ochii ei mari, negri și încruntați. Obrazu-i ruginit de vânturile arzătoare părea să răsfrângă luciul arămiu al fețelor noastre. Picioarele și pulpele, goale, erau rumenite de soare. Eu simții multă plăcere văzând-o, dar Cosma deveni sălbatic ca un taur: barba începu să-i tremure, fălcile-i clefetiră balele dorinții.

Ciobăncuța împreună mâinile la spate, înaintă un picior și zise, țintind cu îndrăzneală pe fratele meu:

– Tu ești Cosma?

Întrebatul răspunse:

– Sunt Cosma pentru prieteni și tot Cosma pentru neprieteni!

– Ooo!… făcu ea cu dispreț; nu te mai rățoi așa, căci amândoi Cosma fac unul și același, care se lasă prins cu ușurință, după cum vezi!

Și izbucnind într-un râs mușcător, ne întoarse spatele și fugi printre pini, ca o căprioară. Atunci văzui că purta o cosiță groasă ca mâna, neagră și lungă până în josul fustei.

În seara aceleiași zile, în pădurea de pini luminată de lună, o doină răsună, o doină bătrână ca trecutul nostru și tânără ca mugurul primăverii. Ea răsună în depărtare și nu se apropie. Cosma părăsi calul și flinta și plecă să dea târcoale fluierașului de soc, în vreme ce eu mă țineam după ei, ducând caii de zăbale. Dar fluierul părea fermecat, căci în clipa de-a ne apropia de dânsul, el răsuna în altă parte. Apoi, diavolul veni în ajutorul lui Cosma, și vraja încetă. Pierdui urma fratelui meu. Fluierul nu mai răsună. Atunci, întunericul umplu pădurea de întristare. Priponii caii de un copac și-mi aprinsei luleaua, așteptând ca cerul posomorât să se îndure să ne trimeată din nou pe regina lui cu mantaua de argint. Și când luna revărsă iarăși

blânda ei lumină printre pini, două glasuri răsunară pe drumul din josul potecii unde-mi fumam luleaua. Mă întinsei pe burtă și privii dedesubtul meu. Cosma ținea pe fată de mijloc și îi dezmierda cosița la spate. Și ce-i spunea Cosma, merită să fie auzit:

–O, mândra mea ciobăncuță! Rod frământat de doruri și mușcat de patimă… Am să dușmănesc soarele care te are în voia lui; am să blestem vânturile care te mângâie fără teamă; și le port pizmă oițelor pe care le strângi la sânii tăi. Aș vrea să fiu fluierașul de soc pe care buzele tale îl sărută în toate zilele și m-aș bate singur cu potera, numai ca să-ți fiu pe plac!

Amețită, iubita ceru:

– Lasă, Cosmo, potera, părăsește pădurea și fii al meu, numai al meu!

Cosma răspunse hohotind:

– O, biata mea ciobăncuță! Tu ceri stejarului să crească sub pat! Tu ceri tunetului să bubuie într-o căldare! Tu ceri lui Cosma să fie numai al tău; tu ai avea prea mult, și eu nu îndeajuns!

La aceste cuvinte ale iubitului, văzui pe ciobăncuță sfărâmând sub picior fluierașul de soc; apoi întinse brațele, așa cum o porumbiță întinde aripile, și o rupse la fugă pe drumul albicios care se strâmta în depărtare.

Cosma n-o urmări, puse două degete în gură și fluieră haiducește. Îi răspunsei și părăsirăm ținutul.

Trei ani mai târziu, străbăteam o pădure destul de depărtată de ținutul ăsta. Ploua ca prin sită. Călăream la pas. Și iată că, hăt în zarea drumului, o femeie se ivește din tufiș, pune jos o legătură și piere în bunget ca o nălucă. Dăm pinteni cailor.

Legătura era un copil înfășurat într-o velință. Din izvodul bisericesc de botez, pe care-l avea spânzurat la gât, înțeleserăm că era un băiat din flori, născut cu doi ani în urmă, și că îl chema *Irimia*.

Țâncul nu plângea: părea doar uluit.

–Ăsta trebuie să fie un vlăstar de stejar care vrea să crească în codru; mi-l iau pe seamă!

Așa grăi Cosma și te vârî în desagă. Te-a hrănit cu must de carne friptă. La trei ani, beai vin cu plosca. La șase ani, înotai ca o rață. Astăzi ai slobozit întâiul tău foc de flintă. Mâine vei avea calul tău și îți vei împlini ursita.

*

Ursita mea nu fu milostivă dintr-un început.

Nu trecuse anul din seara dezvăluirilor făcute de Ilie, că iată întâia bătălie cu potera, de care îmi amintesc. Flinta n-o aveam încă, dar puteam, de la cincizeci de pași, să găuresc cu pistolul o căciulă agățată pe o cracă de copac. Și în lipsa unui prilej de-a găuri un piept de poteraș, petreceam trăgând cu pistolul în căciuli, în lună, ori la urechea calului meu. Era ușor. Îmi fu ceva mai greu în ziua când un piept de poteraș se înfețișă pistoalelor mele.

Vărsătura Siretului era în vremea aceea locul nostru de întâlnire. Ceva mai sus, bungetul era des și sălbatic; acolo aveam să împărțim, într-o zi, între treizeci și doi de oameni, o frumoasă pradă, jumătate plătită, jumătate luată cu hapca pe Dunăre. Dar un podar, hain ca o soacră, din pricina nu mai știu cărei pagube făcută de Cosma podului său, mirosi aflarea noastră prin acele meleaguri și ne vându ocârmuirii din Brăila, care zori după noi o numeroasă poteră. Din fericire pentru oamenii noștri, ea sosi prea târziu ca să ne poată înconjura și căsăpi, dar totuși la timp ca să ne taie cele mai bune ieșiri.

Era îndeobște cunoscut că Cosma n-avea un singur fel de a se bate. El se bătea după împrejurări și în o sută de chipuri. Asta ajungea ca să turbure mințile poterașilor, care, cu tot numărul lor mare, nu erau decât niște lefegii, nevrednici să-și pună pielea-n joc, înfruntând oameni scoși de sub scutul legilor și hotărâți să trăiască slobozi ori să-și vândă scump viața. Cât despre prețul pus pe capul lui Cosma, știau ei câte parale făcea această amăgeală a stăpânirii.

Îndată după îmbucarea de nămiezi, Cosma fu cel dintâi care simți primejdia. El se bizuia mult pe presimțirea cailor în asemenea împrejurări. Al său, mai ales, ca și acela al lui Ilie, rar se întâmpla să se înșele. Obișnuite de ani de zile cu atacurile poterașilor, mândrele dobitoace erau în stare să simtă, de la mari depărtări, apropierea dușmanului și să-l prevestească pe Cosma prin neliniștea lor.

Ne aflam prin august. Împărțirea contrabandei sfârșită, nu mai așteptam decât căderea serii pentru ca să trecem Siretul pe podul plutitor.

Atunci calul lui Cosma se opri din păscut și începu să ciulească urechile, să sforăie în vânt și să-și lipească nările de pământ, ca în ascultarea unui zgomot. Cosma, care întotdeauna și oriunde, era cu ochii pe dobitocul lui, îi văzu neliniștea, se sculă, îi mângâie capul și-i vorbi:

– Murgule, murguțule, ia spune-mi tu de nu cumva se apropie ștreangul de gâtul stăpânului tău!… Și întorcându-se către oameni, zise: Goliți de fultuiala veche flinte și pistoale și încărcați-vă armele cu pulbere proaspătă.

Porunca asta făcu să înceteze râsetele. Fețele se întunecară. Știa fiecare că Cosma putea să fie despotic, dar nu zăpăcit, și i se îndura orice, fiindcă vedea totdeauna limpede. El era Dumnezeul și stăpânul nostru.

Clopotele nevoiașe ale unei bisericuțe dintr-un sat vecin sunară de vecernie; totul era gata de plecare, când omul care făcea de strajă într-un copac vesti că se apropie o căruță cu un cal mânat de un țăran. Cosma ne trimise pe mine și pe Ilie, să ne ascundem într-un tufiș. Căruțașul sosi și se opti în fața bandei:

– Pepeni, oameni buni, pepeni verzi! strigă el, rotind niște ochi înspăimântați.

– Prea bine, răspunse Cosma; păcat numai că vii tocmai când noi suntem pe ducă.

– Și încotro vă e calea, așa de mulți, v-aș întreba, cu smerenie, dacă e îngăduit?

– Îngăduit? Da! Ne ducem în partea de unde vii. Și, cu aceeași smerenie, te-aș întreba și eu: nu cumva ai zărit oameni de-ai stăpânirii tăbărâți la intrarea în pădure?

– Țipenie de om, creștine!… Nici urmă de câine blestemat!

– Așa rău? făcu Cosma, prefăcându-se că-l crede pe cuvânt. Și, întorcându-se către ai noștri: Auziți, voi, flăcăi, ce mai baftă? Haideți la drum, până nu înnoptează! Apoi către așa-zisul pepenar: Mulțumim, frătui. Acuma, o rugăciune: ducându-te spre pod, ai să întâlnești un voinic ca mine, având în juru-i de două ori atâția oameni câți vezi aici. Îl cheamă Ilie. Ei bine, spune-i din parte-mi, să mă urmeze cu toți oamenii lui; și pentru ca vorba ta să fie crezută, arată-i banul ăsta de aur, pe care am să-l strâmbez acum între dinți. Și păstrează galbenul ca o amintire de la Cosma.

–Tu ești Cosma? strigă falsul țăran, făcând neghiobește pe prostul. Domnul să fie lăudat și calea ta blagoslovită!

– Mulțumim și pentru urare, bun creștin! mai zise căpetenia.

Spionul poterei plecă, înghițind tot ce Cosma îl făcuse să creadă.

Îndată ce căruța se îndepărtă, Cosma se trânti pe spate cu fața spre cer și mugi:

– Ah, câine de podar! Ai să-mi plătești scump trădarea!… Și chemându-mă: Aleargă, Irimio, taie de-a dreptul prin tufiș, urcă-te într-un copac și vezi ce-o să facă hingherul când o ajunge la răscrucea drumurilor. Dacă ăsta e un adevărat bostănar, îmi raz barba!

Mă dusei și venii cu răspunsul:

– A lăsat căruța, a încălecat și a șters-o în goana mare.

– Noroc și bucurie de-așa pepenărie! făcu Cosma.

Și căzu pe gânduri. Voinicii vorbeau între ei pe șoptite. Ilie sfătui:

– Ar fi poate lucru cumințesc să ne descotorosim de contrabandă și s-o ascundem în mărăciniș.

– Da! zise Cosma, dar numai dacă vom fi siliți să ne deschidem drum prin bălți, căci iată ce socot eu: în ținutul ăsta sunt două căi și o cărare. Cărarea nu e pentru noi, căci pe acolo o duzină de poterași ajunge ca să ne măcelărească, unul după altul, ca pe niște mielușei. Potera trebuie deci să fie împărțită: jumătate pe drumul care șerpuiește în sus cu Siretul, jumătate pe acela de unde venea spionul. La vestea că noi am apucat ăst din urmă drum, cârc-serdarul se va hotărî să retragă trupele de pe Siret și să le îngrămădească aci. Dar iată, e vorba să știm dacă le va ridica pe toate, ori numai în parte și cam câți lefegii au rămas să facă de strajă pe gârlă. Asta, o să se însărcineze Irimia să ne-o spună. Hai, Irimio? Ce zici? Arată-ne că ești vrednic să trăiești slobod! Am să te prefac într-un biet băiat de pescar și ai să gonești în lungul apei, cu capul goi, cu picioarele goale, cu bățu-n mână. Dând peste viesparul poterașilor, ai să le spui gâfâind că moare mă-ta și că te duci în sat să chemi popa, s-o grijească; dar ai să le-o spui plângând cu hohote, cu lacrimi pe obraji, m-auzi tu? N-ai plâns de când ești. Ei bine, plângi acuma, ca o muiere nevolnică. Și întoarce-te pe fugă, tăindu-ți cale prin mărăciniș.

Peste cincizeci de poterași, îngreuiați de flinte, pistoale și iatagane, poposeau la marginea pădurii și fumau când trecui pe lângă ei, hohotind ca o muiere nevolnică. Putui să plâng, fără să mă prea silesc, căci îmi închipuii pe Cosma și pe Ilie omorâți, prinși, spânzurați, iar eu dus în robie să muncesc pământul.

– Hei! băiete! unde alergi așa, cu plânset amarnic? Ți-a murit mă-ta?

– N-a murit încă, dar e pe moarte și mă duc să chem popa din sat.

– Să-i ierte Dumnezeu păcatele! Dar ia spune, micule, n-ai văzut, prin partea de unde vii, o ceată de oameni armați, mergând călări și îmbrăcați

cojănește?

– Ba da, i-am întâlnit.

– Mulți erau?

– De două ori mai mulți decât sunteți.

– Și încotro se duceau?

– Spre Galați, pe drumul mare care începe de la podul umblător.

– Haiti! dracu i-a luat! strigă vătaful de poterași, întorcându-se către semenii săi; a avut dreptate iscusitul nostru cârc-serdar să îngrămădească trupele în partea aia! O să mi-i toace ca pe varză! Noi putem sta aci fără grijă, să tragem din lulea.

– Vă las sănătoși, oameni buni, zisei eu, plecând.

– Mergi sănătos, piciule. Nu vrei un cal, ca să te duci mai iute?

– Mulțumesc, mi-e frică să nu cad.

– Ce treabă faci?

– Prind pește cu tata.

Soarele roșiatic scăpăta în zare când, cu toții de aceeași părere, trupa noastră luă drumul Siretului, hotărâtă să se năpustească peste dușmani, să-i împrăștie și să-și croiască drum înaintea sosirii grosului poterei, atrasă de împușcături. În momentul plecării, Cosma zise oamenilor:

– Iată opt ani de când trăim împreună și slobozi, fără să avem dreptul să ne plângem de soartă, căci voi n-ați cunoscut până azi decât necazurile hărțuielilor. Acum e cu putință ca oarecari dintre noi să-și lase viața. Ei bine, aduceți-vă aminte că un singur an trăit în libertate prețuiește mai mult decât o viață de robie. Nu numărul anilor face viața, ci ceasul trăit fără silnicie. Pentru omul liber tot ce nu e libertate e moarte, dar o moarte fără de sfârșit. Uitați-vă la băiatul nostru Irimia; o să înfrunte numaidecât aceeași primejdie ca și noi toți; și numai eu știu cât îmi e de scump, căci el e din sângele nostru. Totuși, lui, ca și nouă tuturora, doresc mai curând moartea decât căderea în robie.

Vătaful cetei, care călăuzea jafurile după poruncile și chibzuiala lui Cosma, răspunse în numele oamenilor săi:

– Și noi gândim la fel cu tine, Cosmo; să trăim slobozi ori să murim.

Un galop năprasnic urmă acestor cuvinte. Numai un zid ar fi fost în stare să ne oprească. Cu piepturile ocrotite de bunzi din piele de bivol, ne îngrijeam mai mult de rănile făcute cailor decât nouă.

Eu mă aflam în fruntea călăreților, între Cosma și Ilie.

Cât te-ai șterge la un ochi, și dădurăm iureș peste poterași, cari, neștiind despre ce era vorba, încălecau de-a valma. Flintele noastre scuipară într-înșii o grindină uluitoare, ce învălui totul într-un nor de fum. Ne folosirăm de învălmășeală și de amurgul întunecat din pădure, străbăturăm rândurile vrăjmașe și începeam să ne împrăștiem printre copaci, gata să ieșim la drum bătut, când, o împroșcătură, ce ne fu trimisă din spate, îmi arse ceafa și mă trânti de pe cal.

Asta-i tot ce putui să știu în momentul dintâi.

Ceea ce urmă fu pentru mine, amarnic ca moanea și ca robia.

Zăcând la pământ, în sângele meu, văzui trupa noastră sucindu-se pe loc, tăbărând din nou pe dușman și, cu primejdia năvălirii poterei, încumetându-se să-mi scape viața într-o groaznică încăierare cu pistoale și iatagane. Și era cât pe-aci să fiu scăpat. Cosma, Ilie și vătaful se îndreptau spre mine, fulgerând cu iataganele lor, tot ce le sta în cale; mântuirea se apropia, și eu, sprijinit pe genunchi, îi întindeam brațele. Dar soarta mea a fost altfel scrisă, în clipa aceea pământul se cutremură sub ropotul călărimii vrăjmașe, care sosea în ajutor. Îmbărbătați, poterașii se avântară aprig. Atunci auzii pe Cosma răcnindu-mi, în căderea nopții:

– Rămâi! Te-oi scăpa!

Și dădură dosul, în goana mare. Leșinai.

…………………………………………………………

Mă trezii, cu mâinile legate dindărăt, în mijlocul unei puzderii negre de poterași și pe o noapte neagră ca sufletele poterașilor și ca viitorul meu. Două masalale fură aprinse și, la flacăra lor, fumegând, văzui aducând doi de-ai noștri, legați ca și mine și greu răniți.

Unul dintre ei muri pe drum. Celălalt fu spânzurat. Le pizmuii soarta, căci soarta mea fu să fiu trimis ia curtea marelui boier grec, arhontele Samurakis.

*

Era o adevărată cetățuie, împrejmuită cu ziduri înalte și păzită, ziua și noaptea, de albanezi, curat uriași. Înălțându-se peste Valea Siretului dintre Brăila și Galați, clădirea asta este albă ca zăpada; durată pe o mândră colină, părea menită să dea lăcaș și fericire întâiului venit, cu porțile ei larg deschise, de la răsăritul și până la asfințitul soarelui, cu pridvoarele și

balcoanele ei din lemn vârtos, cu ferestrele sale vesele și cu întinsele-i streșini.

Și, într-adevăr, ea dădea lăcaș și fericire, dar nu întâiului venit. Poștalioane cu patru și șase cai se opreau zilnic în fața porții celei mari. Boieri, mari demnitari ai ocârmuirii ori numai bogătași, români, greci, turci, însoțiți de nevestele lor, se dădeau jos, scuturând praful ori zăpada de pe hlamidele lor de mătase brodată, lingușiți de slugărimea arnăută care se ploconea până la pământ, sărutându-le mâinile ori poalele veștmintelor, și heretisiți de puternicul stăpân, arhontele Samurakis, ocârmuitor al ținutului Brăilei și venetic.

De îndată ce ajunserăm la curte, fusei târât în fața arhontelui, tot cu mâinile legate, ca și cum aș fi putut să omor pe toată lumea. Arhontele, singur, întins pe o sofa umbrită de o viță agățătoare, porunci să fiu dezlegat și goni cu asprime pe cei doi călăi ai mei, care se retraseră de-a-ndaratelea și cu frunțile la pământ.

Ne privirăm drept în albul ochilor; el, foarte liniștit; eu, turbând de mânie. Arhontele era întâiul om de frunte pe care-l vedeam. Barba lui, cănită negru, îmi displăcea, dar restul făpturii sale, subțire și mlădioasă, înfășurat într-o giubea de mătase, era plăcut la vedere. Mâna, împodobită cu inele frumoase, ținea alene un ciubuc de chihlimbar.

El mă întrebă și eu răspunsei pe grecește:

– Cum te cheamă?

– Irimia.

– Fiul lui Cosma?

– Fiul codrului.

Arhontele ridică mâna, cu un fel de dezgust:

– Nu umbla, bre, cu farafastâcuri, chiar dacă ești viteaz. Știu că ești gata să te lași ars de viu, dar altceva aș vrea să aflu de la tine. Ascultă deci: cum nu ai vârsta de-a fi trimes la spânzurătoare, socot să fac din tine un fecior de casă.

– Ce? Un slugoi din fiul…

– … codrului, chiar așa. Așteaptă, asta nu e tot. Prin mijlocirea ta, mai socot să aduci aci pe Cosma și să fac din el omul meu de încredere.

Izbucnii într-un hohot de râs:

– Tu nu socoți decât neghiobii, sărmane arhonte!

Arhontele sări în sus, frângând ciubucul și făcând să trosnească sofaua, dar repede se stăpâni și zise, ca pentru sine:

– Copilul ăsta mă tutuiește și-mi zice sărman. Apoi către mine: Să știi, șoimule mititel, că obraznicilor eu le tai vârful limbei.

Zicând acestea, bătu din palme. Două jivine armate ieșiră ca din pământ.

– Aduceți-mi pe Fără-limbă! porunci el.

Slugoii plecară și se întoarseră însoțiți de-un om cu părul cărunt și cu căutătura de nebun. La un semn al stăpânului, îmi arătă spărtura, cu limba tăiată, care-i ținea loc de gură.

După îndepărtarea acestora, arhontele îmi zise:

– Ai văzut? Cată să vorbești altfel de față cu martori. Aci, un singur om poate să spună tot ce vrea: sunt eu, arhontele Samurakis!

Îi răspunsei, fără să mă tem de amenințarea lui:

– Ești un mișel, arhonte Samurakis, și faci bine că nu te plimbi prin codru: acolo n-ai mai spune tot ce vrei.

Tiranul își râse pe înfundate în barbă:

–Hm! hm! hm! puiule de urs! Aici e tot un codru, codru și ocârmuire, căci pot să făuresc legi, fără să mă primejduiesc.

– Naiba să te ia, cu codrul tău de slugi, cu tot !

– Sunt oameni voinici, ca voi.

– Ca noi? Niciodată! Bivoli, buni să tragă la plug!

– Nu toți! Cei din straja mea sunt bandiți adevărați și străjii acesteia aș voi să-i dau căpetenie pe Cosma, tâlharul ăsta groaznic, care îmi șterpelește cele mai frumoase arămării, cele mai bune arme, precum și preșurile, mătăsurile și cașmirurile cele mai scumpe, pentru ca să le vândă ungurilor. Și de ce n-ar voi să fie căpitanul bandei mele? Ar avea aur, podoabă de vestminte, femei frumoase și chiar sânge de vărsat, după plac.

– Mi-e scârbă de tine, arhonte! Haide, dă-mă pe mâna gâdelui!

– Bagă de seamă, Irimio! Nu mă împinge la mânie!

– Atâta pagubă de mânia ta!

– Vom vedea! îți dau răgaz să te gândești.

El bătu din palme. Javrele apărură.

– Predați pe băiatul acesta muncilor de la făurărie și aduceți-l în fața mea oricând va pofti. Pentru răutățile de care se va face vinovat, eu singur am să-i dau pedeapsa. Plecați!

Meșterul făurar era o namilă de țigan rob, liberat, devenit și mai rob prin libertate. Cu mânecile sumese, cu ochii roșii, cu pieptul gol, plin de

peri cărunți, el mă fulgeră și mă strânse de braț, de credeam că-mi rupe carnea. Stătui neclintit, dar sângele mi se urcă la cap.

– Ăsta-i vulturașul stăpânului nostru? Ha! Ha! Își închipuie că e tot pe vârfurile stejarilor! O să-i tăiem nițel din gheare! Haide, ursulețule, pune mâna pe baros și bate ici, în fieru roșu, dar tare, mă!

Bătui.

– Mai tare, mă, nu te codi, și apleacă-te bine pe nicovală!

Fierarii dimprejur râdeau. Bătui și mai tare în fierul roșu pe care-l sucea neîncetat și mă aplecai peste nicovală, așa cum îmi spusese, căci știam că trebuia să muncesc. Dar iată că, pe neașteptate, țiganul își retrase fierul, ciocanul meu izbește în nicovală și-mi sare în frunte, făcându-mi pe loc un cucui. La isprava asta, râsete obraznice izbucniră în fierărie. Țiganul rânji:

– Așa să-nvață meșteșugul!

– Și așa se dezvață meșteșugul! zisei eu, aruncându-i ciocanul în piept.

Meșterul scoase un răcnet și se prăbuși:

– Alergați iute și spuneți stăpânului! urlă el. Stai tu, tâlharule, am să-ți trag o sută de vine de bou pe spinarea goală!

Trimisul se întoarse cu răspunsul:

– Stăpânul nostru poruncește meșterului făurar să-l treacă pe Irimia la rotărie.

– Asta-i tot ce-a spus? turbă țiganul.

– Tot…, făcu celălalt, cu umilință.

– Paștele și grijania! Parc-ar fi având miere în bumb, tâlharul ăsta, de-l ocrotește stăpânul așa de iute!

Trecui la rotărie, dar nici acolo nu făcui purici. Rotăria fiind lipită de fierărie, țiganul căută numaidecât să se răzbune. Și îmi jucă un renghi destul de urât. Pe când ajutam rotarului să înțepenească o verigă de fier la o bucșă, fierarul, înțeles poate cu rotarul, găsi chipul să înlocuiască veriga rece cu o alta încălzită până la vinețeală, pe care o apucai cu mâna și lăsai carnea pe dânsa. Atunci, turbând de durere și necaz, mă repezii la țigan și-i răsturnai nicovala peste picioare.

El se alese cu un picior strivit, iar eu trebui să îndur „treizeci de vine de bou, pe spinarea îmbrăcată și fără să se crape pielea", cum glăsuia porunca arhontelui. În sfârșit, fusei dat la îngrijitul cailor, unde mă simții mai bine și rămăsei.

*

Doi ani trecură, doi ani lungi și amarnici, în care vreme muream de câte ori mă deșteptam dimineața. Mă gândeam la vorbele lui Cosma: „O moarte fără de sfârșit". Era adevărat. Chiar și norocul de-a mă afla în tovărășia cailor nu-mi aduse nici o bucurie, căci erau dobitoace fără însușiri, ghiftuite de ovăz, îngreunate de osânză, somnoroase ca niște bursuci, aproape tâmpite. Privindu-le, înțelesei că trândăvia îmbelșugată e mai dăunătoare minții decât robia.

Într-adevăr, ca și caii, arnăuții din gardă dormeau și ei de-a-n picioarelea, în ilicele lor cu mâneci largi și spintecate, în șalvarii strânși la glezne, în pantofii cu canaf și sub fesul lor alb, pus pe o ureche, ca o ciupercă, caraghioși de bâlci, împopoțonați cu broderii, horbote, șireturi de aur, cu pistoale și cu iatagane, bune să sperie pe femeile însărcinate. Tembelii ăștia, prostiți de trai bun și somn, veneau uneori pe la grajduri și îmi puneau aceeași întrebare neghioabă:

– Nu te simți tu mai bine aici, decât hăituit prin păduri, ca fiarele?

Le răspundeam:

– Câinele de pază nu poate să înțeleagă viața lupului.

Robii, soții mei de trudă, nu erau nici curioși, nici obraznici; ei își târau zilele muncind, rugându-se și nădăjduind o viață mai bună în cer.

Îi plângeam și-i disprețuiam.

În vremea asta, arhontele mă chemase de trei-patru ori, ca să-mi spună că nu m-a uitat și că așteaptă mereu învoirea mea de-a deveni feciorul lui de casă. Îi răspunsei că îndur mai ușor robia decât ocara. Totuși, mai apoi, la o nouă înfățișare a mea, el mă îmbie să primesc măcar o îmbunătățire a traiului. Primii, dar:

– Fără să-mi ceri nimic în schimb, zisei.

– Nu-ți cer nimic; ce-ai vrea?

– Aș vrea să mă plimb singur, seara, după stingere, prin grădina boierească.

– Vrei să fugi?

– Nu. Îți dau cuvânt de cinste. Dar mă înăbuș, de doi ani de zile, în curtea muncilor, tot culcându-mă odată cu găinile și fără să mai văd un copac, luna, fără să mai aud fâșâitul frunzelor bătute de vânt. Cred că am să mor.

– Ești slobod să te plimbi cu începere de mâine. Îți mai dau o colibă a ta, ca să te culci singur; și poți să-ți ceri mâncarea la bucătăria gărzii.

– Prea bine, zisei.

– Atâta știi tu să mulțumești?

– Dar ce trebuie să fac?

– Să-mi săruți mâna, dacă nu poala giubelei!

– Așa ceva n-am făcut în viața mea!

Arhontele făcu haz de mine, îmi dădu una pe umăr și mă trimise să-mi văd de treabă.

La început, această îndulcire a robiei mele îmi umplu pieptul de voioșie, dar nu pentru multă vreme, căci și aici domnea aceeași nemernicie. Nenumăratele chioșcuri de viță și de hamei; tufișuri de trandafiri și de liliac; plopi răsfirați ca stejarii ori drepți ca brazii, dar ca și arnăuții, ca și caii pe care îi slugăream, tot așa și crângul acesta se înăbușea de lipsa de aer și de trândăvie. În afara lui și de jur-împrejur, un zid, înalt de trei stânjeni, se opunea dobitocește la tot ce era libertate și viață. Nici o pasăre cântătoare. Ciori și vrăbii. Vântul, acest călător înaripat care vorbește oamenilor slobozi în toate limbile pământului, nici nu catadicsea să se coboare în groapa asta de nenorociri; doar vârfurile plopilor îi mai ascultau șuieratul plângător. Luna, ea însăși, se întuneca pe cer când aluneca sfioasă pe deasupra acestui lăcaș de falsă fericire, în vreme ce străjerii se plimbau în sus șin jos, tot așa de nepăsători ca și cum s-ar fi aflat într-un beci, în vreme ce lăutele de la ospățul stăpânilor își miorlăiau bucuria ofticoasă și în vreme ce eu mă strecuram printre trunchii sclivisiți ai copacilor, gândindu-mă la ce era dincolo de zid: Cosma, Ilie și amintiri, al căror alean îmi rupea inima.

Mergeam pe al cincisprezecelea an. Într-o zi de trist septembrie, mare zarvă în curte, mișunare a puiței omenești: arhontele pleca într-o călătorie de-o lună. Fusei chemat de el. Gata să se urce în faiton, îmi șopti, punându-și mănușile:

– Să nu încerci să fugi… Nu-i cu putință. Am dat poruncă să tragă în tine.

– Știu, zisei.

Și cei patru cai o smuciră din loc.

Numaidecât lefegii își luară nasurile la purtare și se umflară în pene, consfințind zicătoarea: „Când pisica nu-i acasă, șoarecii joacă pe masă". N-aveau nici o teamă de umbra de pisoi care rămăsese acasă, un frate mai mare al arhontelui, o momâie, un motan rebegit de prea multă goană pe acoperișurile de altădată.

În lipsa asta a arhontelui, Cosma îmi dădu întâiul semn de viață. Într-o după-amiază, un bătrân turc cu barba albă, un alvițar, se opri dinaintea porții

mari și își arătă marfa. Albanezii tăbărâtă pe alviță. Era zi de sărbătoare. Robii se odihneau, care cum credea. Eu mă aflam lângă zaplazul care despărțea curtea muncilor de cea boierească. Strigătele puternice de: "Alviță! alviță!" pe care le scotea negustorul turc făcură să-mi bată inima aprig. Mă cocoțai pe gard și privii. Da! nu mă înșelasem, era bătrânul Ibrahim, pescuitorul de raci și omul nostru de încredere. El mă văzu și duse mâna la buze, în semn de prietenie sinceră. Apoi, cu o îndrăzneală de necrezut, își deschise drum printre cele două rânduri de străjeri, ce-și lingeau degetele:

– Ei bine, strigă el pe turcește, de ce n-aș duce să guste o bucățică de alviță și băiatului ăla de colo! Îi lasă gura apă!

Și sub nasul arnăuților, uluiți de atâta cutezanță, străbătu curtea cu pas de voinic, întinse alvița și zise tare:

– Na, băiete, mănâncă și tu! Știu că n-ai parale să-ți cumperi, *dar eu îți spun că o să ai negreșit în primăvara viitoare!*

– De unde știi tu c-o să aibă în primăvara viitoare? se răsti la el căpetenia gărzii, când fu din nou la poartă.

– Ei, făcu Ibrahim, am zis și eu așa!… De ce să nu faci inimă bună unui copil, dacă nu te costă nimic? Robii au și ei dreptul la speranță.

Zicând acestea, își puse tanturul cu alviță pe cap și plecă strigând:

– Alviță și speranță pentru gurile amare!…

Fugii în coliba mea, amețit de cuvintele lui Ibrahim: *în primăvara viitoare*. Cuvinte de vrajă! Ziua și noaptea pâlpâiră, sub ochii mei înfrigurați, ca o licărire a speranței de libertate. Dar cum aveam să fiu liberat? Doisprezece arnăuți, schimbați la fiecare șase ceasuri, făceau de strajă. Alți șaizeci se odihneau, petreceau ori dormeau, gata, la un semn, să năvălească cu armele în mâini. Cum îndrăzni-va Cosma, cu cei treizeci de oameni ai lui, să atace o asemenea cetățuie, apărată de ziduri și de armată?

După o lună de la plecare, sosi știrea la curte că arhontele, care era la Stambul, se va întoarce numai după o altă lună și la sfârșitul acestei luni sosi, cu mare tărăboi.

Tărăboiul sta în faptul că nu se întorcea singur și că o femeie îl însoțea.

Toată șleahta de lefegii fu înșirată pe două rânduri, de la poarta ferecată până la pridvorul mare. Arhontele și drăguța lui străbătură parcul, înmuiat și sumbru, zâmbind ca niște suverani, în vreme ce șaptezeci de pistoale, repetându-se de câte zece deodată, fulgerau, cu nevinovăție, cerul plumburiu al acestei toamne. Pitiți dindărătul zaplazului, căutam și noi,

vitele de povară, să zărim ceva printre crăpăturile scândurilor, dar nu văzurăm mai nimic.

Chiar de-a doua zi se spunea din gură-n gură că ibovnica stăpânului nostru era mândră ca una din cele trei sute de cadâne cari populează haremul sultanului.

Timp de trei zile îndrăgostiţii nu dădură nici un semn de viaţă. A patra zi, soare şi vreme rece de noiembrie. Poruncă să ne spălăm curat, să ne punem straiele de sărbătoare şi să ne adunăm, mari şi mici, în curtea de onoare. La nămiezi, ne înfăţişarăm cu toţii. În jurul meu, tăcere şi teamă. În afara pâlcului nostru, garda arvanită.

Un cavas deschise uşile. Arhontele, strălucitor de fericire, apare, susţinând braţul amantei lui, şi amândoi înaintează până la marginea pridvorului. El poartă o alagea de mătase albastră, brodată cu alagrecuri de aur la mâneci şi la poale. Dânsa, o hlamidă de ermelin, iar deasupra frunţii, o diademă de diamante. Părul ei e negru ca abanosul, precum şi sprâncenile, genele şi ochii; iar pielea, oacheşă şi catifelată.

Arhontele ne vorbeşte într-o românească stricată:

– Fromosa domniţa, che vedeţi lângă mine ieşte fidanţata mieo, soţia mieo peste ţinţisprezeţe zile, şi stipuna vostru cu înţepere de astăzi. Domnia-sa ieste pumunteanca; numele seo ieste Floriţica. Lingă domnia-sa, am sa uit naţia mieo, ca sa iubesco la dânsa. Am sa fio rumun. Haideţi, hodiniţi-vă trei zile, muncaţi bine şi beţi vin în sanatatea domnia-sa!

O grohăială de dobitoace, fără glas, umplu aerul cu strigătele: „Să vă trăiască domniţa!" „Să fiţi fericiţi!" „O să rugăm pe Domnul să vă dea sănătate!"

Câţiva se aruncasă cu faţa la pământ şi pupară ţărâna curţii. Alţii plângeau de bucurie, sărmanii. Şi turma se retrase în cocinele ei, ca să găsească nişte jgheaburi pline cu o bălăceală mai omenească, câte-un cinzec de rachiu împuţit şi câte-o oală de vin fără haz. Singură odihna fu mai de ispravă, dar şi ea folosi tot arhontelui, căci timp de trei zile robii săi vorbiră neîncetat de bunătatea stăpânului lor şi se rugară lui Dumnezeu pentru dânsul.

*

A doua zi după această milostivire domnească, târziu în noapte, cavasul veni să-mi spună că sunt chemat de stăpânul lui.

Într-o odaie mică și joasă, cu dușumeaua și zidurile în întregime acoperite cu scoarțe românești, arhontele și Floricica mistuiau în tihnă, lungiți pe două mari blăni de urs, ale căror capete se sprijineau pe suluri de catifea roșie. Patru lumânări de ceară ardeau tainic într-un sfeșnic de argint și amestecau mirosul lor de miere, mirosurilor de cafea turcească și de tutun macedonean. O sobă țărănească, spoită cu var, încălzea încăperea.

Peste tot perne și scăunașe în neorânduială.

Fusei primit ca un om slobod. Fericita pereche sfârșise de fumat narghilelele și când intrai mă întâmpină cu un:

– Bună seara, Irimio… aproape într-un glas. Floricica se rostea într-o grecească desăvârșită.

Frumusețea ei mă înmărmuri. O floare de scaiete, în plină îmbobocire. Gingaș învăluită într-un halat de cașmir portocaliu, care lăsa să i se vadă glezna-i de căprioară, trupul ei era tolănit cu multă cuviință. Obrazul, lunguieț, nu avea nici o urmă de sulemeneală, iar părul, pieptănat pe spate, nici o meșteșugite. Ea mă privi cu ciudățenie, aproape mișcată. Mă simții copleșit de ochii ei mari.

– Irimia, îmi zise arhontele, ai noroc; logodnica mea a aflat de povestea prinderii tale și s-a înduioșat. Dânsa ar vrea să știe dacă-ți cunoști mama. Răspunde-i și fii cuviincios.

– Sunt fiul codrului… Nu cunosc nici mamă, nici tată… Cosma m-a crescut.

Floricica părea că luptă cu un nod în gât. Ea mă întrebă cu glas tremurător, dar gingaș și armonios:

– Știi tu, Irimia, cine te-a dat lui Cosma?

– Nu știu. El m-a găsit în pădure pe când aveam doi ani, m-a pus în dăsagă și m-a hrănit cu must de carne…

La răspunsul acesta al meu, ceva neînțeles se petrecu: Floricica, dintr-o singură sucire a corpului ei de șarpe, se întoarse pe pântece, își înfundă fața în pernă și hohoti în plâns. Arhontele fu mișcat și stingherit de întâmplarea asta:

– Ce e, draga mea? De ce plângi? Și, întorcându-se spre mine: Poți să te duci.

După două zile fusei chemat din nou, la aceleași ceasuri și în aceeași odaie.

Floricica era cam ofilită și îmi zâmbea drăguț. Arhontele, mulțumit, se plimba cu mâinile în buzunarele unei haine largi, îmi zise:

– Iată, Irimio, logodnica mea vrea să te facă feciorul ei, numai pentru slujba ei.

– Da! Irimio, zise dânsa binevoitoare, dar serioasă; vrei să mă servești?

– Cocoană, strigai eu necăjit, am răspuns demult arhontelui că mai bine mor decât să mă fac feciorul cuiva, oricine ar fi!

– Dar te-am lua cu bunătate, ca pe un fiu al… codrului, făcu ea cu blândețe.

– N-am nevoie de bunătatea voastră, și dacă vreți să știți tot, ei bine, aflați că vă urăsc din suflet. Sunteți vrăjmașii mei.

Arhontele voi să vorbească, dar ea îl opri și mă întrebă:

– Și eu sunt vrăjmașa ta, Irimio?

– Și tu, da! Tu ești femeia acelora care vor să omoare pe oamenii liberi! Cu ce drept mă țineți închis aci de mai bine de doi ani, când eu vreau să trăiesc aiurea, cu Cosma?

Dânsa plecă fruntea în pământ și o sprijini în palmă. Arhontele strigă, cu vioiciune:

– Nu vreau să omor pe nimeni, dar Cosma și banda lui sunt niște hoți!

– Tu numești „hoți" pe oamenii care nu vor să fie slugile tale? Ori îți închipui că pământul a fost făcut numai pentru gustul tău?

El se întoarse către amanta lui:

– Ți-am spus, drăguță, că nu-i nimic de făcut cu încăpățânatul ăsta! Plecai. Și aici se opriră încercările lor de a face din mine un slugoi.

Iarnă grea… Amorțire… Crăcile copacilor, chioșcurile se îndoiau sub povara chiciurei și a zăpezii. Curtea era scufundată în tristețe, dar tristețea asta nu se datora numai cumplitei vremi. Credincioasele slugi ale arhontelui ne spuseră că viața acestuia devenise un iad, că Floricica îi făcea zile fripte și că nu trecea zi fără certuri năprasnice. Știrea asta lămuri lipsa oricărei petreceri și amânarea la sfântu-așteaptă a nunții pe care toată lumea o credea apropiată.

Într-o seară, mă aflam în coliba mea, pe care crivățul o zgâlțâia cu furie și priveam la focul din vatră, cu o pătimașă sete de deznădejde. Judecam, pe atunci, ca un om matur și știam să cumpănesc viața și oamenii cu o limpezime pe care încercările trăite mai târziu nu putură s-o întreacă.

Astfel, cu ochii țintă în văpaia flăcărilor, mintea-mi cercetă cu răceală starea mea de fapt. Mă vedeam venit pe lume datorită unei plăceri trecătoare a lui Cosma, una dintr-o mie. Mă vedeam lâncezind printre

dobitoace, datorită voinței lui de-a da piept cu potera, când mult mai cuminte ar fi fost dacă am fi ascultat pe Ilie, care ne sfătuia să dăm dracului contrabanda și să fugim prin bălți. Acuma, un alt gând mă chinuia: bănuiala că Cosma nu suferea îndeajuns de robia mea, că își vedea de traiul lui slobod și voios, sinchisindu-se prea puțin de soarta altora, apropriindu-și tot ce-i poftea inima și râzându-și de viața lui, ca și de-a acelora pe cari îi strivea în juru-i. Și atunci prinsei pică pe Cosma, îl urâi ca pe un dușman.

Un dezgust amarnic mă sugrumă. Viața nu mai avu nici un rost. Închisoare ori codru liber, plăcere ori suferință mi se înfățișară ca niște lucruri deopotrivă de zadarnice.

Focul de crăngi se potolea cu încetul, ca și dorul meu de-a trăi. În clipa asta, ușa colibei se deschise. Floricica apăru.

Era înfășurată într-o lungă șubă de vulpe, cu gulerul ridicat deasupra unui șal care-i acoperea capul și din care chipul reieșea ca o icoană de Sfântă Fecioară. Ochii, scufundați în orbite, și fața brăzdată de suferință, mă înduioșară. După ce se scutură de zăpadă, căzu sfârșită pe marginea patului meu netrebnic… Mă grăbii s-o poftesc pe scăunaș, lângă foc… Ea tăcu, ca și cum n-aș fi spus nimic și mă privi… O privii… Ne privirăm îndelung. .. Apoi, îi întorsei spatele și n-o mai luai în seamă; o uitai. Ce e un frumos chip de Sfântă Fecioară, într-o șubă de vulpe, când ai cincisprezece ani și lâncezești în robie?

Într-un târziu, două mâini, mai catifelate decât cea mai plăpândă catifea, îmi cuprinseră obrajii, pe la spate. Floricica se tângui cu cuvinte insuflate de Dumnezeu și cu un glas care venea din cer:

– Fecioraș al codrului!… Fecioraș din dragoste! Tu ești rodul închipuirii. Ești frumos; ești priceput; ești mândru și vrei mai curând moartea decât robia… Te veștejești într-o colibă ocolită de ziduri înalte, când tu ai drept la palatul fără stavilă, pe care tufele îl durează pe munți… Ochii tăi se pironesc pe o ticăloasă văpaie de crăngi, când ar trebui să se oglindească în pojarurile codrilor… Și de pe înălțimile unde plutesc vulturii, te-ai prăbușit într-un grajd… Dar poate că e drept să fie așa: copiii ispășesc deseori păcatele părinților lor.

– Cine ești tu, fermecătoareo, care crezi că copiii trebuie să ispășească păcatele părinților lor?

– Eu sunt aceea care a căutat *fericirea întreagă*, care a voit să viseze cu ochii deschiși în soare și care și-a ars ochii!

O răsuflare parfumată îmi atinse obrazul; buze înfrigurate îmi sărutară fruntea și Floricica dispăru așa cum venise. Focul adormi… Coliba se întunecă.

*

Blând sfârșit de martie… Nevoie de-a te întinde, de a căsca și de-a asculta ciocârlia. Dar nici fulg de ciocârlie la curtea arhontelui Samurakis. De la cele mai mici gângănii, care furnicau pe pământ, de la robi, cai și arnăuți, care pârțâiau de-a valma ori pe rând, și până la arhontele însuși și la Floricica lui, toată lumea asta simțea trebuința de a ieși din crăpăturile ei și de-a se mișca afară.

Arhontele nu se mișca prea mult; în schimb slobozea neîncetate și puternice râgâieli de porc ghiftuit cu porumb, căci stătea lungit pe o sofa pusă în pridvor și mistuia la aer de primăvară. Ochii lui, pe jumătate închiși, se pironiseră pe intrarea cea mare, păzită de uriașii săi armați. Mai la o parte, Floricica broda batiste, iar eu, între dânsa și arhonte, le vorbeam de munți, de șesuri, de codri, de tot ce îmbie la viață, căci tot rânind la băligar și degerând într-o colibă, înțelesesem că e mai bine să ții tovărășie unei ibovnice de arhonte și să te culci într-un palat. Da, mă învoisem; sfârșești mai totdeauna prin a te învoi, când ți se freacă prea mult spinarea cu o țesală. Dar nu făceam nici o slujbă și nimănui. Făceam pe micul arhonte, în necazul arnăuților și spre uluiala robilor.

Boierul îmi asculta pălăvrăgeala și era îngăduitor.

– Ia spune-mi, Irimio, Cosma n-are frică de potera mea?

– El își bate joc de potera ta.

– Dar tot o să-l prindem noi odată, și atunci grozavul Cosma va avea să aleagă între ștreang și slujba mea.

– Nu te va sluji; ștreangul îi va părea mai dulce.

– Ce gogoman! Și de ce i-ar fi așa de greu să slujească pe un domn ca mine? L-aș privi ca pe un om liber, numai ca să am pe Cosma la curtea mea.

– Arhonte, oamenii liberi n-au domni, și domnii nu pot să aibă oameni liberi la curțile lor: e ca și cum ai voi să vâri un pepene într-o sticlă.

– Ei bine, dacă e așa, am să-l spânzur!

– Când l-ăi prinde…

Sub căldura soarelui, aburi se ridicară de pe pământul umed. În fața porții apărură doi oameni. Erau doi din acei călugări călători de la Ierusalim

ori de la Sfântu Munte, foarte numeroși în țară, care cerșesc pentru mănăstirile lor. Înalți și voinici, ca arnăuții, ei purtau plete și bărbi lungi și roșcate, aveau fețele arămii, sutanele în zdrențe, cizme pline de noroi și erau încărcați cu dăsage. Unul ținea la subsuoară cutia de tinichea, pecetluită și încuiată cu lacăt, în care se pun banii; celălalt, cel mai voinic, purta condica în care se înscriu obolurile și numele celor cu inimă creștinească. Acesta din urmă strigă pe grecește, cu glas puternic, de îndată ce zări pe arhonte în pridvor, și graiul lui făcu pe Floricica să îngălbenească, iar eu recunoscui pe Cosma și pe Ilie:

– Fericit fie multrenumitul prin mărinimia lui arhonte Samurakis! Fericită fie nobila lui soție, cea mai virtuoasă femeie de pe pământul românesc! Ca niște smeriți slujitori ai Domnului, cum suntem, petrecându-ne toată viața în posturi și rugăciuni pentru slava lui Dumnezeu și odihna sufletelor, venim, cu frunți plecate, să cerem marelui arhonte îngăduința de-a ne lăsa să-i sărutăm poala halatului, știind că niciodată om n-a bătut la ușa lui fără să iasă încărcat de daruri!

Străjerii, obișnuiți cu asemenea musafiri, rămaseră nepăsători și priviră statura uriașă a vorbitorului. Arhontele se ridică, zâmbitor și măgulit:

– Fiți bineveniți, cucernici călugări! Și apropiați-vă!…

Cu o prefăcătorie de care nu i-aș fi crezut în stare, Cosma și Ilie se aruncară la picioarele arhontelui. Îi privii de aproape: erau de nerecunoscut. Făcându-mi cu ochiul și mișcând din mustață, Cosma adăugă:

– Cer cu umilință iertare iubitului domniilor-voastre fiu de a-l fi uitat să-l herestisesc; fericit fie și dânsul și să-i dea Domnul înțelepciunea tatălui, zile lungi și moștenitori care să ducă în vecii vecilor numele de Samurakis!

– Vă mulțumesc, bravii mei, pentru bunele voastre urări. Fiți, timp de trei zile, cinstiții mei oaspeți, găzduiți și slujiți cu bunăvoință. Pentru care mănăstire strângeți bani?

– Pentru mânăstirea Sfântu Gherasim de la Sfântu Munte, răspunse Cosma, mâncând din ochi pe Floricica, ce-și întorcea privirea ca de la soare.

– Ciudat! făcu arhontele. N-am mai văzut călugări ca voi; n-ai zice că vă petreceți zilele în posturi și rugăciuni, ci mai curând s-ar zice că înghițiți boi întregi și beți râuri de vin!

– Sfântul Duh, de care suntem purtători, e cea mai bună hrană a noastră, arhonte!

– Minune adevărată! Nu știam că Sfântul Duh e așa de hrănitor. La ce slujesc banii, atunci?

– O, arhonte! zbieră Cosma: cu banii noi durăm biserici Domnului și le întreținem, cumpărăm untdelemn pentru candele, lumânări, tămâie, precum și vestminte în aur pentru mucenicii credinței creștine… atâtea lucruri sfinte trebuincioase odihnei sufletului nostru!

– Ei bine, pentru odihna sufletului nostru vă dăruiesc patru galbeni împărătești. Arhontele vârî banii în gaura cutiei, pe care o ținea Ilie; apoi luând condica, își iscăli numele.

– Ia te uită! făcu el, citind iscăliturile celorlalți donatori: ați fost la cârc-serdarul Mavromihalis, la arhontele Cuțarida… Și ei nu v-au dat decât zece zloți de argint? Ce zgârcenie!

– Adevăr grăiești, darnice arhonte! Fiecare își cumpără în cer locul ce-l crede de cuviință.

– Al lor n-are să fie prea cuviincios!

– Amin! Singur strălucitul nume la domniilor-voastre va fi săpat cu litere de aur pe marmora din altarul mănăstirii, unde se află icoana Sfântului Gherasim, împodobită cu vestminte de aur curat, cântărind treizeci de kilograme. Și ca să vă dau o dovadă de recunoștința noastră, voi rosti un *Chririacodromion*[1].

Retrăgându-se trei pași, cu pieptul scos afară, barbă și sutană-n vânt, jeratic în ochi, Cosma tună:

– O singură dată trăiește omul pe pământ! Și pământul e al nostru. Pentru noi l-a făcut Domnul! Pentru noi, rodul arborelui și umbra lui. Pentru noi, raza soarelui, zeama strugurelui și carnea berbecului. Pentru noi, crângul cu pini și mândrele ciobăncuțe, cu sânii împietriți de vânturi, cu ochii cutezători și cu dorințele nemăsurate. Pentru noi, tot ce se înfățișează vederii și din toate trebuie să gustăm: Domnul a voit-o, și omul are nevoie. Dar nenorocire ăluia care și-o însuși mai mult decât poate să muște cu cele două rânduri de dinți ai săi! Semenii săi vor fi lipsiți de partea ce li se cuvine, și Domnul se va mânia. Atunci El va trimite ciuma în palatele cu ziduri de cleștar; va slobozi pe întemnițații din fortărețe, care vor pârjoli orașele strălucitoare și va face în miez de noapte să răsară bandiții codrilor în odăile de culcare ale boierilor, păziți de slugi armate până-n dinți!…

– Oprește! strigă arhontele, ridicându-se; nu-mi place cazania asta! Și întorcându-se către mine: Du-te, Irimio, și condu pe călugării ăștia la cazarmă. Să rostească mai bine o blagoslovenie deasupra armelor mele, pentru ca să iasă totdeauna învingătoare în lupta cu bandiții!…

Coborâi scările, urmat de călugări, cu dăsagii în spinare. Arnăuții se înșiruiră după noi. Și de îndată ce ne aflarăm în cazarmă, slugărimea tăbărî pe ei, cu întrebările:

– Aveți lucruri sfinte de la Muntele Athos? Cruciulițe? Mătănii? Lemn sfânt?

– Avem de toate, zise Cosma, scotocind în dăsagi. Iată untdelemn care a ars în candelele Sfântului Gherasim și care vindecă orice boală, numai cât ungi partea dureroasă. Iată mărgean găsit în mațele peștilor de mare; el face iubeață pe orice femeie care-l poartă în sân. Iată lemn sfânt, tăiat din crucea pe care a fost răstignit Mântuitorul; e cel mai bun talisman împotriva gloanțelor. În sfârșit, am buruieni de leac, cruci de sidef și de fildeș.

Cu banii în mână, arnăuții dădură buzna la cumpărat. Și Cosma le împărți cu dărnicie fleacurile făcătoare de minuni.

Ospățul din seara aceea, la cazarmă, fu de pomină. Bine primit de arhonte, Cosma știu să câștige încrederea gărzii, cu vorba sa caldă, cu povestirile-i hazlii de la Sfântu Munte și chiar cu glume dezvelite, care nu prea erau bisericești. Pentru întâia oară vedeam pe arnăuți uitându-și menirea lor ticăloasă și devenind mai omenoși; râdeau cu toții de se prăpădeau.

Bucatele veneau cu nemiluita. Vinul curgea gârlă. Când fu în toiul veseliei, Cosma se încruntă deodată și zise:

– Flăcăilor! înainte de-a merge mai departe, datoria mea e să vă amintesc că stăpânul m-a însărcinat să citesc o liturghie pentru izbânda armelor voastre împotriva bandiților. Pentru asta va trebui să le scoateți pe toate afară și să le îngrămădiți sub ferestrele arhontelui; îndată ce va apare luna pe cer, le voi rosti binecuvântarea. Haideți să ne descotorosim de corvoada asta. Pe urmă vă voi da să gustați din mastica mea de Hio.

Grecimea fu lovită de căpială:

– Mastică Hio? Aveți mastică? *O, Hio! O, patrida lui Homiros!* O, mastică fără pereche! Ce chilipir pe gurile noastre!

În mai puțin timp decât ar trebui pentru ca să fumezi o țigară, flinte, pistoale, iatagane fură puse claie peste grămadă sub ferestrele arhontelui. Atras de zgomot, stăpânul deschise și întrebă:

– Ce e tărăboiul ăsta?

– Pregătim de blagoslovenie, arhonte, răspunse Cosma.

– Să vă ia dracii cu blagoslovenie cu tot! O să-mi smintiți cremenele și cocoșii armelor!…

– Nu-i nimic, arhonte! O dată blagoslovite, flintele vor lua foc chiar dacă le-ați încărca cu rumeguș de ferăstrău în loc de pulbere!

Năzbâtia asta făcu să râdă toată lumea.

Și iată ce se petrecu apoi. Reintrați în cazarmă, Cosma scoase din dăsagă două ploșci de câte trei oca fiecare.

– Băieți! Mastica asta e lacrimă de Hio, dar de-abia ne vine câte o înghițitură de om, căci Dumnezeu n-a voit să facă râuri de mastică în insula Hio. Haideți, aduceți gamelele!

Și în fiecare gamelă el drămuia porția cuvenită. Apoi, Cosma și Ilie, cu ploscile în mâini, arnăuțimea cu gamelele, strigară cu toții:

– Pentru ortodoxie! Pentru sănătatea arhontelui și a gărzii lui! Pentru izbânda armelor lor, *eviva!*

– *Eviva!*

Băură.

– Acum ne ducem să dăm și oamenilor de strajă, să guste din cea mai rămas în plosci, zise Cosma.

Ieșiră afară. Cosma mă apucă de mână:

– Du-te și adu două brațe de surcele, tot atâtea lemne și o tinichea cu untdelemn -și pune totul lângă grămada de arme!

– Dar…

– N-avea nici o grijă! S-a isprăvit. Nu mai avem de făcut decât partea ușoară.

Noapte de gheenă, noapte ucigătoare în plină revenire a firii… șaptezeci de oameni, voinici să sfarme pietre în mâini, se prăvăleau în dreapta și în stânga, ca niște trunchiuri retezate. Pe cele două nesfârșite paturi de scânduri, așternute cu velinți, care se întindeau de-a lungul pereților cazărmii, precum și pe dușumea, trupuri omenești, menite să se bucure de viață, se zvârcoleau cu gurile încleștate și pline de clăbuci, cu ochii ieșiți afară din orbite, în mijlocul rămășițelor respingătoare de bucate și al vărsăturilor. Urletele lor ar fi deșteptat și morții. Plopii desfrunziți și umezi păreau că se cutremură de groază în tinda palatului, doi greci fioroși, singurii care n-au voit să bea din mastica blestemată, zăceau în sângele lor, înjunghiați.

Cosma deșertă tinicheaua cu untdelemn peste vreascuri și găteje și dădu foc. Flăcările cuprinseră grămada de arme. Geamurile de la odaia stăpânului

luciră. Și pătrunserăm la arhonte.

El era în pat, alături de Floricica, care avea fața albă ca varul. Văzându-ne drepți, ca niște judecători, arhontele se crezu în prada unui vis urât, sări în sus, frecându-se la ochi, și întrebă:

– Ce este? Cum ați intrat aici? și de ce?

– Încă o minune a Sfântului Duh, arhonte; am venit să-ți sfârșim cazania, răspunse Cosma scoțând pistoalele.

– Tâlharii!…

– Ți-am spus: *…și El va face, în miez de noapte, să răsară bandiții codrilor în odaia de culcare a boierilor, păziți de slugi armate până-n dinți…* ți-amintești arhonte?

– Hei! Arvanitachia ! Arvaniților! La arme!

– *… Și atunci, boierii zadarnic vor striga în ajutor! Atunci vor afla că tot ce vine prin puterea altora se duce odată cu puterea altora!*

– Cine ești tu, călugăr blestemat? Banditul s-a făcut popă?

– Nu, arhonte! Popa a fost totdeauna bandit.

…………………………………………………………

Pe drumurile lăturalnice, care taie de-a curmezișul spre șoseaua națională a Călărașilor, și în noaptea aceea neagră ca păcura, caii noștri înaintau cu greu unul după altul. În frunte, Cosma spunea Florichii, care călărea lângă el:

– Sânii tăi se vor învârtoșa, biciuiți de toate vânturile pământului. Trupul tău se va scălda în puhoaie, se va zbici la soare și florile câmpiilor îl vor îmbiba cu mirodeniile lor… Și vei fi iubită de Cosma…

Apoi, oprindu-se din mers, privi spre acareturile arhontelui Samurakis, învăluite de flăcări și murmură cu cruzime:

– Un cuib de năpârci mai puțin…

*

Timp de-o săptămână întreagă coborârăm spre miazăzi, ferindu-ne de drumurile mari. Copitele cailor se înnămoleau în pământul desfundat al țarinelor. Ploi mărunte ne sileau uneori să stăm, cu ceasurile, pitulați sub cele două corturi ale noastre. Atunci deveneam ursuzi. Dar soarele revenea - vânturile călduțe ale lui april ne umflau ghebele - și iată-ne din nou voioși.

Prefăcut în cioban, Ilie se ducea prin sate să cumpere vin și pâine. Vânam iepuri. Noaptea, ascunși prin crânguri ori prin stufișul bălților,

făceam de strajă pe rând și vedeam de focurile cari ardeau dinaintea conurilor.

În tot lungul călătoriei, Cosma nu-mi puse o singură întrebare asupra traiului meu la curtea arhontelui. El se ținea numai de Floricica lui. Fusei jignit de purtarea asta. Într-o seară, în timpul unui popas în bălți, întrebai pe Ilie:

– Făcutu-și-a cel puțin sânge rău, în ăști doi ani, gândindu-se la soarta mea?

– Nu prea.

– Atunci n-are inimă!

– Ba da… Dar mărinimia lui e ca a vinului: ea nu încălzește decât pe cei de față. Încălzește și îngheață: sunt cele două fețe ale lui Cosma.

Ilie părea sugrumat. De-abia îi auzeam glasul. Mai puțin stingherit decât al fratelui său, glasul lui Cosma se auzea din cortul lui:

– … O, Floricico, tu ai să fii cea mai iubită!…

Ilie zâmbi cu amărăciune. Ochii săi luciră în întuneric, oglindindu-se în flăcările focului care ardea la picioarele noastre.

– Irimio! făcu el, ca într-un geamăt, apucându-mi o mână și vârându-și barba în pieptul meu: Irimio!… Cosma e un diavol! L-ai auzit tu ce spune femeii? Ei bine, nenumărate sunt femeile cărora l-am auzit spunându-le aceleași vorbe. Și, Sfinte Dumnezeule, să mor dacă vreodată a fost drept cu ele! Da, cu toate a fost drăgăstos și gingaș, ca un turturel; darnic ca ploaia care adapă țarina arsă de soare. Și cu toate a fost nemilostiv ca un cotoi; iar în fața lacrimilor lor, nepăsător ca moartea.

Ascultă, Irimio, povestea pe care am să ți-o istorisesc. Vei înțelege mai bine.

Cam la un an după ciocnirea cu potera, când fuseși prins, ne-am dus departe în Moldova, să răzbunăm pe locuitorii unui ținut îngrozit de un gospodar hain. Așa cum făcea de obicei, Cosma se despărți de tovarășii noștri, și numai noi doi, prefăcuți în marchidani ceaprazari, pătrunserăm într-o seară în conacul despotului. Garda lui se dusese să îngroașe rândurile unei potere trimise să dea goană unui haiduc viteaz, care semăna moartea printre gărzile țării moldovenești. Răvașul asupriților glăsuia: „Veți găsi la curte vreo douăzeci de slugi fricoase, pe care vă vom ajuta să le legați fedeleș". Ceea ce și găsirăm: cât de-a le lega, fu mai gata să se-ntâmple dimpotrivă, căci de cum lăsarăm jos samarele, o fată de cojan, cu inima în palmă și cu ochii vrăjitori, veni să dea foc patimei lui Cosma și să ne

încurce ițele. Ducându-ne la o căpiță de fân unde aveam să ne petrecem noaptea, ea zise lui Cosma:

– *Marchidane*[2] *ceaprazar. Cu iataganu-n pazar*[3]… să nu-mi omori stăpânul, că mi-a făcut mult bine!

Cosma strigă:

– Spune-mi, fetișcană venită pe lume odată cu cireșile coapte, când poiana ne îmbie la tolăneală și când păsărelele se prăsesc, spune-mi ce bine ți-a făcut păgânul și-oi uita numărul nelegiuirilor lui și menirea mea răzbunătoare din noaptea asta.

– Da, Cosmo, să uiți tot, căci stăpânul meu m-a scăpat din ghearele unui hultan și m-a îngăduit la curtea lui, fără să mă atingă cu un deget: „Vei trăi aici în voia ta, vei îndrăgi pe cine ți-o plăcea", mi-a zis el. Hulturul e logofătul lui; și cum astă-seară e lună nouă, mâine în zori va veni pe drumul ce-l vezi în față ca să aducă stăpânului său dijmă și plecăciune. El călărește totdeauna singur. Dute, ieși-i în cale; și zburătura pe care o meniseși stăpânului, trimite-o în rărunchii slugii! și ia-i aurul.. Și cumpără cu el boi țăranilor sărăciți… Apoi, mă fac roaba ta.

În noaptea aceea, bând tutun și cătând la stele, zisei lui Cosma:

– Ai să faci, Cosmo, așa cum te povățuiește diavolița?

– Am să fac, Ilie, așa cum mă povățuiește, căci mi-e dragă diavolița și o vreau.

– Și ai să urmezi deci nevrednicia…

– Am să urmez chiar și pe dracu…

– Și ai să-ți pui viața în joc, ca să lovești răul la picioare, în loc să-l lovești la cap?… Cosmo, tu ești voinic, dar n-ai dreptate!…

– Ilie, tu ai totdeauna dreptate, dar dreptatea ta mă plictisește: scoală-te în picioare!

Mă sculai. Cosma îmi sări în cârcă și mă învârti în jurul căpiței, până ce pierdui răsuflarea și mă prăvălii. Atunci ne reluarăm locurile.

– Grăiește-ți acuma dreptatea ta, Ilie.

Zisei așa, în vreme ce Cosma, tot ascultându-mă, se izbea năpraznic cu pumnii în piept:

– Cosmo, nu poți fi viteaz numai pe jumătate… Tu treci drept un viteaz… Oamenii te sfințesc… Dar tu nu ești viteaz și nu sfințești nimic… Ori sfințești prea multe locuri deodată. Iată un ținut care va spune mâine, după plecarea noastră: „Cosma a venit să omoare balaurul ținutului nostru și n-a omorât decât un șarpe. Să fie oare din pricină că șarpele a voit să

mănânce un viermușor și că viermușorul plăcea lui Cosma?" Așa va spune ținutul… Și va fi drept… Și tu vei fi nedrept… Și un viteaz nu trebuie să fie niciodată nedrept.

A doua zi, în zori, ne aflam ascunși în dosul unei dracili de pe marginea drumului pe unde avea să treacă șarpele. Viermușorul era cu noi. Cosma o alinta de zor și își clefetea balele poftei, căci, vai, viermușorul ăsta era rupt din soare, era scânteia de jăratic muieresc care dă foc pulberei bărbătești.

– Te visez, Cosmo, din pruncie!

– Și eu te caut, flacără, de când lumea!

– Dar ai să-l ucizi pe omul ce ți-l voi arăta acușica?

– Am să-l ucid, da; căci îmi ard urechile și-mi zvâcnesc tâmplele. .. Și câtă vreme vei face să-mi ardă urechile și să-mi zvâcnească tâmplele, voi ucide, vinovat și nevinovat, tot ce-i pofti!

– Ce viteaz ești, Cosmo!

– Viteaz, fetică, viteaz până la poalele tale!

Și iată că un om trece călare, mergând la pas. La oblânc, o traistă; iar el, cu jiletcă și cu capul gol, fluieră voios, voioșie de om mândru și țeapăn. Deodată, tresare, se oprește, întoarce capul în toate părțile și duce mâna la pistoale; auzise o sforăială a cailor noștri, ascunși în crângul vecin.

Dar neliniștea lui e de scurtă durată, căci fetica închide ochii și își acoperă fața cu șorțul, pe când Cosma ia pe călăreț la ochi și îl fulgeră de la doi pași.

Omul se prăbușește, calul o ia la goană… Pe drumul poleit de răsăritul soarelui, dobitocul aleargă înspăimântat, târând cu el trupul stăpânului său, al cărui picior e prins în scară, în vreme ce capul, sfărâmat, mătură țărâna.

Cosma se înfățișează diavoliței:

– Ești mulțumită, codano? Ce mai vrei? Vrei să-mi ucid fratele? Vrei să-mi ucid calul, care mă așteaptă nerăbdător? spune-mi ce vrei?

– Te vreau pe tine, Cosmo…

– Mă vei avea, veșnicie. Mă vei avea, câtă vreme urechile îmi vor arde și tâmplele îmi vor zvâcni!

Un țăran bătrân ne aduce caii. Cosma îi dădu patru pungi cu galbeni:

– Asta-i tot, Cosmo?

– Deocamdată tot, prietene!

– Crezi că ți-ai făcut toată datoria?

– N-am nici o datorie: mărinimoșii nu datoresc nimic și nimănui.

Încălecarăm… Cosma călărea în frunte, purtând pe grumajii calului veșnicia lui de-o zi. La vreo douăzeci de pași în urmă, veneam și eu, tăcut, gândindu-mă la pustiul omenesc.

……………………………………………………………

Pe drumuri de pădure, pietroase și neumblate, când ramurile scuturau mari picături de ploaie peste capetele noastre, precum și de-a lungul nesfârșitei câmpii, când dobitoacele spintecau aerul, coboram neîncetat spre vărsătura Siretului.

Într-o seară tăbărârăm la marginea unui codru, bunget fioros, pe care nu trebuia să-l înfruntăm noaptea. La poalele lui, hăt în urma noastră, nețărmurit șes țelinos, în care Dumnezeu sădise cele mai gingașe floricele de dragul fluturașilor săi recunoscători. Și pe când ne odihneam trupurile ostenite, iată că luna plină se înalță pe bolta cerească, umple codrul de taine, câmpia de greieri și sufletul lui Cosma de nelegiuire.

Da, în seara aceea Cosma fu nelegiuit cu mine, crud ca un dușman, căci îmi ceru să cânt din fluier pentru diavolița lui, când știa bine că nu cântam decât pentru Dumnezeul meu și pentru libertatea noastră.

Ea zisese:

– Dacă un bucium ar răsuna în ceasul ăsta, cerurile s-ar deschide și îngerii Domnului s-ar coborî să cânte slavă!

Cosma tresări și îmi înfățișă obrazu-i luminat de lună: era un obraz roșu și buhăit, ca și cum ar fi suflat multă vreme în foc. Înțelesei apriga-i rugă, dar lăsai ochii în jos și tăcui, căci îmi fierbea sângele.

– Cântă, Ilie!

– Pentru cine să cânt?

– Cântă pentru veșnicie!

– E cam scurtă veșnicia ta, Cosmo…

– Scurtă, Ilie, dar iute ca fulgerul care pârjolește pământul.

Scosei buciumul de la cingătoare; îi umezii găurile; cântai…

Și de îndată ce întâiele sunete înfiorară întunericul nopții, cerul se deschise, îngerii cântară slavă, căci glasul diavoliței izbucni ca un zăngănit de arămuri, mai duios decât glasul privighetorii. Părul mi se zbârli sub căciulă; degetele-mi alergară drăcește de-a lungul buciumului; iar biata mea minte crezu cu tot dinadinsul că iadul trebuie să fie mai dumnezeiesc decât raiul și că un diavol ce cântă e mai cucernic decât un înger ce se roagă.

Sunt crăiasa din poveste.
Sunt cu dat, nu cu luat.
Dumnezeu despot nu este,
Sufletu-mi nu-i cu păcat…

Astfel cântă diavolița… Și viersul ei înăbuși freamătul codrului și țârâitul greierilor. Atunci îmi uitai legea, trădai pe Domnul meu și cântai cu turbare. Cântai până când șiroaiele de nădușeală sărată veniră să-mi ardă ochii. Apoi, când încetai din cânt și-mi ștersei fața asudată, văzui că nu mai era nici urmă de Cosma, nici urmă de diavoliță și că mă aflam singur, învăluit în noapte și în tăcere, singur, cum suntem toți pe pământ.

…………………………………………………………

Ne urmarăm calea pe neîndurată vreme ploioasă. Oameni și dobitoace eram înmuiați ca niște șobolani ieșiți din apă. Ca să-și ocrotească odorul, Cosma se lăsă în jiletcă și aruncă pe dânsa toate vestmintele sale. Noaptea o petreceam prin peșteri. Atunci Cosma era de o sârguință fără margini. Alerga după uscături, aprindea focuri strașnice, fierbea ceaiuri de izmă cu miere sălbatică, usca straiele ude leoarcă și, gol până la brâu, se punea să frece armele și să le încarce cu fultuială proaspătă.

În sfârșit, ajunserăm la țintă, vărsătura Siretului, locul blestemat unde, cu un an în urmă, a trebuit să ne răfuim cu potera din nelegiuirea podarului. Acum venise ceasul ca nemernicul să ne plătească pâra-i.

Socoteala lui fu regulată la iuțeală; dar lucrurile se încurcară, datorită ițelor încâlcite ale soartei, și nenorocirea fu îndoită.

Pitulați câteșitrei într-o groapă din preajma podului umblător, Cosma pândea, cu arma gata, ivirea trădătorului, pe când caii pășeau într-un frunziș vecin. Femeia, a cărei stea pătimașă avea să apună în ziua aceea, întrebă:

– Ce facem aici, Cosmo?

– Ai să vezi numaidecât; am o datorie de plătit.

– Ai obiceiul să-ți plătești datoriile?

– Uneori, da…

Podarul apăru, cu mâinile în buzunare, se cârmi într-o parte, se cârmi într-alta, apoi veni drept spre pușca lui Cosma, ca să se îndeplinească ce-i era scris în frunte. Dar în clipa însăși când Cosma îl luă la ochi, femeia îngălbeni, îi apucă brațul și strigă:

– Nu trage! E frate-meu!

Vânăt de mânie, Cosma o răsturnă cu patul armei.

– Frate-tău? O fi! Dar, dușmanul meu!

Și trânti pe podar, care prinsese de veste prea târziu. Soră-sa îi alergă în ajutor când el nu mai avea nici o nevoie, se aruncă pe trupul lui și boci. L-a apropierea noastră se sculă dreaptă, în fața lui Cosma:

– Mi-ai ucis frățiorul!

– Am ucis un spion! și ce credeai tu? Că n-am să mai ucid decât logofeți?

– El m-a scăpat din ghearele logofătului… Mi-a făcut cel mai mare bine!…

–Ș i mie, el mi-a făcut cel mai mare rău, m-a dat pe mâna poterei!

Nenorocita îngenunche lângă fratele neînsuflețit și se rugă. Ne duserăm să ne luăm caii. Când furăm înapoi, Cosma depuse lângă ea o pungă de galbeni și zise veșniciei lui de-o săptămână:

– După ce vei sfârși de rugat, îngroapă-ți fratele; apoi du-te și îngroapă-te tu însăți într-o chilie, și acolo continuă a ruga pe Dumnezeu, care-ți va face pe plac, fără trudă și fără pagubă, căci el are frați ca al tău și nu se teme de spioni.

Puțin în urmă, pe când ne depărtam în goana cailor, Cosma îmi zicea cu încredințare:

– Femeia e făcută să întoarcă soarta omului pe dos!…

*

Ilie tăcu. Fața lui, slab luminată de vâlvătaia în descreștere, mărturisea o uimire copilărească:

– Cugetă, Irimio, la toate întortocherile astea ale vieței… îmi zise el, drept încheiere.

Și înfășurându-se în ghebă, se trânti pe un maldăr de papură.

Rămăsei singur sub cortul pe care un vânt ușor îl făcea să plescăiască întocmai ca valurile. Nu-mi era somn. Mintea mi se ducea la toate câte trăisem, pe când auzul se trudea să prindă vreo vorbă în cortul vecin, dar n-auzii decât foșnetul pustietății.

Turburat, ieșii să fac câțiva pași pe-afară și atunci mi se păru că timpul se oprise din mers.

Vrajă… Pace veșnică… Împărăția stufului și a paparei, a murelor, a puzderiei de broaște pitite pe foi de nufăr; a nagâțelor dormitând cu un ochi deschis; împărăția senină a țânțarilor, neturburată în clipa aceea de către om,

gusta din fericirea noptatică a dăinuirii. Auzii un pește zbătându-se la suprafața apei. Un cocor clămpăni prelung din plisc, pe când un uliu sfâșia întunericul cu puternica-i batere din aripi. Și sub dulcea adiere a unui vânt ușor, nenumăratele spice flocoase ale pipirigului semeț se plecau într-o parte și într-alta, mulțumind Domnului în tăcere.

Judecata îmi amorți… Devenii una cu pustiul…

…………………………………………………………

O mână grea, ca plumbul, mi se puse pe umăr și făcu să mă cutremur: Cosma era dinainte-mi, grozavă namilă neagră. Bogata-i chică se odihnea în neorânduială pe grumaji. Mustățile și barba, încâlcite, obrazul păros, precum și sprâncenele-i stufoase îi acopereau aproape toată fața. Nu-i vedeam decât nasul cărnos și doi ochi mari, care îmi părură buni și mulțumitori. El îmi zise, cu un grai adânc și mlădios:

– Bună vremea, Irimio, flăcăule, slobod?… Veghezi, veghezi la fericirea lui Cosma, ceea ce e bine; dar ceasul odihnei tale a sunat… Hai, du-te! Cosma te înlocuiește.

– Te înșeli, Cosmo; nu veghez la fericirea ta, ci trăiesc cu balta.

El făcu un pas înapoi:

– Asta-i și mai bine; întâi *tu*, și apoi *eu*; e scris în lege!… dar ia spune-mi: nu cumva îmi porți vo pică?

– Da, îți cam port.

Cosma căscă și se întinse. Sub larga desfășurare a brațelor sale, pământul păru să se micșoreze.

– Când ai ciudă pe o ființă dragă, cel mai bun lucru, ca să te descotorosești de mica dușmănie și să treci repede la dragoste, e să-i tragi pe loc o bătaie, căci mânia care roade cu încetul e mai dăunătoare decât lovitura de pumn dată cu iubire. Iată un piept plin de atâta voioșie, că nici cu ciocanul nu l-ai sfărâma: izbește, Irimio!

Îi pălii una din toate puterile. Cosma nu crâcni.

– Lovește tare!

Lovii, roșu de mânie.

– Și mai!

Ridicai pumnul… Dar fața asta bucuroasă, pieptul ăsta de urs… Și mai ales brațele astea întinse ca niște aripi, gata să-mi cuprindă trupul… Nu!

Mă zvârlii la pieptul lui și-mi ascunsei obrazul în blana-i de peri cari miroseau a sudoare bărbătească. Cosma mă strânse cu drag și-mi dezmierdă

capul.

– Ce ai tu, Irimio? Ce ți-am făcut?

– Ești prea fericit, Cosmo, și fericirea ta mă lasă prea singur.

El nu răspunse numaidecât. Simții brațele alunecându-i de-a lungul corpului, pe când îi ascultam inima, bătând ca niște ciocane. Apoi, așezându-se turcește, mă pofti lângă el, își aprinse luleaua și-mi spuse cam următoarele:

– Fericirea lui Cosma, dragul meu, nu poate să lase pe ceilalți decât singuri și deșerți. Ea e ca vijelia care ciopârțește arborii îmbobociți; spulberă florile pline de gingășie, împotmolește scurgerea lină a râului voios de albia lui înfiorată de șoapte; omoară dobitoacele… Înghite totul… Tot ce e viu. Apoi se duce să-și frângă gâtul undeva, fie că se lasă prinsă de stânci, fie că se scufundă într-un pântec de pământ plin cu apă și cu ceruri nesfârșite. Dar, în același timp, vitejia e mărinimoasă, căci după trecerea ei viața renaște cu mai multă putere. Eu sunt ca ea. Poate, ceva mai nedrept, ceva mai nevrednic. Află că numai simțirile de rând pot fi împărtășite și trăite laolaltă. De îndată ce omul e prea fericit, el rămâne singur; și tot singur rămâne când e prea nefericit. I-așa: în groapa mică oricine poate să sară cu tine, dar nimeni nu te urmează în prăpastie. Fericirea întreagă e și ca un fel de prăpastie; nu visai tu oare, adineauri, cu atât avânt, încât ai uitat de primejdie și te-ai lăsat prins de mine pe nesimțite? Care dintre tovarășii noștri de libertate te-ar fi urmat până acolo? Cine m-a urmat pe mine în capcana arhontelui Samurakis, când, deunăzi, îmi veni poftă să te scap pe loc? Ilie! Ilie m-a urmat. Dar Ilie e îngerul meu păzitor, pe care nu-l ascult niciodată. El mă urmează totdeauna și împotriva lui însuși. Asta trebuie să fie din pricina că tatăl nostru, țapul, și-a pus în cap, când ne-a zămislit, să nu aibă în haremul lui decât pleduri de-ale nebuniei, de-ale tuturor nebuniilor și astfel avu: pe mine, Cosma, sau nebunia amoroasă; pe Ilie, sau nebunia cuminte; pe sora noastră, o Chiră, sau nebunia gătelii și, în sfârșit, pe fratele nostru mezinul, care fu nebun sadea și se spânzură, neștiind poate ce să facă cu viața. De altfel, e cu putință să mă-nșel, căci bietului băiat îi plăcea așa de nebunește cozonacul cu nuci, încât urla de poftă de câte ori îl vedea ieșind din cuptor și se poate să se fi spânzurat cu gura plină de cozonac. Trebuie să știi să mori pentru nebunia ta. Dar să nu te amesteci niciodată în nebunia altuia.

Zicând acestea, Cosma ținti o căutătură de nebun asupra cortului său; luna plină, de miez de noapte, se ridicase de trei suliți și înfățișa taleru-i de jăratic posomorât Floricichii, care sta dreaptă în ușa cortului, cu brațele încrucișate la piept și privea nemișcată. Pe umerii ei, înfășurați într-un halat de mătase albă, păru-i despletit curgea ca niște valuri de păcură.

Dinaintea acestei frumoase vedenii, Cosma îngenunche cu fața la pământ, cu mâinile înainte ca un musulman, în timp de rugăciune și stătu așa îndelung. Apoi, se ridică cu împovărare și întinse spre cer brațele-i goale și mușchiuloase, care ar fi putut fi luate drept niște pulpe. Atunci Floricica îmi păru mai puțin impunătoare, iar Ilie, care tocmai ieșea din cort, căscând, un biet om într-o biată ghebă.

Îi priveam câteșitrei și cred că și ceilalți gândeau ca mine, anume că Cosma ar fi putut să ne stâlcească numai trântindu-se peste noi; dar nu ne temeam de dânsul.

El se duse s-o ia pe Floricica de mijloc. Ea se lăsă purtată ca un fulg. Pantofiorii ei de-abia atingeau covorul moale de păpuriș uscat, și împreună făcură câțiva pași într-o singură măsură. Totuși, văzând pe șubreda castelană alături de sălbaticul contrabandist, ai fi zis: o zână ademenită de un zmeu.

În clipa aceea, apăsându-și pieptul cu palmele și întorcându-se cu fața spre lună, Cosma își strigă culmea fericirii lui; grăi cu un glas de clopot care făcu pe cai să ciulească urechile:

– De ce inima asta vrea să-și rupă băierile? De ce coșul îi pare strâmt? De ce sângele o înăbușă?

Luând mâna dragei lui, el își mărturisi teama:

– Floricico! Tu ești prăpastia care înghite dorința omului! știi tu cel puțin ce e statornicia? Vom porni numaidecât pe lumină de lună și mâine în zori ne vom afla în lagărul nostru. Treizeci de voinici ne așteaptă acolo, nerăbdători! Toți sunt oameni scoși de sub scutul legilor și care nu se tem de moarte. Drept orice lege, ei nu cunosc decât una: să-și îndeplinească dorințele, cel mai înalt scop al vieții! Orice lege care se împotrivește acestui scop, ei o înfruntă cu prețul vieții însăși. Iată de ce eu îi numesc viteji. Ei par și mai viteji în ochii femeii, cu privirile lor de tauri întărâtați, ce farmecă, cu mustățile lor răsucite, cari împung de departe, cu bărbile lor unduioase, cari dezmierdă puful, cu ițarii întinși pe coapsă și acea blestemată pungă cu sămânță nepotolită.

Și Cosma ceru ce nu se poate:

Floricică, floare mică.
Tot voinicul te ridică…

… dar tu să nu te lași ridicată!… Nu sunt stăpânul acelor oameni, sunt Dumnezeul lor; dar dinaintea femeii, nici un Dumnezeu nu poate să stea în picioare! și eu vreau să rămân Cosma, vreau să mor Cosma. Jură-mi, Floricico, jură-mi credință!

Floricica izbucni într-un râs de aprigă biruință, asemănător zornăitului de clopoței când trec sănii iarna; acestui râset, luna îi răspunse gătindu-și chipul cu un văl de argint care înveseli cuprinsul bălților.

Cosma, Cosma, cu braț tare.
Ce lupți pe nouă hotare…

… tu ceri tunetului să bubuie într-o căldare? Tu ceri stejarului să crească sub pat? Tu ceri țarinei să se împotrivească plugului care o spintecă? Să respingă sămânța care o face să rodească? Ha!… Ha!… Ha!…

Întinzând brațele cu mâneci largi, întocmai ca o lebădă ce-și ia zborul, Floricica alergă spre cort și dispăru înăuntru, pe când Cosma, palid, cu mersul greoi, se duse drept la Ilie și-l întrebă, cu voce domoală:

– Ce zici, tu, Ilie, de răspunsul ce-mi dădu femeia asta?

Ilie lungi gâtul și fața:

– Eu zic că femeia are dreptate; că răspunsul ei e drept și meritat.

– Să te ia dracu, cu dreptatea ta cu tot! Nu asta vreau să știu!

– Atunci, ce? făcu Ilie, liniștit.

Cosma se plecă spre urechea lui, de-abia stăpânindu-și mânia:

– Nu crezi tu, Ilie, că femeia asta e ciobăncuța din pădurea de pini, de acum șaptesprezece ani?

– Se prea poate, Cosmo… Se poate să fie ea… Dar nu sunt încredințat… Și apoi, ce folosești s-o știi? Dacă ea e ciobăncuța din pădurea de pini, adu-ți aminte de mândria ta din noaptea aceea. Și dacă tu o găsești mai bună astăzi, la o depărtare de șaptesprezece ani, decât atunci, asta înseamnă că femeia e la fel cu calul: cu cât gonește mai mult, cu atât devine mai bună.

Cosma căzu pe gânduri, cu luleaua uitată în colțul gurii.

Și când luna fu deasupra capetelor noastre, părăsisem acest din urmă popas, tăindu-ne drum prin desișul de stuf și papură, cu foile lipicioase care ne umpleau de bale.

Nimeni nu vorbea.

*

Nimeni nu vorbea, Dumnezeii crivățului!… Și mare nevoie ar fi fost! Ce? Să vorbim? Nu! Ci să urlăm, să batem, să snopim, să sfărâmăm! Ne-ar fi trebuit în ceasurile acelea un cutremur de pământ care să deschidă crăpături grozave; ori o grindină, ca oul de bibilică, să ne umple capetele de cucuie; ori o bătaie nepotrivită cu potera, care să ne pună pe fugă, plini de răni; ori niște trăsnete, ori o ciumă sau orice altă năpastă, care să împiedice tăcerea asta, în a cărei vreme capul lui Cosma se pusese să-și zămislească pierzarea.

Eu nu bănuiam nimic, bineînțeles. Ilie poate că știa ceva; de asemenea și Floricica. Dar o știurăm cu toții, de-a binelea, îndată ce întunericul se duse și zorile aruncară lințoliul lor alb pe fețele noastre și peste pământ.

Străbăteam atunci un câmp pustiu și înaintam într-un singur rând, la pasul cailor, urmând un drum întortocheat. Floricica, ghemuită în brațele lui Cosma, care o purta pe grumajii calului său, dormita, zgribulită de răcoarea dimineții și legănată de cal; iar Cosma, cu privirea rătăcită, cu fața unsuroasă și părând să nu mai știe nimic de lume, își iscodea comoara cu un ochi încruntat. Ochiul acesta de fiară sângeroasă se oprea, când pe obrazul ei liniștit de fecioară, împodobit cu un frumos năsuc de cumetriță îndrăcită, când pe pântecele-i drăguț, înfășurat în haina de mătase și unduiat de mișcările legănării.

Și iată că, fără veste, Cosma oprește calul și dă drumul prețioasei sarcini; Floricica se lasă îndoită ca un sul pe genunchii iubitului. Ochii-i surâd. Părul se revarsă spre pământ. Umeri, sâni și coapse alcătuiesc o satanică vrajă.

Cosma privește toată această bogăție și strigă:

– Cum? Asta e o țarină care s-a lăsat arată de toate plugurile? Rodnicită de toate semințele? Și eu, Cosma, care o vream întreagă numai pentru mine singur, eu trebuie să aud toate astea fără să mă duc, pe loc, să tai mâinile care mi-au pângărit bunul?

Floricica înnodă mâinile sub cap și zise, cu un dispreț iertător:

– Da, Cosmo… Tu trebuie să auzi toate astea și încă ceva, anume: că pe țarina înțelenită nimeni nu dă o para, nici chiar tu.

Și dintr-o zvârcolire a trupului ei de șerpoaică, sări la pământ. O urmarăm eu și Ilie.

Cosma nu se mișcă, dar sângele i se urca la cap; răspunsul Floricichii nimerise bine. Așa ceva nu putea fi îndurat de el fără o strivire a mâniei; și cum umerii femeii erau prea slabi ca să-l poată duce în cârcă, el se întoarse împotriva lui însuși. Înainte ca noi să ne fi putut da seama despre ce era vorba, el alunecă de pe cal, se întinse cu fața în sus sub pântecele dobitocului și, luându-i o copită de dinainte, o așeză pe pieptul său; în aceeași clipă dădu o lovitură de picior în burta animalului, care, neobișnuit cu asemenea încercări, necheză și sări peste trupul stăpânului său.

Îngroziți, alergarăm câteșitrei în ajutor. Cosma avea un obraz de ceară și vărsa sânge pe gură și pe nas. Dar căutătura îi era bună, potolită. La țipetele Floricichii, el voi să răspundă ceva; un val de sânge îl înăbuși; închise încet pleoapele și leșină.

Îl crezurăm mort și-l duserăm în câmp, unde văzurăm că răsufla. Floricica îi spălă fața însângerată și-l readuse la viață, apoi îi așeză capul pe genunchii ei, îi înlătură părul lipit pe obraz, îl sărută cu gingășie și-i zise:

– Dragul meu… drag prieten… Fii bun! Nu fi nedrept! și nu cere vieții ceea ce nu poate să ne dea.

Cosma mormăi cu glas hârâit:

– Îmi bat joc de ce e drept… Și de ce e nedrept… Și de ce viața dă… Și de ce nu dă. Pieptul meu e toată viața. Ce vrea el, o vreau cu prețul vieții! și acum vreau să tai mâinile care mi-au murdărit bunul… Și le voi tăia!

La aceste din urmă cuvinte, fața lui palidă se coloră din nou. Ea se înflăcără, ca arma frecată, sub țâșnitura de raze roșiatice pe care soarele, răsărind în zare, i-o trimise din plin pe obraz.

Cosma deschise larg ochii asupra sfertului de disc învăpăiat care se înălța cu repeziciune drept dinaintea lui, în nesfârșitul depărtării. Atunci, cu o sforțare de om greu rănit, el își avântă pieptul înainte și zvârli astrului un mare scuipat de sânge, rostind cu turbare aceste cuvinte:

– Na!… Pentru ăla care te-a făcut pe tine… Și pe mine… Și pământul… Și …

Se opri, cu gura închisă, ca și cum ar fi tras cu urechea la ceva, dar sângele îl năvăli deodată și-i umplu pieptul. El recăzu pe genunchii femeii,

ținând ochii mereu deschiși, niște ochi care își răcneau toată ura lor împotriva vieții. Nimeni nu îndrăzni să-i vină în ajutor.

Ilie mă luă de mână și mă duse cu el pe câmpia țelinoasă.

*

– Mă-ndepărtezi ca să nu-l văd murind? întrebai pe Ilie, ceva mai încolo.

El urmărea cu ochii un stol de corbi.

– Nu cred că are să moară de răul ce și-a făcut acum; Cosma e un om cu șapte suflete. Dar cred că are să moară: mâine, peste o săptămână, ori peste o lună, căci are o doagă de prisos în hârca lui, și sminteala asta are să-l prăpădească… E o boală care nu iartă. Am să-ți spun ce e. În inima fiecărui om doarme un vierme care începe să roadă năprasnic, de îndată ce se trezește. La omul moale, viermele ăsta nu se deșteaptă niciodată sau rareori, și atunci e drept ca să caște și să adoarmă din nou; ăsta e omul care se împiedică de zece ori pe zi de același pietroi, se supără, înjură, dar nu urnește piatra din loc; sau, când îi scârțâie ușa, se mulțumește să spună: „blestemată ușă!", dar n-o unge ca să nu mai scârțâie. E omul pe care Dumnezeu l-a făcut, nu știu de ce, la sfârșitul săptămânii, când avea creierul obosit de-atâtea minunății înfăptuite până atunci. Dar Demonul, care nu făcuse decât să trândăvească și să sâcâie pe Creator toată săptămâna se folosi de ziua de duminică și adăugă tigvei omenești o doagă a lui, doaga satanică, aceea care face pe om să turbeze de îndată ce un lucru nu-i e pe plac. Bineînțeles, în timpul nopții care trecuse, omul de rând avusese tot răgazul să populeze tot pământul cu proști, și iată de ce se văd așa de puțini oameni cari își fac sânge rău. Totuși, oamenii cu doaga de prisos se iviră destul de numeroși pentru ca să răvășească pământul și să tulbure pacea divină atât de aprig, încât Sfântu Petru veni într-o zi să se plângă Creatorului: „Doamne, zise el, ciobanul meu nu e ca al tău: liniștit, cuminte, supus, băiat bun; dacă o oaie se rătăcește, el pleacă cu toți câinii în căutarea ei, lăsând turma pradă lupilor; dacă brânza e cam râncedă, el mi-o aruncă în nas; și pentru un purice care îl pișcă noaptea, vântură toată casa și mă împiedică să dorm. Doamne, tare-s necăjit!" Creatorul își luă toiagul și plecă îndată cu sfetnicul său. La sosirea lor în pășune, ciobanul Prea Sfântului dormea cu gura căscată. Se trezi și făcu o plecăciune. Domnul îi dădu binecuvântarea sa. Ciobanul lui Sfintu Petru sta pe o movilă și cânta așa de duios din caval, că Dumnezeu însuși trebui să-l asculte, apoi îl bătu

pe umăr: „Ia spune-mi, prietene, de ce părăsești turma și alergi după o oaie care se rătăcește?" „Fiindcă se rătăcesc tot dintre acelea care îmi sunt dragi mie!" răspunse ciobanul, fără să facă vreo închinăciune, fapt care displăcu Domnului… ""Ascultă, băiete, tu ești pus aici ca să slujești. A îndrăgi ori a dușmăni, astea nu-s treburi de slujitor!" Celuilalt îi sări țandăra: „Și cum adică? Nu-s eu om, înainte de toate?" Văzându-l obraznic. Domnul îl copleși cu un somn adânc, îi cercetă capul și strigă: „Bănuiam că Demonul și-a vârât coada și aici; tigva asta are o doagă de prisos!" și i-o scoase. Ciobanul se trezi liniștit, cuminte, supus, băiat bun. Ceru iertare musafirilor că l-au găsit dormind, se închină până la pământ, nu se mai gândi la fluier și nu mai avu dragoste, nici dușmănie decât tocmai cât îi trebuie unui slujitor. Doaga de prisos a lui Cosma e toată viața lui. Dumnezeu să fiu, și încă nu i-aș scoate-o. Dar el va muri… Viermele lui, trezit de femeia asta, va sfârși prin a-l ucide. Și dacă n-ar fi decât să tăiem cele două mâini boierești care i-au pângărit bunul, pentru ca să-l scăpăm de la pierzare, bucuros l-aș ajuta.

Ilie păstră pentru sine urmarea gândirii. Nu știam ce să mai cred… știam numai că Cosma era scrântit rău și că avea să moară. Fusei tare mâhnit.

*

Ne aflam prin pământurile care se întind între Cernavodă și Călărași, la o mică leghe depărtare de bungetul unde se aflau tăbărâți vitejii noștri tovarăși. Ei așteptau cu nerăbdare pe căpeteniile lor, plecate să mă scape de la robie. Ei nu știau dacă suntem vii sau morți; și fără neașteptata mânie a lui Cosma, care ne pironi pe câmpia asta deschisă, ar fi trebuit să ne aflăm de mult în lagărul prietenilor.

Acum, ce aveam să devenim? Ținutul era primejdios. Nu departe de noi trecea un drum mare, bătut de tot felul de lume, căci podul umblător de la Cernavodă era în apropiere.

Neliniștea mă sugrumă… Privii la Ilie: el cugeta. Fruntea lui, de obicei senină, era întunecată. Pașii săi, cu voință măsurați, păreau să cugete ei înșiși. Totul cugeta. Gheba-i lungă până la glezne îi dădea înfățișarea aspră a unui călugăr cucernic. Și în văzduhul mut, nici o pasăre… Țeliniș tăcut ca niște morminte… Doar câțiva scaieți, cari își legănau trist capetele, și ici-colo câte o movilă nisipoasă, care veghea de când lumea peste câmpie, mai îmblânzeau uscăciunea acestui pustiu.

Ilie îndreptă sumbru-i umblet către una din aceste movile, pe care ne urcarăm. Acolo, cu ochii țintă spre Cosma și Floricica, ce de-abia se zăreau, stând unde îi lăsasem, el scoase flinta de sub ghebă și zise:

– Vom vedea noi acuși cât e de bolnav Cosma.

Și pe loc slobozi arma. Numaidecât Cosma fu în picioare, cu fața spre noi, cu amândouă mâinile ridicate către cer, ceea ce însemna: *„E vo primejdie?"*

Ilie luă flinta de țeavă și o învârti de câteva ori pe deasupra capului, semn că *„Nici o teamă!"*

Apoi, descrețind fruntea:

– Ha! Bun lucru, dacă picioarele-i țin trupul!

Coborârăm. El îmi arăta pe jos vechi băligar de oaie.

– Trebuie să se afle undeva pe aci turme.

Într-adevăr, pe lunca Dunării, nu departe de muchea pe care ne găseam, o întinsă pajiște, semănată cu tufișuri de sălcioară, hrănea nenumărate oi. La apropierea noastră, dulăi furioși alergară să ne sfâșie. Cu un singur strigăt, ciobanul îi aduse, supuși, la picioarele sale. Omul era de statura unui pitic. Oacheș, păros, cu căciula pe sprâncene, cu sarica până-n pământ, el ne aștepta în picioare, cu bărbia sprijinită pe pumnii reuniți deasupra bâtei. Nu știam dacă era armat ori nu, dar tăria acelui chip brăzdat de cunoștința vieții, liniștea trupului și mai ales acel ochi mic și negru care ne sfredelea de departe impuneau oricărui om care se sfiește de nemernicie.

Când furăm la zece pași de dânsul, Ilie se opri:

– Bună vremea, ciobane; din parte-ne, oameni binevoitori.

– Fiți bineveniți, drumeților, și să vă fie gândul ca vorba.

– Gândul nostru, mai întâi, e ăsta: ești stăpânul ori sluga turmei tale?

– Sunt stăpân pe vrerea mea. Turma mă face să trăiesc slobod.

– Dacă-i așa, spune câți sfanți vrei pe un miel, bun să potolească foamea la patru oameni sănătoși?

– Sfanții, dragii mei, nu fac omenia. Alegeți. Fiindcă e vorba numai de potolit foamea, luați pe cel care e cu blana mai urâtă. Și mâncați-l sănătoși, mulțumindu-mi în gând.

Soarele făcuse mai mult de un sfert din drumul lui pe bolta cerului când, cu mielul sub brațul lui Ilie, ne întoarserăm unde se aflau Cosma și Floricica. Ei întinseră un cort și stăteau lungiți la umbră, tăcuți. Caii, descărcați de buclucurile noastre, pășteau prinprejur. O mulțime de muște

verzi se ospătau din sângele răspândit de Cosma. Ilie aruncă țărâna deasupra, apoi, fără să spună un cuvânt, se duse departe într-un mărăciniș și reveni mai târziu cu mielul fript, plin de cărbuni și cenușă.

Nu mai aveam pâine. Vin, de-abia o jumătate de ploscă, Ilie întinse o pânză pe iarbă și sfârtecă mielul. Floricica luă loc turcește, vădit flămândă. Cosma se apropie și el, dar fără chef, nici poftă, cu gândul aiurea: nu se afla printre noi. Ilie îl aduse.

Descoprindu-se, cu fața-i lungă și plină de apostolicească credință, el zise:

– Să ne supunem, prieteni, legilor ce nu-s făcute de mâna omului…

Cosma se răsti:

– Nu mă supun!

… și să le primim ca fiind neclintite…

– Nu primesc nimic!

Ilie rămase nedumerit. Plin de îndurare, el nu voi să-l întărâte mai mult și începu să mănânce. Dar noi sfârșisem cu masa, când Cosma nu dusese trei dumicați la gură și nu gustase de trei ori din vin. El fu cel dintâi a se îngrijora de acest fapt:

– Frate Ilie, am intrat în anul morții… De când mă știu pe lume, niciodată mânia nu mi-a tăiat pofta de mâncare… Frate Ilie, ce zici tu de asta?

Ilie îl privi drept în ochi:

– Bade Cosmo, eu zic c-ai să mori…

La rândul lui, Cosma rămase uluit, dar se însufleți deodată:

– Nu-i așa Ilie, c-am să mor? Și Floricica o să mă omoare!..

– Nu vorbi așa, Cosmo! Tu-mi ești drag… Mi-ai fost întotdeauna drag…

Cosma îngână:

– Ți-am fost totdeauna drag… Și-mi vii vinovată!…

– Ce-ai făcut, Cosmo, cu acelea cari ți-au venit nevinovate?

– Le-am uitat de-a doua zi, dar asta nu-i treaba mea, asta-i treaba Domnului: n-are decât să lămurească el nedreptățile omului, de vreme ce l-a dăruit cu o traistă care crapă de pofte și cu dorința de a se adăpa mereu la fântâni cu apă neîncepută.

Ilie zgâi ochii și încuviință:

– Adevăr grăiești, Cosmo… Dacă Dumnezeu ar fi drept, el s-ar găsi încurcat de treaba asta. Te îngădui cu nebunia ta cu tot! Și dacă o răzbunare,

chiar una nedemnă de noi, îți ajunge ca să te scăpăm de la moarte, sunt gata să te ajut. Spune, pe cine dușmănești?

– Pe Dumnezeu!… Pământul tot !…

– Nu ne putem bate cu Dumnezeu și cu tot pământul; iar dacă răul îți vine de la Floricica, ea n-are nici o vină.

– Eu n-am făcut nici un rău lui Cosma, se plânse femeia. Altora da, le-am făcut, ca arhontelui Samurakis, ars de viu de noi!…

– Așa i-a trebuit! scrâșni Cosma.

– … sau ca pașei din Silistra…

– Pașei din Silistra?!… Ai fost pângărită de câinele ăla? Și eu stau aici să mănânc miel, în loc să mă duc pe loc să-i mănânc urechile?!

Cu aceste cuvinte, Cosma sări în picioare, și atunci se petrecu ceva ce fu în ochii mei ca o scăpărare de lumină.

Eram toți în picioare. Cosma, galben, îmi puse o mână pe umăr și-mi zise:

– Irimio, mi-e rău!… sunt jignit… sufăr de durerea omului care și-a pierdut avutul la joc și ajunge pe drumuri. Ești tu mărinimos? Vrei tu, ca Ilie, să-mi ajuți la o faptă josnică? Ea e josnică, dragul meu, dar poate c-o să-mi aducă ușurare; vreau să vărs plumb topit pe gâtul pașei din Silistra! Ajută-mi! ești fiul meu; îmi datorești viața și libertatea.

Atunci Floricica sări între noi ca o tigroaică și ne despărți:

– Minciuni!… strigă ea cu aprindere. Minciuni!… Nu ție, ci mie îmi datorește viața și libertatea. El e rodul închipuirii și trebuie să-și jertfească viața unui vis: sunt mama lui!

Ca și când am fi fost respinși de aceeași mână, noi sărirăm câteșitrei un pas înapoi, pe când ea se ținea dreaptă ca o judecătoare. ..

Trecându-și mâna pe obraz, Cosma o întrebă cu avânt:

– Cine ești tu, femeie ciudată? Nu cumva ești ciobăncuța din pădurea de pini?… Sau ești poate aceea care s-a ivit cu pruncul în brațe, l-a depus pe marginea drumului și-a fugit?

Floricica își încrucișă brațele la piept și răspunse cu o voce înecată de lacrimi, care îmi sfâșie inima și-mi aminti de ivirea ei, în puterea nopții, în trista mea colibă, la arhonte:

– Sunt aceea care a dorit *toată fericirea*, care a voit să viseze cu ochii deschiși în soare și care și-a ars ochii! Tu, Cosmo, fuseși soarele meu de-o clipă, într-o noapte de vis, tu m-ai învățat să văd limpede în viață.

De atunci, mi-am urcat calvarul, am aflat multe, și-ți viu mai curată ca oricând: nu mai vreau *toată fericirea* pentru mine singură. Dar tu, Cosmo, tu ai mers pe alt drum, tu nu cunoști mila. Nedreptatea te răzvrătește numai când te lovește pe tine, și ca să-ți îndeplinești una din poftele tale, ai prăpădi pământul… Cu toate astea, am să-ți dovedesc cât îmi ești de scump: tu speri că o josnică răzbunare îți va ușura inima de pizma care o roade și vrei să pui o rușinoasă pată de sânge pe mâinile tale, menite să rupă lanțuri, ba vrei chiar să faci din Irimia un răzbunător mârșav, când tânăra lui inimă nu trebuie să cunoască decât zbuciumul dreptei răzvrătiri. Ei bine, sunt gata să vă călăuzesc, eu însămi, la pașa din Silistra, dar mai-nainte îți cer ascultare: jură-mi supunere!

– Supunere?! strigă Cosma și plecând capul: da, Floricico, te voi asculta, eu care n-am ascultat până azi decât voința mea, dar asta dovedește și mai bine că am intrat în anul morții. Cosma nu mai e Cosma, odată ce se supune!

*

Femeia trebuie să ascundă în fustele ei ceva din taina care a purtat de grijă în facerea lumii.

Ideia asta îmi trecu prin cap privind pe Floricica cum călărea alături de Cosma, pe când eu cu Ilie îi urmam. Ea călărea bărbătește. Larga-i fustă n-o stingherea deloc pe o șa de om, dar pulpele picioarelor în ciorapi de borangic se vedeau până la genunchi, niște pulpe care ar fi putut să scoată din minți și pe un pustnic scârbit de viață.

Boiul ei, drept și în voie, în polca-i fără mâneci, se legăna gingaș la pasul calului, pe când capul se sucea neîncetat, ca într-un șurub, cercetând zarea cu ochii.

Și-atunci, știind că-i făgăduisem ascultare, m-am întrebat unde sălășluia voința aceea care se impunea nouă: în căpșorul acela șubred, ori în fustele acelea tainice care acopereau tot dosul armăsarului?

Lângă dânsa, Cosma lipsit de căpetenie îmi părea o huidumă. Ilie… El nu pierduse nimic și nu câștigase nimic. Dar era ciudat lucru să vezi pe femeia asta care avusese deodată voința lui Cosma și judecata lui Ilie!

Și ea zicea că mi-e mamă, iar Cosma tată!… Și amândoi aveau să se ducă acum să descopere o daraveră pe care n-o prea înțelegeam: să ceară socoteală pașei din Silistra de-a fi iubit pe Floricica înaintea lui Cosma, ori după Cosma, habar n-aveam! Unde era vina acestui pașă? Și unde dreptul

lui Cosma? Și de ce lăsam baltă pe tovarășii noștri, cari ne așteptau cu înfrigurare?

Ce de lucruri întunecate!

Totuși, eram mai liniștit de când îl știam pe Cosma supus, căci începuse să mă înspăimânte. Ilie părea și el mulțumit. Întreprinderea noastră n-avea să fie, prin urmare, prea năprasnică, și făceam haz, gândindu-mă că am să dau ochii cu un pașă adevărat, după ce o sfeclisem cu un arhonte.

Ca să ne ducem la Silistra, trebuia să trecem Dunărea pe un pod umblător. Floricica o cârmi de-a dreptul spre șoseaua națională. Ilie în loc s-o ia prin răzoare, și cum Cosma îi atrăgea luarea-aminte că drumul mare ne-ar putea fi primejdios, comandirul nostru cu fustă răspunse cu o șagă:

– Da, cuminte ar fi să apucăm pe căi ferite; dar, pe muchea asta dezvelită, ai putea să vezi de la o leghe un poponete răsucindu-și mustața și-ar fi să dăm patrulelor de înțeles că suntem cu musca pe căciulă. Mai bine deci s-o luăm pe calea oamenilor ce se cred fără pată și să ne bizuim pe „dramul de noroc" care uneori face minuni. Cunoașteți povestea?

– N-o cunoaștem.

– Se vede bine, zise ea, că n-ați umblat la școală. Să v-o spun: Doi oameni mergeau odată printre niște semănături. Unul avea un car de minte; celălalt, un dram de noroc. Apucându-i noaptea între două sate, ei hotărâră să se culce unde se aflau. Fără să stea prea mult pe gânduri, cel cu dramul de noroc își aruncă gheba pe cap și se trânti în mijlocul drumului. Cel cu minte multă își zise: „se poate să treacă o căruță și să mă calce". Și se întinse pă iarbă, lângă drum. Târziu, în noapte, trecu un faiton. Ajunși în fața mogâldeței negre din mijlocul drumului, caii se speriată, săriră în lături și călcară pe cel care dormea lângă drum: „Decât un car de minte, mai bine un dram de noroc", zice vorba românească. Pe norocul ăsta trebuie să ne bizuim și noi, ca să ajungem la pod. Și dacă el nu vrea să ne ajute, atunci, ca totdeauna, ne rămân plumbii flintelor noastre și picioarele telegarilor.

Din fericire pentru noi, nu avurăm nevoie nici de una, nici de alta, căci nu pățirăm nimic, dar eu mă răzvrătii împotriva unei nesocotințí care putea să ne dea peșcheș în gheara dușmanului și într-un ținut atât de neprielnic. Și - Doamne sfinte! -pentru ce toată istoria asta? Cosma era iubit de noi toți; ce dracu avea în burtă acum cu ăst pașă?

Îl întrebai pe Ilie. El îmi răspunse:

– Cosma a intrat în anul morții. El vrea să ceară soarelui să meargă de-a-ndoaselea și să desfacă ce-a făcut. Asta nu se poate. Și va muri. Dar noi avem datoria să-l susținem până la capăt, cu prețul vieții și chiar pentru o nebunie, căci să știi, Irimio, nebunia ține în viață un loc mai mare decât înțelepciunea.

Nu fusei deloc mulțumit de răspunsul lui Ilie și nu mai făcui nici un haz la gândul să văd un pașă adevărat, dacă era vorba să înfruntăm patrule. De-abia scăpasem de o robie și poate c-o altă robie mă aștepta dincolo de Dunăre; poate chiar moartea.

Mă bosumflai. Cosma băgă de seamă, ghici pricina și fu bun, generos, viteaz. Oprindu-se, el se apropie de mine și-mi zise, cu o seninătate care îmi îngheță sângele:

– Nu mai departe decât noaptea trecută, ți-am lămurit cum, în marile bucurii, ca și în marile nefericiri, rămânem singuri, nimeni nu ne urmează. Vezi deci c-aveam dreptate: iată-mă lovit de un mare rău și iată-mă singur. Ei bine, dragii mei: nu silesc pe nimeni să mă urmeze în nebunia mea.

Duceți-vă la lagăr; Ilie cunoaște drumul… Eu… mă voi duce singur acolo unde mă împinge nenorocirea, singur cu calul meu, cu cele două flinte ale mele, cu cele patru pistoale, cu iataganul meu, cu cămașa mea și cu soarta mea…

Nu-l lăsai să continue; îi sării de gât și-l sărutai. El rămase rece, nepăsător la toate încredințările noastre că nu-l vom lăsa singur. Dar nu ne părăsi. Și ne reluarăm drumul.

Deodată, apropiindu-se de marginea muchii, Dunărea apăru, cu întinsele ei bălți, jos de tot, departe de tot, cenușie, stufoasă, singuratică și bună prietenă a omului liber.

La vederea ei, Cosma se înălță în scări și începu să cânte cu glasul lui bărbat și mlădios, dar frânt de suferință, acest cântec al haiducului:

Foaie verde de ghindar
Trage podu, măi podar,
Să trec la cel gospodar,
Că e putred de bogat!

El îi singur ca un cuc,
Neica-i tânăr și haiduc!
Trage podu mai la vale,

Să nu-ți trag v-un glonț în șale!

……………………………………………………………

Abia își sfârși versul, că o caleașcă se ivi din umbra unei vâlcele și începu să urce coasta pe care noi o scoboram. Dintru-ntâi ne îngrijorarăm, dar numaidecât văzurăm că trăsura era condusă de un om singur, un boier pământean, îmbrăcat în felul cum se poartă în țările dinspre soare-apune: pălărie înaltă, guler tare, înnodat cu o legătură, surtuc, nădragi și cizmulițe. Avea mustața rasă și purta favorite.

Floricica râse:

– Nu vă temeți, îl cunosc, e un prieten…

Cosma sări ars:

– Ce? Un prieten al tău, maimuțoiul ăsta?!

Boierul se apropie, scoase pălăria de la o poștă, se opri și heretisi pe Floricica într-o românească apelpisită:

– Prezint omagiile mele cele mai respectuoase jupâniței Floricica!

Și cum dânsa îi întindea mâna, secătura i-o sărută, ceea ce făcu pe Cosma să înfigă așa de tare scările în coastele calului, încât îl ridică în două picioare.

– De mult v-ați întors de la Constantinopole? Ați fost foarte regretată!

– Da?! făcu ea cu ifos. Și de ce? Duceați lipsa femeilor?

– A femeilor nu, desigur, ci a cucoanelor cu ighemonicon! Apoi, aruncând asupra noastră o căutătură de stăpân, întrebă: Ce-i cu cârdășia asta?

– Niște pădurari, pe cari i-am tocmit acuși.

– Hm!… Curat bandiți!

– Apoi de!… Pădurarii, ca și bandiții, sunt bărboși, au de-a face cu armele și se spală rar.

– Apropo de bandiți: ați auzit de isprăvile haiducului Cosma? E grozav, dar și ai noștri fac rău că jefuiesc ca în codru.

Zicând acestea, sărută din nou mâna Floricichii, făcu o plecăciune până la pământ și-o porni în pasul calului.

Cosma nu se urni din loc. Atunci văzurăm că în timpul acestei scurte convorbiri își rosese o parte a mustății. Și nu știam ce-i cu el; sta liniștit și trăgea cu coada ochiului la boier, care se depărta, dar o știurăm numaidecât,

căci îndată ce gospodarul se afla la vreo cincizeci de pași, el întinse flinta și-l împușcă pe la spate, mai repede decât te-ai șterge la ochi. Omul se răsturnă de pe capră; caleașca o luă razna pe câmp.

Și Cosma încheie:

– Asta o să te învețe minte, scârnăvie, să mai săruți mâinile femeilor pe care le vezi în cârdășia oamenilor care se spală rar… Apoi către Floricica: Și cu momâia asta te-ai culcat? Vai de păcatele mele, dacă trebuie să mă duc la Stambul ca să-i caut pe toți și să-i omor!… Întorcându-se către mine: Du-te, Irimio, și vezi dacă mai suflă, isprăvește-l cu pistolul.

Dădui fuga și mă-ntorsei: era mort, cu capul sfărâmat.

Floricica zise:

– Nu te mai cinstesc, Cosmo, deși mi-ești drag; mi-ai făgăduit ascultare și…

– Și eu am uitat, din neobișnuință…

– Ei bine, ai ucis unul dintre cei mai buni oameni din câți cunosc și care n-avea decât un beteșug: acela de a fi venit pe lume bogat, precum și de-a crede, împreună cu toți bogații din vremea lui, că Dumnezeu însuși a voit să facă pe oameni nedeopotrivă. Dar în deosebire de ceilalți, el a desființat robia de pe pământurile sale și a zidit spitaluri.

Cosma o reteză scurt:

– Da, i-a luat omului pielea și i-a dăruit o cămașe!… Și-apoi… atâta pagubă!… Nu asta mă sâcâie pe mine acuma… După o lungă și silnică tăcere, adăugă cu glas stins: Nu ne mai ducem la pașa din Silistra, voiam să-l pedepsesc, crezându-l singurul tău amant. Dar tu ai avut cu nemiluita… Și până la Țarigrad. Atunci? Prinde orbul și scoate-i ochii! Nu. Haideți mai bine în lagăr… Acolo, voi vedea… Adică n-am nimic de văzut, ci mă voi lăsa în voia nodului ce-mi astupă răsuflarea.

*

Sosirăm în zăvoi odată cu seara și pe loc uitai: și de Cosma, și de nodul lui, și de pizma mea, pentru ca să m-arunc nebunește în sânul unei mărețe firi, pe care omul n-o pângărise încă. Unele sălcii erau groase ca niște butoaie, și în scorburile lor ar fi putut să se adăpostească doi oameni în picioare. Nenumărate pâraie și pârâiașe, vine mărinimoase ale darnicei Dunări, țeseau o pânză de păianjen care uda neîncetat sute de pogoane de pământ roditor, dar băltăreț, pe care nimeni nu-l voia și care făcea fericirea ierburilor țifoaie de mâzgă. Peștii, păsările sălbatice, gângăniile, laolaltă cu

lupul și cu vulpea, se desfătau de viață, trăiau mai în pace și-și făceau mai puțin rău, decât noi, oamenii.

Singur omul, cel mai fioros dintre toate dobitoacele pământului, seamănă moartea, sărăcia, robia acolo unde, cu atât de puțină osteneală, cu și mai puține nelegiuiri, atâtea bucurii ne-ar aștepta!

Găsii pe tovarășii noștri ceva mai îmbătrâniți de cum îi lăsasem; iar ei mă găsiră voinic și mândru.

În mijlocul unui mare ostrov, pierdut la șase ceasuri depărtare de cea din urmă locuință omenească, ei alcătuiseră un mic cătun. Sosirea noastră fiindu-le vestită de către străjeri, ei ne primiră cu trei salve de câte zece focuri de flintă fiecare și cu strigătele de: „Trăiască viteazul nostru căpitan și mândra lui tovarășă!"… „Trăiască înțeleptul Ilie, precum și bravul Irimia, pe care-l credeam mort!"

Hărmălaia asta de heretiseli, deși mai sinceră, mă cam făcu să râd, căci ea semăna ca două picături de apă cu aceea care avusese loc în curtea arhontelui, la sosirea sa de la Constantinopole cu Floricica. Îmi zisei în gând:

„Liberi ori sclavi, oamenii au cam aceleași obiceiuri și simțiri. Să-i ia dracu pe toți!"

Și începui pe loc să alerg ca un vițel și să mă dau de-a tumba. Aveam și de ce! Pe o arie ceva mai ridicată și curățită, corturi și iar corturi, fiecare cu culcușul lui de stuf, papură uscată și fân, velința pe deasupra. Armele și calabalâcul se aflau prin scorburile sălciilor, ca în niște dulapuri, tot haiducul cu salcia și cu catrafusele lui. Ibovnice, de asemenea, tot voinicul cu a lui, tinere, zvânturatice, robotind după treburile gospodăriei haiducești și urzicate de țânțari pe mâini și pe picioarele goale.

Fiind vremea cinei, ele dădeau în vânt cu gătitul bucatelor, în câteva căldări fierbea mămăliga, care răspândea plăcutu-i miros de mălai și stropea cu terci pe bucătărese; în altele se pregătea ciorba de știucă cu ceapă, mărar, pătrunjel și leuștean. Crapi mari de câte zece oca, presărați cu piper roșu, se zbăteau încă în proțapii lor înfipți în pământ deasupra jăraticului. Vreo duzină de rațe și gâște sălbatice, împănate cu usturoi și slănină afumată, se prăjeau și ele mai la o parte. Și atât de ațâțător era mirosul cu care aceste fripturi umpleau zăvoiul, că lupii ei înșiși urlau de poftă.

Dar trebuia băutură pentru toate aceste bucate, peste care aveau să se repeadă vreo șaizeci de guri și se știe că apa de baltă face broaște în burtă. Ei bine, nici băutura nu lipsea, și încă ce băutură!

Pitit într-o glugă de papură verde care-l ținea rece, un boloboc de-o sută de vedre, cu un vin ce-ți spărgea cerul gurii.

Semăna cu o tainică bisericuță; pe când în vecinătatea lui se smerea, ca un biet paraclis, un butoiaș de vreo douăzeci de vedre cu sfântul duh al unei sfinte țuici care ar fi trezit și pe morți din mormintele lor, dacă s-ar fi aflat prin împrejurimi!

Din fericire, nu se aflau ca să ne plictisească cu veșnica lor mărturie a zădărniciei de-a bea și de-a mânca. Însuși Cosma, care avea moartea în suflet, o uită în seara aceea, făcu ca toată lumea și - ca un viteaz căpitan ce era - dădu semnalul bătăliei.

Toți mesenii înșiruiți în forma unei potcoave, fiecare ins se putea duce să-și taie mămăligă și să-și umple troaca cu bucatele din care îi poftea inima, apoi să se așeze turcește și să mănânce pe genunchi, slujindu-se de leoșcă Lingură de lemn pentru ciorbă și de degete pentru fripturi. Cât despre băutură, cofițele se duceau goale și reveneau pline, într-un șirag nesfârșit, întocmai ca hagiii la Sfântul Mormânt.

Începutul ospățului îl făcu țuica, după cum se și cuvine. Cosma ridică cel dintâi bărdăcuța. Comesenii îl urmară. Și cu fața aprinsă ca un miez de pepene roșu, căpitanul rosti:

– Prieteni!… Viața și moartea sunt cele două veșnice isprăvi ale iepei Domnului!… Ea este aceea care, cu nările sale, însuflețește vieți pe pământ și le stinge. Noi n-am cerut să venim pe lume, deci nu datorăm nimănui nimic. O singură datorie avem: aceea de-a fi sănătoși; și ca să fim sănătoși, trei lucruri bune trebuie să facem: să mâncăm bine, să bem bine și să pârțâim bine. Începem prin a mânca și a bea. Pe urmă vom pârțâi sub cort.

Hohote de râs acoperită cuvintele vorbitorului. Bărdacele se dădură de-a dușca; țuiculița se duse să biciuiască pofta de mâncare; apoi, patruzeci de nebuni se băteau la gura fiecăruia! Dumicații de mămăligă, după ce erau frământați în mână la repezeală, zburau ca niște vrăbii drept unde le era locul. Leoștele se goleau înainte de-a atinge buzele. Și când știuca și crapul dădeau prea mult de furcă cu oasele lot vreunui mâncător, toată umplutura gurii era suflată la spate. Capetele întârziau în cofele cu vin până ce gâturile se umflau, învinețindu-se. Atunci băutorul avea un singur gând: să mustre pe Dumnezeu că răsuflarea omului e așa de scurtă, iar locul în pântece, atât de măsurat. Pentru ca să îndrepte, oarecum, această greșeală cerească, meseanul care se credea nedreptățit în socoteala lui se scula copăcel și-i trăgea un joc pe săltatelea, ursește, ca să mai îndese ale bucate, apoi se

așeza din nou și-o lua de la-nceput. Unii se mulțumeau cu câteva râgâieli zdravene, dar treaba asta era cu belea, căci de se-ntâmpla ca râgâiala să-l picnească pe om când se afla cu gura plină, toată fultuiala era împinsă în cap și împroșcată pe nări.

Pe la sfârșitul ospățului, un om ne strică cheful. El sta într-un capăt al potcoavei. Vătaful cetei, care ședea la dreapta lui, se ridică, îl arătă lui Cosma și zise:

– Căpitane, poate că ai băgat de seamă că un strein se află printre noi: e călugărul ăsta. El s-a înfățișat într-o zi unei străji și i-a cerut să fie îngăduit în rândurile noastre, până la întoarcerea ta. Judecându-l răzvrătit, credincios și brav, l-am primit. Acuma el vrea să bea în sănătatea ta.

Atunci văzurăm sculându-se un om de statură mijlocie, țeapăn la trup și tânăr încă. Barbă și mustăți roșiatice, bine pieptănate. Obraz, spălat cu îngrijire. Fruntea, ieșită în afară ca un pepene, era prelungită de pleșuvie până spre creștetul capului și luminată de ochi mari, cenușii, cu căutătura deschisă. Comănacu-i castaniu, jerpelit și pipernicit, îi cădea până la glezne și-l acoperea de tristețe.

Cu grai limpede, el zise cam cele ce urmează:

– Da, Cosmo… Beau în sănătatea ta și-a tuturor celor de față. Dar îngăduie-mi să-ți spun că cuvintele tale de adineauri m-au cam mâhnit. Cum? Viața și moartea sunt isprăvile unei iepe? fie această iapă călărită chiar și de Domnul, nu, asta nu se poate… Viața și moartea sunt făpturile lui Dumnezeu, nu ale iepei lui, presupunând că are una. Apoi ceastălaltă jignire, adusă omului, care, după tine, n-are decât datoria de-a mânca, de-a bea și de-a pârțâi!… Datorie de porc! Sunt mâhnit. Norodul vede în voi pe mântuitorii lui; și dacă nu sunteți puși în furci dintr-o zi pe alta, asta se datorește ajutorului său prietenesc. El nu vă oprește nici să mâncați, nici să beți ca niște viteji, dar dacă e numai ca să pârțâiți sub cort, zău mă-ndoiesc că sunteți altceva decât niște boieri. Nu pot să vă spun astă-seară cine sunt și ce drum am făcut pentru ca s-ajung aici. Vă spun numai atât: fiți mântuitori vrednici și vă voi ajuta!…

De-abia rostise vorba din urmă, că pe loc Floricica sări de lângă Cosma, zbură la călugăr și-i sărută fruntea:

– Sărut cugetul meu!… zise ea.

Ibovnicele tovarășilor noștri se porniră pe râs, căci la ibovnice râsul ține loc de gândire. Haiducii, văzând pe Cosma posomorât de întâmplarea asta, se simțiră strâmtorați.

Ilie părea mulțumit. Cosma îl întrebă:

– Ce zici tu, Ilie, de călugărul ăsta ciudat?

Ilie dădu din umeri și cătă la fața lui bosumflată:

– Eu zic, Cosmo, că tot călugărul își are cazania lui… care place femeilor… Îți amintești de izbânda cazaniei tale la arhonte?

………………………………………………………

Se întunecase de-a binelea. Oamenii deveniseră niște umbre negre. Atunci, fiecare pereche se îndreptă spre culcușul său. Și în noaptea aceea, din pricina prea marei ghiftuieli, auzii tot felul de gemete ieșind de prin corturi.

*

Iată acum sfârșitul acestei povești: Cosma se sculă a doua zi, rău ca râia și strigă din ușa cortului:

– Dac-om duce-o așa încă o bucată de vreme, o s-avem pe curând nevoie de vreo jumătate duzină de moașe! Haideți, muierilor, cărăbăniți-vă și fătați pe la mamele voastre!… Iar noi: la calabalâc!… pe cai!… Și la drum!…

– Dar eu? întrebă Floricica.

– Tu… tu nu ești o muiere, ci un bărbat, un haiduc! Soarta te trimete ca să-mi iei locul și să faci mai bine de cum n-am făcut eu, în ziua când voi muri; ziua asta e apropiată, as'noapte am visat că cel dintâi foc de flintă ce-l voi trage asupra dușmanului va da greș pe lună plină. Focul ăsta va fi atunci al treilea, în viața mea, care nu nimerește pe lună plină și ursitele mele au hotărât să fiu ucis de mâna ăstuia din urmă dușman. Așa va fi. Și va fi bine. Cosma a trăit…

Oamenii se puseră pe făcut legături, în vreme ce drăguțele lor, tot pregătind masa din urmă, plângeau cu fruntea sprijinindu-se de-o salcie ori de umărul iubitului care pleca.

Floricica, deși femeie, avu o inimă de piatră, inimă de adevărat haiduc, așa cum o judecase Cosma. Ea zise celor care se văicăreau:

– Bineînțeles, sunteți nefericite, dar vina e a voastră!… Ați uitat că voinicii ăștia sunt prigoniți de ocârmuire, că trebuie să doarmă călare și să sărute femeia în goana calului. Ibovnica aci are o singură menire: să încarce flinta pe care omul o descarcă. Dacă ați fi fost lăsate în pace, puțin v-ar fi lipsit ca să zidiți o biserică, să faceți primărie, s-aduceți un zapciu și să

ridicați o temniță. Și întorcându-se către oameni: Ia te uită, Doamne, la negustorii ăștia de telalâc! Voi, haiduci!?… zău, îmi vine să râd! Broderii, mărgele, cârpe cu farafastâc, junghiuri fără tăiș, pistoale cu găteli, un întreg bucluc la fel ca boarfele și tinichelele care încurcă drumurile mahalalelor din Stambul! Ha!… ha!… ha!… Apoi, către Cosma: Tu ești „căpitanul" acestui bazar?

La cuvintele astea, călugărul se repezi la Floricica:

– Lasă-mă femeie, să-ți pup fruntea, care ascunde gândul meu!…

Floricica îi întinse fruntea.

Cosma privi înlemnit la fapta asta cu neputință, începu să fluiere a pagubă și-o porni singur în desișul de trestie și papură, de unde făcu să răsune jalnicul cântec al lui Iancu Jianu:

Floricica bobului
Pe malul Siretului
Paște calul Iancului!

Calul paște și-mi nechează,
Iancu doarme și-mi visează,
Visează de-o amurează;

Amureaza dracului
Țese pânza Iancului,
Pe valea Gândacului!

Dar nu-i pânză, nici urzeală
cămăși, de primineală;
Ci un giulgiu de-acoperit
Doi ochi negri ce-au iubit!

………………………………………………………

Cântecul amuți în depărtare. Fusei cuprins de-o sfâșietoare milă și plecai în urmărirea lui, luându-mă după dâra pașilor săi, dar cu băgare de seamă ca să nu mă simtă. După un ceas de alergătură, tot străbătând desișuri și luminișuri, crezui că i-am pierdut urma și mă urcai într-o salcie, ca să văd în ce parte se mișca tufișul pe unde trecea. Dar el nu mai era în tufiș, ci pe

malul unui lac limpede, la vreo douăzeci de pași de copacul în care mă aflam, și atunci văzui și auzii lucruri de necrezut!

Cosma îngenunchiase și se ruga. O biată bucată de vreme nu făcu decât să bată mătănii cu fruntea de pământ, apoi, un glas de geamăt se auzi:

– Ei bine, Doamne! Să fim drepți, dacă vrei dreptate! Abătutu-m-am eu măcar cu un singur deget de la porunca pe care ai sădit-o în pieptul meu? Eram un băiețel când m-ai făcut să simt scârbă de tot ce e câștig murdar și silnicie, și atunci am jefuit pe tata și am împărțit cu săracii. Apoi, am fugit în codru și-am trăit din nelegiuiri și hoții. Da, din nelegiuiri și hoții, după pilda boierilor și ocârmuitorilor care trăiesc din jafuri, care își zidesc biserici ca să te ridice în slavă și pe care tu nu vrei să-i trăsnești. Peste ei m-am năpustit eu, nu peste săraci. Și dacă uneori, gâtuit de mânie, am sărit în cârca lui Ilie și l-am smintit, a fost din pricină că avea prea multă dreptate. Dar tu nu faci la fel? Nu smintești tu și mai rău pe săracul care-ți impută nedreptățile tale? Și dacă-i așa, te încumeți tu să mă dobori cu aste dureri care-mi sfâșie mațele?… Ptiu!

Și Cosma scuipă în lac. Apoi se lungi pe spate.

După puțin, o femeie care aducea o vacă la adăpat se ivi din tufiș. Pe când vita bea apă, țăranca dădu bună ziua lui Cosma, numindu-l „creștin", oftă din adâncul inimii și-l privi. Cosma n-o luă în seamă. Femeia, cu o nuielușă în mână, încrucișă brațele la piept și zise:

– Ei… apăi știu eu că tu ești Cosma… Și că trăiești cu soții tăi p-aici, pân preajma noastră, pe pământul sălbatic, ca și bieții de noi… Eh!… Să te ocrotească Dumnezeu puternicu!… Da' aibi milă și de noi, oropsiții de soartă. Suntem niște sărmani… Boierii ne iau până și cămașa. De! ce să-i faci? Așa vrea Domnu… ca să ne pedepsească de păcatele noastre!

Cosma, fără să se miște, răcni la ea:

– Cară-te de-aici!… Scârba dracului!… Îngânând-o; *Sun-tem-niș-te săr-mani!…* Sunteți niște nemernici!… *Așa vrea Domnu!…* Dracu să-l ia pe Domnul vostru!…

Și sărind în picioare, plecă.

Femeia-și făcu cruce și se rugă:

– Iartă-l Dumnezeule drăguț, că nu știe ce spune și tare-i asuprit !…

……………………………………………………………

Timp de două luni ne târârăm ca niște osândiți la moarte, urcând Dobrogea spre Munții Măcinului. Nu trăsesem nici un alt foc de pușcă,

decât ca să vânăm. Cosma ne urgisise cu totul; se ținea la o parte. De-abia mai schimba câte-o vorbă cu Ilie și cu mine; cu Floricica, deloc, deși biata femeie făcuse totul ca să-l mângâie.

Oamenii, lăsați pe mâna vătafului, se dădură la prădăciuni nevrednice, pe care le disprețuise totdeauna.

Și iată-ne din nou în fața Brăilei, paragini prielnice traiului slobod, pline de ascunzători temute de poterași.

Aci, de-abia sosiți, Cosma și Ilie ne părăsiră într-o seară în chip tainic, trecură Dunărea și întârziară cinci zile. Când se-napoiară, Cosma strigă dintr-o dată:

– Am tras al treilea foc de flintă pe lună și mi-am scăpat dușmanul! De-acuma să nu mă mai socotiți printre cei vii!…

Și aruncând jos toate armele de pe dânsul, sări de pe cal și-o luă la pas. Mă luai după el, alături de Ilie. Aceeași pază i-o făcurăm și în zilele următoare, căci ne temeam că vrea să-și pună capăt vieții, dar curând ne încredințarăm că bănuiala noastră n-avea temei. De altfel, nu se ducea departe; dădea târcoale în jurul lagărului, venea, mânca la nevreme și pleca iar. Era cu toane: nici trist, nici vesel, dar la toate întrebările noastre răspundea ridicând din umeri. Uneori, mângâia capul Floricichii, care plângea, îi săruta mâinile și încerca să-l încredințeze de dragostea ei. El zâmbea. Și uitându-te la Cosma, despuiat de toate armele, ai fi zis că este o namilă de porcar.

O, grozavele mândre zile din anotimpul acela!… Vara era pe ducă, vremea când răsăriturile și apusurile de soare în bălți fac să țipe de bucurie până și cele mai neînsemnate gângănii. Ouatul și clocitul zburătoarelor sunt sfârșite… Tineretul păsăresc - rațe și gâște sălbatice, lișițe, nagâțe - se avântă în văzduhul limpede ca niște nori de stoluri și la înălțimi ce înciudează pe vânător. Pe puii de lup și de vulpe, cari dau târcoale în preajma târlelor, îi recunoști după sfiala cu care se furișează și după blănile lor desăvârșite. Bondarii, cărăbușii și alte vietăți zboară ca niște zăpăciți, izbindu-se de copaci. Ierburile se opresc din crescut, se odihnesc și se bucură. E izbânda vieții asupra morții.

Era tocmai dimpotrivă în lagărul nostru.

Răzbunarea săvârșită de Cosma și Ilie la Brăila, care făcuse pe cel dintâi să dea greș, pusese în picioare ocârmuirea. Spionii noștri ne vesteau

zilnic că potera e pe urmele noastre. Îndoirăm straja lagărului. Dormeam cu un ochi deschis și schimbam mereu de culcuș.

Faptul acesta sfârși prin a întărâta pe toată lumea, afară de Cosma, care-și vedea de hoinăreală, ca în cea mai liniștită dintre vieți!

Într-o după-nămiezi, de îndată ce isprăvirăm cu masa, el se ridică s-o ia razna, așa cum obișnuise.

Ilie, răsturnat într-o rână, încercă să-l oprească, cântând cu un glas adânc, ce părea că vine dintr-un mormânt:

Bade Cosma, nu pleca,
Că iaca viinee poteraaa!…

Cosma întoarse capul o clipă și răspunse cântând, cu un glas și mai adânc:

Lasă viee, hăt-o-n cruceee.
Că cum viine-așa s-o duceee!…

Și sări pe cal.

Încălecarăm și noi și ne ținurăm ca la treizeci de pași în urma lui.

Ne aflam prin împrejurimile Isaccei… Drumul singuratic, pustiu… În dreapta și-n stânga, bălării și dracilă.

Și deodată, sub ochii noștri, două țevi de flinte se ivesc dintr-un tufiș și se întind asupra lui Cosma, care ridică brațele și strigă:

– N-am arme!

– Cu atât mai bine! i se răspunse.

Și două focuri trăsniră în același timp. De-abia apucarăm să răspundem prin aprige împușcături de flinte și pistoale împotriva tufișului; apoi, văzând pe Cosma că se pleacă pe gâtul calului, îi înlănțuie grumajii și fuge ca o săgeată, îl crezurăm scăpat. Nu era deloc, căci, în plină goană, trupul i se prăvăli de pe cal, ca un sac umplut cu pământ, pe când dobitocul își urma fuga.

(Traducere făcută la Masevaux, între 2-30 iunie 1925)

Note

---

[1]↑ Cazanie de duminica (n.a.).
[2]↑ Jupân
[3]↑ Bazar